

Aile Reisi
ve Baba Olarak
Hazreti
Peygamber
salallahu aleyhi ve selim

Prof. Dr. İbrahim Canan

**AİLE REİSİ VE BABA OLARAK
HZ. PEYGAMBER
PROF. DR. İBRAHİM CANAN**

Prof. Dr. İbrahim Canan

01.01.1940 Karaman-Sariveliler kazası doğumlu. 1952'de Sariveliler ilkokulunu bitirdi. 1958'de Konya Erkek Lisesi'nden mezun oldu. 1962'de Ankara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi'nden mezun oldu. 1962-1964 Kayseri İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Öğretmeni oldu. 1964-1966 askerlik hizmetini yedek subay olarak tamamladı. 1966-1967 Öğretim yılında Konya-Akşehir Ortaokulu'nda Din Bilgisi ve Ahlak Dersi Öğretmenliği yaptı. 1967-1972 yılları arasında Paris-Sorbonne Üniversitesinde (Univerville de Paris – Lettres et Civilisation – Etudes İslâmiques) doktora çalışması yaptı. 1969-1970 Öğretim Yılında Doktora programı gereği Tunus'ta 9 ay araştırma çalışması yaptı. 1972 Kasım'ında Doktora'nın tamamlandı ve yurda dönüş gerçekleşti. 1973 Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Fakültesi'ne Doktor asistan olarak tayin edildi. 1978'de Ata. Ü. İslâmî İlimler Fakültesi'nde Doçent oldu. 1989'da Atatürk Ü. İlahiyât Fakültesi'nde Profesör oldu. 1993-1996 yılları arasında Harrân Üniversitesi İlahiyât Fakültesi'nde Dekanlık yaptı. 1996 Mart ayından 1997 Temmuz sonuna kadar araştırma izniyle Bakü Özel Türk Kafkas Üniversitesinde Rektör olarak bulundu. 1997 Öğretim Yılından beri Marmara Üniversitesi İlahiyât Meslek Yüksek Okulu kadrosunda Öğretim Üyesi olarak hizmet verdi. Arapça ve Fransızca bilen yazar, 14 Ekim 2009'da geçirdiği bir trafik kazası sonucu Hakk'ın rahmetine kavuştu.

Prof. Dr. İbrahim Canan'ın Neşredilmiş Eserleri:

- 01- Tarihçi Açısından Din (Fransızcadan tercüme, eser Arnold Toynbee'ye aittir).
- 02- Resûlullah'a Göre Aile ve Okulda Çocuk Terbiyesi.
- 03- Seminer ve Tez Rehberi.
- 04- Oturanlar Açısından Atatürk Ün. Lojmanları veya Taklitçiliğimizin Muhasebesi.
- 05- İslâm'da Temel Eğitim Esasları.
- 06- Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye.
- 07- İslâm'da Çocuk Hakları.
- 08- Sulh Çizgisi.
- 09- Tebliğ, Terbiye ve Siyasi Taktik Açılarında Hicret.
- 10- İslâm Işığında Anarşi: Sebepler, Tedbirler, Çareler.
- 11- Yeni Usul-i Hadîs (Arapçadan tercüme, eser, Zafer Ahmed et-Tehânevî'ye aittir ve Abdulfettah Ebû Gudde tahkik etmiştir).
- 12- Ahkâmü's-Sığâr (İslâm Hukukunda Çocukla İlgili Hükümler).
- 13- Hz. Peygamber'in Hadislerinde Medeniyet, Kültür ve Teknik.
- 14- Kur'an'da Çocuk.
- 15- Peygamberimizin Okuma Yazma Seferberliği Ve Öğretim Siyaseti.
- 16- İslâm'da Zaman Tenzimi.
- 17- İslâm'da Çevre Sağlığı.
- 18- Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Terceme ve Şerhi.
- 19- Namus Fitnesi Mut'a Nikahı.
- 20- İslâm'da Çevre Ahlakı.
- 21- İslâm Aleminin Ana Meselelerine Bediüzzaman'dan Çözümler.
- 22- Aile Reisi Ve Baba Olarak Hz. Peygamber.
- 23- Hz. Peygamber'in Sünnetinde Tıp.
- 24- Sahabe Dünyası.
- 25- İslâm Davetçisinin El Kitabı.
- 26- Peygamberimizin Tebliğ Metodları.
- 27- Hadis Usulü ve Tarihi
- 28- Hz. İbrahim'den Mesaj.
- 29- Makine ve Çarkları, (Fransızcadan tercüme, yazarı: Michel Heller)
- 30- Peygamberimizin Yanılması Meselesi.
- 31- Allah'ın Çocuklara Bahsettiği Haklar.
- 32- Risale-i Nur Işığında Alevilik Sünnilik Meselesi.
- 33- Krizin Sabahı.
- 34- Hz. İbrahim'den Mesajlar.
- 35- Peygamberimizin Ehl-i Kitapla Diyalogu.
- 36- Aile İçi Eğitim.

AİLE REİSİ VE BABA OLARAK
HZ. PEYGAMBER

Prof. Dr. İbrahim Canan

AİLE REİSİ VE BABA OLARAK
HZ. PEYGAMBER

Copyright © Gül Yurdu Yayınları, 2011

Bu eserin tüm yayın hakları Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'ye aittir.

Eserde yer alan metin ve resimlerin Işık Yayıncılık Tic. A.Ş.'nin önceden yazılı izni olmaksızın, elektronik, mekanik, fotokopi ya da herhangi bir kayıt sistemi ile çoğaltılması, yayımlanması ve depolanması yasaktır.

Editör

Ali DEMİREL

Görsel Yönetmen

Engin ÇİFTÇİ

Kapak

İhsan DEMİRHAN

Sayfa Düzeni

Ahmet KAHRAMANOĞLU

ISBN

978-975-9105-36-5

Yayın Numarası

39

Basım Yeri ve Yılı

Çağlayan Matbaası

TS EN ISO 9001:2000

Ser No: 300-01

Sarıncı Yolu Üzeri No: 7 Gaziemir / İZMİR

Tel: (0232) 274 22 15

Şubat 2011

Genel Dağıtım

Gökkuşluğu Pazarlama ve Dağıtım

Merkez Mah. Soğuksu Cad. No: 31 Tek-Er İş Merkezi

Mahmutbey-İSTANBUL

Tel: (0212) 410 50 60 Faks: (0212) 445 84 64

Gül Yurdu Yayınları

Bulgurlu Mahallesi Bağcılar Caddesi No: 1

34696 Üsküdar/İSTANBUL

Tel: (0216) 522 11 44 Faks: (0216) 522 11 78

www.gulyurduyayinlari.com

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ.....	9
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

AİLE REİSİ OLARAK HZ. PEYGAMBER ANA HATLARIYLA İSLÂM AİLESİ

1) Erkeğin Vazifesi	14
2) Kadının Vazifesi	14
3) Hz. Peygamber'in Ailesi	15
4) Hz. Peygamber Niçin Çok Evlenmiştir?.....	16
5) İki Asıl Örnek: Hz. Hatice ve Hz. Âişe.....	18
6) Ailevî Vazifeler	19
1 - İnfak	19
a) Mehir	19
b) Giyim ve Tezyin	21
c) Mesken.....	22
2 - Sohbet.....	23
a) Sohbet Ziyaretlerinin Mahiyeti	24
b) Ferahlatma ve Mizah	25
c) İstişare	28
d) Yakın İlgî ve Değer Verme.....	39
e) Aile Fertlerinin İtibarı	41
f) Hanımın Yakınlarına İtibar.....	42
3- İyi Muamele	44
a) Hanımlara Hayırlı Olmak	44

b) Müsavat.....	45
c) Müsavatın Sınırları.....	46
d) Sabır.....	47
e) Kıskançlık Karşısında Anlayış	50
f) Hanımlarda Hakkaniyet.....	51
g) Ev İşinde Yardım.....	53
h) Hanımın Hizmeti.....	53
i) Eve Girip Çıkanlara Dikkat.....	56

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK BABASI OLARAK HZ. PEYGAMBER

BABALIK VE ŞÜMÜLÜ

1) Doğumdan Önceki İlgi.....	86
2) İlk Muameleler	86
3) Gıda	87
4) Temizlik	88
5) Sağlık ve Tedavi	88
6) Sevgi.....	89
7) Çocuk Ağlaması	91
8) Oyununa Alâka.....	91
9) Hizmet	92
* Talim ve Terbiye	93
a) Tedip Metodu	94
b) Murakabe.....	95
c) Aile Dışı Temas	96
d) Çocuklar Arası Müsavat	96
e) Meslek Öğretimi	97
f) Evlendirme.....	98
* Aile ile İlgili Bazı Rivayetler	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANNE VE BABADA TERBİYEVÎ SORUMLULUK

1) Muhatap ve Sorumlu Anne-Babadır	112
2) İlk Müslümanların Uygulanması	113
3) Terbiyede Annenin Sorumluluğu Daha mı Büyük?.....	114
4) Anne, Terbiyede Merkezî Bir Yer Tutar.....	116

İçindekiler

5) Ailevî Sorumluluk Ahirete Kadar Uzanır	122
6) Aileyi İhmal Ebedî Hüsrana Sebep Bir Zulümdür	122
7) Aile Neleri Öğretmekten Sorumlu?.....	123
* Nasıl Mümkün?	123
8) Çocuğun Farzlara Alıştırılması	124
9) Çocuk İstismar Edilmemeli	127
* Çocuğun Kazancı.....	129
10) Şehitlik mi Üstün Terbiye Hizmeti Mi?.....	130
11) Cihad Mı, Aile Mi?	132
12) Kul Hakkının En Ağır.....	133
13) Kul Hakkı Endişesiyle Ağlayanlar	134
SONUÇ	137
KAYNAKÇA.....	139

GİRİŞ

Allahu zülcelâl Hazretleri Yüce Rabbimiz, Kur'ân-ı Kerîm'de, Resûlullah'ı (aleyhisselam) her hususta bize en iyi örnek olarak tanıtıyor. Biz pek çok sahada iyi örneğe muhtaç isek de, ailevi hayatta daha çok muhtacız. Çünkü, ferdî hayatımız, cemiyet hayatımız hep ona bağlı. İnsan medenî bir varlıktır. Bu sebeple insan ailenin bir ferdidir, aile de cemiyetin bir bölümüdür. Öyle ise, ferdî ve içtimâî pek çok meselemiz doğrudan veya dolaylı olarak aileye bağlıdır. Bugün cemiyetimizi ve hatta bir bütün olarak insanlığı bir kısım ızdırap ve problemler huzursuz etmektedir. Bizler bundan kurtulmak için bir arayışta isek, hareket noktası olarak aileyi seçebiliriz.

Biz Müslümanlar için, "En iyi, en ideal aile nasıl olmalıdır?" gibi çözümü zor bir problem yoktur. Zira, Resûlullah'ın (aleyhisselam) şahsında teferruatına kadar aydınlatılmış olarak kaynaklarımıza intikal etmiş "İslâmî aile örneği" mevcuttur.

Üstelik bu, nazariyatta da kalmamış, safha safha, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) tarafından yaşanmış, ashab tarafından görülmüş, yaşanmış ve bize eksiksiz olarak intikal edecek şekilde anlatılmıştır. Bize düşen, bu "örnek İslâmî aile"yi önce öğrenmek, sonra da yaşamaktır.

Şu halde bu çalışmanın gayesi, Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) bir aile reisi, bir baba olarak bakıp, O'nun fiilen yaşamış olduğu sünnetleri çerçevesinde bu İslâmî aileyi ve onun işleyişini ortaya koymaya çalışmaktır.

İncelememizi iki kısımda yapacağız: Birinci kısımda Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselam) aile reisi olarak bakıp ailenin diğer fertleri ve bilhassa zevce-i pâkleri (tertemiz hanımları) ile olan münasebetlerini inceleyeceğiz. İkinci kısımda ise, Hz. Peygamber'e baba olarak bakıp çocuklarıyla olan münasebetlerini inceleyeceğiz. İncelememizde Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) hadislerinde geçen, konu ile ilgili düsturlardan ziyade, fiilen yaşamış olduğu sünnetler ve örnekler üzerinde durulacaktır.

Bu vesile ile Rabbimize hamd, rahmeten li'l-âlemîn olan Resûlullah Efendimiz'e (sallallahu aleyhi ve sellem) ve mutahhar âline ve güzide ashabına salât ve selam ederiz.

BİRİNCİ BÖLÜM

*AİLE REİSİ OLARAK
Hz. PEYGAMBER
ANA HATLARIYLA
İSLÂM AİLESİ*

AİLE REİSİ OLARAK HZ. PEYGAMBER ANA HATLARIYLA İSLÂM AİLESİ

İslâm dinine göre aile; anne-baba, evlât ve hizmetçi(ler)den müteşekkildir. Bu durumu ana hatlarıyla Nur Sûresi'nin 58-61. âyetleri tespit eder. Âyet, evlerinde ayrı veya toplu yemek yenebilecekleri sayarak ailenin genişleyebilecek nihâi hududunu belirtir:¹ "Babalar, anneler, halalar, teyzeler, dayılar, amcalar, erkek-kız kardeşler, yeğenler..." Hz. Peygamber (aleyhissalatu ves-selam) de azatlıları, halifleri² de aileden saymıştır.³

Kur'ân-ı Kerîm'e göre, İslâm ailesinde reis babadır. Çünkü Allah mahlukatın bazısını bazısına üstün kılmıştır ve erkek, malından kadın için harcamaktadır.⁴

¹ Âyette "kendi evleriniz" buyrulur. "Evlât" ve "zevceler" *kendî*'nin içine dahil olduğu için onlar zikredilmez. Öyleyse ailede asıl olan budur: Anne, baba ve evlatlar; günümüzde *çekirdek aile* denen aile tipi. Ancak âyet, tatat edilenlerin (sayılanların), "toplucu" yemelerine izin vermekle "geniş aile"yi de caiz görmektedir.

² Sözlükte "antlaşma, akid ve yemin" anlamlarına gelen hilf (çoğulu ahlâf), terim olarak Câhiliye Arapları'nda kabilerin veya şahısların yardımlaşma, dayanışma ve himaye amacıyla yaptıkları antlaşma ve ittifakları ifade eder. Hilf yapan kişilere halif denir. (Bkz. DİA, Hilf maddesi.)

³ İbn Sa'd-Ebi Abdullah Muhammed (v. 230/844), *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, Beyrut, 1960, 4/75.

⁴ en-Nisâ, 4/34. Elmalılı Hamdi Yazır merhumun açıklamasına göre üstünlük mütekâbilidir, bazı hususlarda kadın (şefkatte olduğu gibi), bazı hususlarda da erkek üstündür. Aile idaresinde erkeğin üstünlüğü anlaşılmalıdır.

Ailenin ahenk ve huzuru, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) teşriyatına göre, aileyi meydana getiren fertler arasındaki karşılıklı hak ve vazifelerin ifasına bağlıdır. Ailede kadının rolü ayrı, erkeğin rolü ayrıdır. Çocuklar ise, anne babaya tabidir.

1) Erkeğin Vazifesi

İslâm, aile efradının maddî ihtiyaçlarını (gıda, yiyecek, mesken ve tedavi) karşılamak, terbiye, talim ve himayelerini sağlamak vazifesini erkeğe yükler. Hadislerde buna ilâveten "kadının yüzüne vurmamak, kötü sözlerle tahkir etmemek, ayıplamamak, evini terk etmemek" gibi başka temel hususlar da zikredilir.⁵

2) Kadının Vazifesi

Kadın, kocasına karşı şu vazifelerle mükelleftir: Erkeğin yatağını başkasına çiğnetmemek, eve razı olmadığı kimseyi almamak, kocası arzu ettiği zaman nefsinin men etmemek, izni olmadan evinden hiçbir şey vermemek, evinden izinsiz ayrılmamak, meşru emirlere itaat etmek.⁶

Şu halde Hz. Peygamber'i (aleyhissalatu vesselam) ailesine karşı reis, evlatlarına karşı baba olarak, yukarıda çizilen çerçeve dahilinde inceleyeceğiz.

⁵ Dâvud-Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî el-Ezdî (v. 202/817), *Sünenu Ebî Dâvûd*, Tahkik: Muhammed Muhyî'd-Din Abdu'l-Hamîd, Dâru İhyâ'u's-Sünneti'n-Nebeviyye, tarihsiz, *Nikâh* 41; İbn Mâce-Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvîni (v. 275/888), *Sünenu İbn Mâce*, Kahire, 1952, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâki, *Nikâh* 3.

⁶ Bak. Münâvî, Şemsü'd-Din Abdurrauf (v. 610), *el-Muğrib fi Tertîbi'l- Mu'rib*, Yzm. Süleymaniye, Nu. 1023, 3, 391, Meymûn İbn Mihrân der ki: "Allah kadınlar üzerine, Peygambere sadece marufta itaati vâcib kıldı. Maruf ise Allah'a itaattir." (İbn Sa'd, a.g.e., 8/237)

3) Hz. Peygamber'in Ailesi

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), ilk evliliğini 25 yaşlarında iken kendisinden on beş yaş büyük, dul bir hanımla, Hatice Bintu Huveylid validemizle (radiyallah anhâ) yaptı. İbn Sa'd'ın verdiği bilgiye göre Hz. Hatice, Kureyş'in nesepçe vasatlarından ise de şerefçe en yücesi, malca en zengini, dirayetli, metin bir kadındı. Birçok iyi vasfa sahipti.⁷ Hz. Peygamber (aleyhisselam), bilâhare ümmetine, buluğdan itibaren evlenmeyi tavsiye edecekse de, maddi sıkıntı sebebiyle evlenmesi gecikmiştir. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam), Hz. Hatice (radiyallah anhâ) ile mesut bir aile hayatı geçirmiştir. Bu ilk hanımı vefat edinceye kadar bir başka evlilik düşünmemiştir. Peygamberlik hayatının en sıkıntılı dönemi, Hz. Hatice ile olan beraberlik yıllarına rastlar. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam), kavmi tarafından reddedildiği, işkence ve hakaretlere maruz kaldığı Mekke döneminde Hz. Hatice'nin maddî ve manevî desteğine mazhar olmuş, en büyük teselliyi onunla teşkil ettiği huzurlu aile yuvasında bulmuştur.

Hz. Hatice (radiyallahu anhâ) hicretten üç yıl önce, nübüvvetin onuncu yılında vefat etti.⁸

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) risaletin onuncu yılında Ramazan ayında, daha Medine'ye hicret etmezden önce Mekke'de iken Sevde Bintu Zem'a ile evlendi. Sevde (radiyallahu anhâ) Hz. Ömer'in hilafetinin sonunda vefat etmiştir.⁹

Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) çok evliliği Medine'de başlayacaktır. Mekke'de iken Hz. Âişe ile nişanlanmış olan

⁷ İbn Sa'd, *Tabakât* 1/131.

⁸ a.g.e., 8/217.

⁹ İbnü'l-Esir, İzzu'd-Din Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed el-Cezerî (v. 630/1232): *Üsdü'l-Ğâbe fi Ma'rifeti's-Sahabe*, Kahire. 1970. 7/158.

Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) İbnu Hacer'in tahkiki-ne göre, sırayla Şu evlilikleri yapmıştır: Hız. Âişe, Ümmü Seleme Bintu Ebi Ümeyye, Hafsa Bintu Ömer, Zeynep Bintu Huzeyme, Zeynep Bintu Cahş, Reyhâne Bintu Zeyd, Cuveyriye, Safiyye Bintu Huyey, Ümmü Habibe Bintu Ebi Süfyân, Meymüne Bintu Haris (radiyallahu anhünne). Bunlardan son üçü hicri yedinci, Reyhâne ve Cuveyriye altıncı, Zeynep Bintu Cahş beŐinci, diŐerleri daha önceki yıllarda nikâhlanmıŐtır.¹⁰

4) Hız. Peygamber Niçin Çok Evlenmiştir?

Hız. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) çok kadınla evliliği Medine döneminde başlar. Bu dönemde, Resûlullah'ta (aleyhissalatu vesselam) iki Şahsiyet galebe çalar: *Siyasî Şahsiyet*, *teŐriî Şahsiyet*. Bütün faaliyetlerinde ve hususen evliliklerinde bu iki Şahsiyetin rolünü aramak gerekir. Binaenaleyh Medine'deki evlenmelerde bu durum mevcuttur. Sözcgelimi, Hayber'deki Yahudilerin liderlerinin birinin kızı olan Safiyye (radiyallahu anhâ) ile evlilik, Yahudilerle münasebetleri düzeltmeye yöneliktir. Bir kabile reisinin kızı olan Cüveyriye (radiyallahu anhâ), keza pek çok harp esirinin azat edilmesine sebep olmuş, böylece kabilenin kazanılmasını saĐlamıŐtır. Mekke'nin lideri Ebû Süfyân'ın kızı Ümmü Habibe (radiyallahu anhâ) ile olan evlilik, Ebû Süfyân'ı Medine'ye getirebilecek, Hız. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) ile görüŐebilecek kadar yumuŐatmıŐ, düŐmanca hissiyatı kırmıŐtı.

Ümmühâtu'l-Mü'min'in'den (radiyallahu anhünne) her birinin Resûlullah'ın başarısına getirdikleri siyasi katkıları ayrı ay-

¹⁰ İbn Hacer, Őihâbud-Din Ebu l-Fadl Ahmed İbn Ali el-Askalânî (v. 855/1448); *Bülûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, Çvr. Ahmed Davudoğlu, Sönmez neşriyat, İstanbul, 1970, 1/392-393.

rı tahlil etmek bizi mevzudan uzaklaştırabilir.¹¹ Ancak şu kadarını belirtmekte fayda var: Hz. Peygamber (aleyhissalatu ves-salam), *bütün ısrarlara rağmen ensardan kız almamış ve ensara kız vermemiş; böylece ensar arasında çıkabilecek bir münâfeseysi (sen ben ihtilafını) önlemiştir.* Şayet kız olsa veya kendi kızlarını verse idi, “Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) nezdinde biz daha sevgiliyiz, biz O’na daha yakınız.” diye bir ihtilaf çıkabilirdi. Hâlbuki Resûlullah (aleyhissalatu vesselam), onların arasında yaşıyordu, eşit şekilde hepsinin desteğine muhtaçtı.

Evlilik müessesesini Hz. Peygamber’in siyasi maksatla kullanımını anlamada en iyi örnek, İslâm’ın ilk dört halifesiyle kurduğu sıhrî bağıdır. Evet, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), İslâm’ın, kendisinden sonra gelen dört ana rûknünü, adeta evlilik bağlarıyla kendi etrafında perçinlemiştir: Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh) ve Hz. Ömer’in (radiyallahu anh) kızlarını almıştır. Hz. Ali (radiyallahu anh) ve Hz. Osman’a (radiyallahu anh) kızlarını vermiştir. Hz. Ali ile olan kan bağına damatlık, ikinci bir perçin olmuştur. Hz. Osman’a iki kızını vermekle onunla olan bağına da Hz. Ali ile olan bağı gibi ikiye katlamıştır. Teferruatı bilenlerce malum olduğu üzere Resûlullah (aleyhissalam), Hz. Ömer’in kızı Hafsa (radiyallah anhâ) ile evlenmek suretiyle Hz. Ömer’in, Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman’a karşı bozulan tavrını düzeltilmiş, Hafsa (radiyallahu anhâ) yüzünden çıkmakta olan tatsızlığı, fevkalâde tatlıya bağlamıştır. Neticeden sadece Hz. Ebû Bekir ve Hz. Osman değil, Hz. Ömer de ziyadesiyle kârlı ve memnun çıkmıştır. Hz. Peygamber’in, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali ile aradaki dostluk ve samimiyet bağlarını son derece kuvvetlendirmeye şuurlu bir şekilde

¹¹ Muhammed Hamidullah’in *Le Prophete de L’Islam*, Paris 1959, 2/451-461.

ehemmiyet verdiğini, evlilik bağlarını bu maksatla titizlikle kullandığını gösteren başka hususlar da vardır: Sözgelimi, esas gayesi muhacirlerin ekonomik durumunu telâfi etmeye yönelik olan muâhâtta (kardeşleme aktinde) Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), kendisine Hz. Ali'yi (kerremallahu vechehû) seçmiş ve O'na "Sen benim kardeşimsin. Ben sana, sen de bana, birbirimize varis olacağız."¹² demiştir. Hz. Osman'a verdiği ikinci kızı Ümmü Gülsüm'ün de vefatı üzerine: "*On kızım olsa Osman'a verirdim.*"¹³ iltifatı da kuvvetlenmesi istenen bu bağa yönelik bir iltifat olarak değerlendirilebilir.

Evliliklerde teşriî yön de mühimdir. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) aile içi hayatıyla ilgili sünneti, hanımlar vasıtasıyla gelmiştir. Değişik yaşta, değişik huyda, değişik mizaçta, değişik kabiliyet ve kültürde, değişik menşeli kadınların bir araya gelmesi çok farklı ailevî hadiselerin doğmasına sebep olmuş, böylece çok daha zengin bir sünnet hazinesinin bizlere intikaline zemin hazırlamış ve bu kadınlar tarafından da rivayet edilmiştir. Şerîat-ı ğarrâmızın mühim bir bölümünün bize intikalini ümmühâtul-müminîn (müminlerin anneleri) gerçekleştirmiştir. Allah (celle celâluhû) hepsinden razı olsun.

5) İki Asıl Örnek: Hz. Hatice ve Hz. Âişe

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) sünnetindeki ideal olan ailevi değerleri (karı-koca münasebetleri, terbiyevî, irşâdî, tedibî siyaset, maddî-manevî ihtiyaçların karşılanması vs.) tespitinde, öncelikle bu iki evliliğin esas alınması gerektiği kanaatindeyiz:

¹² İbn Sa'd, a.g.e., 3/32

¹³ a.g.e., 8/37

1. Hz. Hatice

2. Hz. Âişe.

Çünkü, Hz. Hatice (radiyallahu anhâ) ile olan evlilikte *siyasî ve teşrîî mûlahazalardan ziyade, beşerî mûlahazalar hâkimdir*. Normal olarak evlenmelerde birinci derecede rol oynayan hissiyat-ı garîziyyenin insan üzerinde müessir olduğu gençlik döneminde Hz. Peygamber (aleyhisselam), sadece Hz. Hatice ile yetinmiş, ikinci bir evlilik ne yapmış ne de düşünmüştür.

Hz. Âişe'ye (radiyallahu anhâ) gelince, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) en çok onu sevmiş, onu takdir etmiş ve onu tercih etmiştir. Üstelik ailevî hayatla ilgili pek çok teferruat onun vasıtasıyla rivayet edilmiştir.

6) Ailevî Vazifeler

1 - İnfak

a) Mehir

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), daha evlenirken hanımlarına vermesi gereken mehri ihmal etmemiş, hepsine o zamanın örfüne göre mehrini vermiştir. Sadece Hz. Safiyye'ye vermemiş, ona da "Tahrir" in (hürriyete kavuşma) mehrindir.¹⁴ buyurmuştur. Ümmü Habibe'nin (radiyallahu anhâ) nikahı Habeşistan'da kıyılırken, o da ihmal edilmemiş, Necâşi, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) adına 400 dinar mehir vermiştir.¹⁵ *Müstedrek'in* bir rivayetine göre, Medine'ye hicretten sonra Hz. Âişe'ye mehrini vermede Resûlullah (aleyhisselam) zorluk hissetmiş ve bu yüzden gerdek gecikmiştir. Hz. Ebû Bekir (radiyallahu anh) gecikmenin sebebini sormuş, mehir

¹⁴ İbn Mâce. a.g.e., 1, 629, 1958. H.

¹⁵ İbn Sa'd, a.g.e., 8/98.

ödeme sıkıntısı olduğunu öğrenince 12 okıyye ödünç para vermiş, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) bundan sonradır ki Hz. Âişe'yi evine getirmiştir.¹⁶

Günlük ihtiyaçlar: “Erkeğin hanımına harcadığı her şey sadakadır.”¹⁷ “Erkek hanımına su bile içirse onun ecri vardır”¹⁸ “Kıyamet günü kişinin mizanına konacak ilk şey, ailesinin nafakası için harcadıklarıdır.”¹⁹ prensipleriyle ailenin maddi ihtiyaçlarını görmede darlığa, cimriliğe düşülmemesi gerektiğini tâlim eden Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem), eşlerine karşı geniş davrandığı, kendisi “fakr-i ihtiyârî'yi tercih etse bile ailesinin bir yıllık yiyeceğini iddihâr etmek suretiyle²⁰ hanımlarına geniş davrandığı bilinmektedir. Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) İfk Hadisesini anlatırken “az yediği için” zayıf olduğunu söylerse de²¹ bu, o sıralarda müştereken yaşanan umumi darlıktan dolayı idi. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yiyecek hususunda ailesine kısıtlı davrandığına dâir herhangi bir şikâyet, müracaat olmamıştır. Üstelik, Ebû Süfyan'ın hanımı Hind, kocasını şikâyet ederek, “kendisi ve çocukları için cimri davrandığını söylemiş”, “giyabında malından alıp alamayacağını sormuş, bunun üzerine Efendimiz (sallallahu aleyhi ve sellem) “Mâruf üzere al.” buyurmuştur.²²

¹⁶ el-Hakim-Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Neysâbü'rî (v. 405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahihayn*, Haydârâbâd-Deken, 1335 (baskısından Ofset, Beyrut). Sayfa altında Zehebî'nin *ihisarı* mevcuttur. 4/5.

¹⁷ Heysemi, Nûru'd-din 'Ali İbn Ebi Bekr ve (v. 807/1404), *Mecma'u'z-Zevâid ve Menba'ul-Fevâid*, Beyrut, 1967, 4/324-325.

¹⁸ a.g.e., 4/325.

¹⁹ a.g.e., 4/325.

²⁰ Buhârî Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail (v. 256/868), *el-Edebü'l-Müfred* Kahire. 1379, *Nafakat* 3.

²¹ a.g.e., *Şehâdet* 15, *Tefsîru Süreti'n-Nûr* 24, *Megâzî* 34; Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnu'l-Hacca el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (v. 261/874): *Sahihu Müslim*, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdül-Baki Kahire, 1955. *Tevbe* 56.

²² Ahmed İbn Hanbel (v. 241/855), *Müsnedu Ahmed İbni Hanbel*, 1313, Kahire (baskısından

b) Giyim ve Tezyin

Giyecek hususunda da aynı şeyleri söyleyebiliriz. İmkânlar ölçüsünde giyecekte rahatlık esâs olmuştur. Hatta kadınlara, bilhassa giyim ve süs eşyalarında cömert davranıldığı görülmektedir.

İbn Sa'd'ın bir rivayetinde "Korunma ve güzelleşme vesilesi olan libâs hususunda Resûlullah'ın ashâbı hanımlarına geniş (cömert) davranırdı." dedikten sonra kaydedilen misâle göre, Hz. Osman, hanımı Nâile için 200 dirhem değerinde ipek elbise almış ve "Bunu O'na giydirip sevindireceğim." demiştir.²³

Kadınların giyeceğinde ashapta görülen bu cömertliğin, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) tatbikat ve nasihatından hariç olması mümkün değildir.

Yeri gelmişken, giyim-kuşamın bir parçası sayılan tezyine de temas edebiliriz. Dinimiz kadınların zînet takınmalarını tecviz ve teşvik eder. Kur'ân'da muhtelif âyetler bu konuya temas eder.²⁴

Hz. Âişe'nin (radiyallahu anhâ) bir değil, birçok altın yüzük taktığı,²⁵ kolye kullandığı bilinmektedir. Hatta sefer sırasında bile taktığı bir kolyesinin kaybolması *İfk Hadisesine* sebep olmuştur.²⁶ Necâşi'den hediye gelen ud, vers, amber, zebâd gibi tîbleri (sürünme maddeleri) Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınlarına taksim eder. Ümmü Habibe (radiyallahu anhâ), payına düşenleri kullandığını, Resûlullah'ın (sallallahu aley-

ofset). Beyrut, Tarihsiz. 6, 50: İbni Mâce, *Ticârât* 65, 2294. H.

²³ İbn Sa'd, a.g.e., 3, 58.

²⁴ Nahl, 16/14; Fâtır, 35/12; A'raf, 7/32; Nûr 24/31, 60,

²⁵ İbn Hacer, a.g.e., 12/449

²⁶ Buhâri, *Şehâdât* 15.

hi ve sellem) bunları gördüğünü ve fakat menfi bir müdahalede bulunmadığını belirtir.²⁷

İlerde temas edeceğimiz üzere Hz. Fâtıma'nın (radıyallahu anhâ) evliliği sırasında tespit edilen mehrin üçte ikisinin "*tîb*"e, üçte birinin elbiseye ayrılmasının şart koşulması bu konuya Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) verdiği ehemmiyeti gösterir.

Ancak şu da bilinmelidir, İslâm kadını, gerek süsünü, gerekse kokusunu yabancı erkeğe ihsas etmeyecektir. Nitekim Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), baldızı Esmâ'yı Hz. Âişe'nin yanında koku sürünmüş olarak görünce, "*Kadın kocasının gi-yabında koku sürünmemeli!*" diye müdahale etmiştir.²⁸ Yabancılar görececek şekilde, kadının altın ve gümüşle süslenmesinin haram olduğu, erkeklerin hissedeceği şekilde koku sürünmenin "zina" sayılacağı, rivayetlerde gelmiştir.²⁹ Ehemmiyetine binâen bu yasağa âyet-i kerime de temas etmiştir.³⁰

c) Mesken

Nafakanın mühim bir bölümünü teşkil eden meskene gelince, Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem) her hanımı için müstakil bir "*dâire*"yi esas almıştır. Resûlullah (aleyhisselam) Medine'ye hicret edince, yedi ay kadar Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evinin alt katında ikamet etti ise de³¹ *Mescid-i Nebvî*'nin inşaatının tamamlanmasıyla birlikte avluda tanzim edilen hücrelere taşınmıştır. İlk inşaat sırasında iki hücre mevcut idi. Sonradan

²⁷ Müstedrek, a.g.e., 4. 21.

²⁸ Heysemi a.g.e., 4. 314.

²⁹ Dârimi-Ebû Muhammed Abdullah İbn Abdirrahmân (v. 255/866) *Sünenü'd-Dârimi*, Kahire, Dârul-Mehâsin. 1966. 2, 191, 2648 H.

³⁰ Nur, 24/31.

³¹ İbn Sa'd a.g.e., 1, 237; Müslim, *Eşribe* 71; es-Süheylî Abdurrahman (v. 581): *er-Ravdu'l-Unf fi Şerhi's-Sireti'n-Nebeuiyyeti li İbni Hişam*, Tahkik: Abdurrahman el-Vekil, Kahire, 1387, 4/236.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) yeni evlilikler yaptıkça her hanımı için bir hücre ilâve edildi.³²

Hücrelerin, bugünün tabiriyle müstakil bir dâire gibi ihtiyâcı karşılayacak temel unsurları ihtiva ettiğini muhtelif rivayetler göstermektedir.³³

2 - Sohbet

Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aile reisi olarak en ziyâde ehemmiyet verdiği bir husus, aile fertleriyle olan sohbetidir. Bunun ihmâl edilmemesi için hususi gayret gösterdiği, tedbir aldığı bile söylenebilir. Hele dokuz tane zevcenin beraber bulunduğu bir ailede ufak bir dikkatsizlik, bir kısmının ihmaline bile müncer olabilirdi.

Rivayetler, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) ailevî sohbeti iki istikamette telâkki ettiğini göstermektedir:

a. Aile fertlerinin her biri ile şahsen teması ve başbaşa husûsi sohbeti.

b. Aile fertlerinin tamamının birbiriyle temas ve sohbeti.

Bu her iki sohbetin, günlük siyâsi ve irşâdî faaliyet ve diğer meşguliyetler içerisinde ihmâle uğramaması için Aleyhissalatu Vesselam birkaç tane kesin prensibe yer vermiştir:

1. Hanımlarıyla geçireceği gece, belli bir esâsa bağlanmış, kur'a ile tespit edilen bir sıra ile her gece birinin yanında kalmak prensip yapılmıştır. Nevevî'nin açıklamasına göre, Efendimiz'in eşleri hayızlı halde de olsa sohbet nöbetinde atlama yapılmamıştır.³⁴

³² es-Semhûdî-Nûru'd-Din Ali İbn Ahmed (v.911/ 1505): *Vefâu'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, Tahkik: Muhammed Muhyî'd-Din Ubeydu'l-Hamîd Beyrut, 1971, 2/458.

³³ *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye* adlı kitabımıza bakınız: s. 425-431, 436-440.

³⁴ en-Nevevi-Muhyî'd-Din Ebû Zekerîyya Yahya (v. 677/1278); *Şerhu Müslim*, Mısır, tarihsiz, 10, 46-47.

2. Ayrıca her sabah mescitten çıktıktan sonra³⁵ ve her ikinci vakti namaz kıldıktan sonra³⁶ kadınların her birine teker teker ziyaretler yapar, alışılan muayyen bir müddet boyunca onlarla sohbet ederdi.

3. Bilhassa aile fertlerinin topluca bir araya gelmesini sağlamak amacıyla da her akşam, bütün hanımlar, Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) o gece kimin yanında geceleyecek ise, topluca oraya gelirler, sohbet ederlerdi.³⁷ Bu toplantılarda Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) zevcelerine "hurâfa" (حرفاء) denilen ibretli kıssalar bile anlattığı, hepsinin güldürücü şakalar yaptığı rivayet edilmiştir.³⁸

a) Sohbet Ziyaretlerinin Mahiyeti

Rivayetler, günlük, sabah ve ikinci ziyaretlerine Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) izinsiz girip³⁹ selâm vererek başladığını,⁴⁰ hanımlarına yaklaşip elini (omuzlarına, başlarına) koyduğunu, öptüğünü,⁴¹ hâl-hatır sorup meseleleriyle alâkadar olduğunu göstermektedir. Meselâ; Hz. Safiyye (radiyallahu anhâ), ilk gece hiç uyumaksızın, kendisiyle meşgul olup konuştuğunu ifâde eder. Bir gün önce, savaş sırasında, babası dâhil bir kısım yakınlarını kaybeden Hz. Safiyye'nin böyle yakın bir ilgiye ihtiyacı vardı ve Resûlullah (aleyhissala-

³⁵ Heysemi, a.g.e., 4, 316.

³⁶ İbn Sa'd, a.g.e., 8, 85, 170.

³⁷ Müslim, *Nikâh* 46, 1462, H.

³⁸ Heysemi, a.g.e., 4, 315.

³⁹ İbn Sa'd, a.g.e., 8, 104.

⁴⁰ Heysemî a.g.e., 4, 316.

⁴¹ İbn Sa'd, a.g.e., 8, 170. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) öpme meselesine bilhassa önem vermiştir. Rivayetler, namaza çıkmak üzereyken (Mubârekfûrî Ebu'l-Âli Muhammed Abdurrahman İbn Abdirrahim (v. 1353/1934): *Tuhfetü'l-Ahvazi bi-Şerhi Câmi't-Tirmizi*, Kahire 1963, 1/281; Azîmâbâdi-Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk. 'Aunu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebi Dâvûd, Medine, 1978. 1/304) ve hatta oruçlu iken bile öptüğünü tasrih eder. (Müslim, *Siyâm* 62-74; Dârimi. a.g.e., 1, 345. 1730, H)

tu vesselam) ondan bunu esirgememiştir.⁴² Safiyye validemizle ilgili bir başka rivayet, bu hususi sohbette Resûlullah'ın ne gibi meseleleriyle ilgilendiğini göstermektedir: Bir defasında Aleyhissalatu Vesselam, yanına geldiğinde, Hz. Hafsa ve Hz. Âişe'nin (radiyallah anhumâ) kendisine –bâzi rivayetlerde– “Yahudi kızı-Yahudi kızı” diyerek takıldıklarını ve şakada ileri gidip: “Biz senden daha üstünüz, biz Hz. Peygamber'in hanımı ve amcasının kızlarıyız!” dediklerini anlatır. Aleyhissalatu Vesselam, onu şöyle takviye eder: “*Sen de şöyle deseydin ya: “Benim kocam Muhammed, babam Harun, amcam Mûsâ iken nasıl benden daha üstün olabilirsiniz?”*”⁴³

Medine'ye geldiğinde bütün kadınlar Hz. Safiyye'yi görmeye gelirler. Aleyhissalatu Vesselam Hz. Âişe'ye, “Nasıl buldun?” diye sorar. “Bir Yahudi kızından başka bir şey değil!” deyince, “Böyle söyleme ey Âişe! O Müslüman oldu ve samimiyetle İslâm'ı benimsedi.” der.⁴⁴

Hz. Cüveyriye (radiyallahu anhâ) de kendisine: “Sen hür zevcesi değil, câriyesisin!” diye takıldıklarını söyleyince: “Senin mehrin onların mehrinden büyük değil mi, senin sayende kavminden kırk kişi âzâd edilmedi mi?” diyerek teselli eder.⁴⁵

b) Ferahlatma ve Mizah

Resûlullah'ın (aleyhisselam) ailesiyle olan ilgisini açıklarken, onlarla olan mülâtefe (şakalaşma) ve mizahlarını da belirtmemiz gerekmektedir. İnsanlarda fitrî olan eğlenme, dinlenme, mizah yönlerinin aile hayatı içerisinde nazar-ı dikkate alınıp

⁴² İbn Sa'd, a.g.e., 8/122.

⁴³ Bak. Azîmâbâdî, a.g.e., 10/392-393; İbn Sa'd a.g.e., 8/127; Vâkîdî-Muhammed İbn Ömer İbn Vâkîd (v. 207/822), *el-Meğâzî*, Tahkik: Marsden Joens, Oxford. 1966. 2/675.

⁴⁴ İbn Sa'd, a.g.e., 8/126.

⁴⁵ Heysemî a.g.e., 9/250; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye* 2, 14; İbn Sa'd, 8/117.

düşünülmesi, itidalde tutulup müspete yönlendirilmesi ehemmiyetli bir husus olmalıdır. Fertler arasındaki münâsebetlerin kemalinde bunun da bir yeri vardır.

Hız. Âişe, oynamakta olduğu bir kısım bebekleri bulunduğunu, komşu arkadaşlarının yanına geldiklerini, onlarla beraber oynadıklarını anlatır ve Hız. Peygamber'in bunların gelmesine mâni olmadığını, aksine yardımcı olduğunu⁴⁶ bazen da oyuncakları vesilesiyle kendisine latife yaptığını⁴⁷ belirtir. Bayramlarda Habeşilerin çıkardığı eğlenceleri, Hız. Âişe'nin seyretmesine hem izin vermiş hem de yardımcı olmuştur.⁴⁸ Muhtelif seferler Hız. Âişe ile koşu yarışması yaptığı da bu meydana hatırlatılabilir.⁴⁹

Resûlullah Efendimiz hanımlarının muhtelif şakalaşmalar da yapmıştır.⁵⁰

Hız. Âişe'nin anlattığına göre, bir gün Resûlullah için bulamaç pişirir. Yanlarında Sevde (radiyallahu anhâ) validemiz de bulunmaktadır. Hız. Âişe, Hız. Sevde'ye, "Buyur sen de ye." der. O imtina edince "Yemezsen yüzüne bulayacağım!" diye tehdit eder. Sevde, yememekte ısrar edince, bulamaçtan alıp Sevde'nin yüzüne bular. Ortaya çıkan manzaraya Hız. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) güler ve elini Sevde'ye koyarak: "Ne duruyorsun? Sen de onun yüzüne sür!" der. Sevde de Âişe'ye sürer. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ona da güler.⁵¹

⁴⁶ Buhârî, *Edeb*, 78; Müslim, *Fedâilu's-Sahabe* 81.

⁴⁷ Ebû Dâvûd, *Edeb* 62, 4932. H.

⁴⁸ Buhârî, *Salât* 70; en-Nesâi (el-Müctebâ), Kahire, 1930, (Suyûtî'nin şerhi ve Sin-dî'nin haşiyesi ile birlikte), 3, 195; İbn Hacer, *el-Metâlib*, 4, 129; İbn Hacer a.g.e., 11/250.

⁴⁹ İbn Mace, *Nikâh* 50; Ebû Dâvûd, *Cihad* 68.

⁵⁰ Bak. Heysemi, a.g.e., 4/315-320.

⁵¹ a.g.e., 4/315-316. rivayetin devamı var.

Aleyhissalatu Vesselam, bazen de sözlü şakalar yapmıştır. Hz. Âişe anlatıyor: “Bir gece, hanımlarına mı gitti diye vesveseye düşüp Resûlullah’ı araştırmıştım. Elim saçlarına girdi, (durumu anlayan Aleyhissalatu Vesselam) “Sana yine şeytanın gelmiş olmalı!” dedi.⁵²

Yine Hz. Peygamber’in ailesinden bir fert sayabileceğimiz, hizmetçisi Ümmü Eymen ile ilgili bir şaka da şöyle:

Ümmü Eymen (radiyallahu anh) bir gün Hz. Peygamber’e gelerek:

“Beni bir şeylere bindir” der.

“Seni deve yavrusuna bindireceğim!”

“Ey Allah’ın Resûlü! Deve yavrusu beni taşıyamaz!” deyince, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam):

“Seni deve yavrusundan başka bir şeye bindirmem.” diyerek, “her devenin deve yavrusu sayıldığı” ima eder. Hadiseyi anlatan râvi: “Resûlullah’ın şakalarında bile, gerçekten hiç ayrılmadığı”na dikkat çeker.⁵³

Bir seferinde Hz. Âişe’ye şöyle takılır: “Sen benden evvel ölsem de, seni kendim yıkasam, kendim kefenlesem, üzerine namazını kılsam, kendim defnetsem!” buyurur. Hz. Âişe dayanamaz ve “... böyle yapsan, sonra evime gitsen, orada kadınlarından biriyle beraber olsan.” diyerek Resûlullah’ın sözünü devam ettirir. Resûlullah da (sallallahu aleyhi ve sellem) tebessümle mukabele eder.⁵⁴ Muhtelif rivayetler, Aleyhissalatu Vesselam’ın hanımlarına çok iyi davrandığını, ‘insanların en mülayimi (yumuşak huylusu), en çok ikramda bulunanı ve en fazla tebessüm edenini olduğunu belirtir.⁵⁵

⁵² Nesâî, *İşretü'n-Nisâ* 4.

⁵³ İbn Sa’d, *a.g.e.*, 8/224.

⁵⁴ Dârimî, *a.g.e.*, 1/38, 81. H.

⁵⁵ Bak. *Fethu'l-Bâri*, 13, 70

c) İstişare

Hız. Peygamber'in ailevi yaşayışını belirtirken bu noktaya da temasta fayda var. Çünkü: "*Kadınlarla istişare edin, ancak sözlerinin aksiyile hareket edin!*" mealinde bir uydurma hadis, kitaplarımıza girmiş bulunmaktadır.⁵⁶ Resûlullah'ın risâlet vazifesini ilgilendiren meselelerde hanımlarıyla istişare etmeyeceği açıktır. Ancak, kendilerini ilgilendiren meselelerde fikirlerini almış olduğu da kesindir. Nitekim daha önceki misallerde görüldüğü üzere, Resûlullah hususi taleplerinde *emredici* olmadığı için itirazlara ve menfi cevaplara maruz kalmıştır. Kadınlarına karşı hep emredici olsa ve öyle alıştırırsa idi, kendisine hiçbir itiraz söz konusu olmazdı.

İlk vahiy geldiği zaman Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), gördüklerinden korkmuş ve korkusunu Hz. Hatice'ye açmıştır. Onun Resûlullah'ı teskin ve tesellisi meşhurdur.⁵⁷ Keza, kızı Zeyneb'in Ebû'l-As'a verilmesi de Hz. Hatice'nin teklifiyle gerçekleşmiştir. Hatta, râvi, Zeyneb'i Ebû'l-As için Hz. Hatice'nin Resûlullah'a teklifini ve Resûlullah'ın (aleyhisselam) kabulünü belirtirken konumuz bakımından ehemmiyet taşıyan şu cümleyi de ilâve eder: "*Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), Hz. Hatice'ye muhalefet etmezdi.*"⁵⁸

Keza, İfk hadisesinde Hz. Âişe hakkında Zeyneb Bintu Cahş'tan, Hz. Âişe'nin cariyesi Berire'den Hz. Âişe hakkında görüşlerini sormuştur.⁵⁹ Bunların hepsi istişare mefhumuna dâhildir. Hele Ümmü Seleme örneği daha ilgi çekicidir:

⁵⁶ Geniş bilgi için: Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ* 2/3; Ayrıca "*Kadınlarla İstişare*" adlı makalemiz de görülebilir. Sur Dergisi, Şubat 1987, Sayı: 131, *Kütübü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi* 16/158-160.

⁵⁷ Bak. Buhârî, *Bed'ül-Vahy* 1.

⁵⁸ Heysemî, a.g.e., 9/213.

⁵⁹ Buhârî, *Şehâdât* 16.

Hudeybiye’de sulh yapıp o yıl umre yapmama maddesi kabul edilince, ashab memnun kalmamış, Resûlullah’ın “ihramdan çıkma” emrini yerine getirmekte ağır davranmışlardı. Resûlullah’ın üzüntüsünü görüp sebebini öğrenen Ümmü Seleme: “Yâ Resûlallah! Sen kalk, kurbanlığını kes. Onlar sana uyacaklar ve kurbanlarını kesecekler.” dedi. Resûlullah öyle yaptı ve gerçekten ashab O’nu takip etti.⁶⁰

İslâm’da Kadınlarla İstişare⁶¹

“İslâm’da istişare” mevzusu açıldığı vakit her seferinde, mevzu üzerine gelen suallerden biri “kadınla istişare” meselesidir. Bunun da sebebi muhtemelen, bu mesele hakkında verilen ana fikrin, dinleyenler tarafından çoğunlukla bilinen ve bir bakıma umumi kültür hâlini almış bazı mevcut malumata ters düşmesidir. Umumiyetle şu soruyla karşılaşırız: “Kadınlarla istişare edin, fakat onların sözüne uymayın!” diye sahih bir hadis var mı? Bu konuda esas nedir? Kadınlarla istişarenin hükmü nedir?”

Biz, ehemmiyetine binaen, bu mevzuyu müstakil bir başlık altında, biraz daha detaylı olarak incelemeyi uygun bulduk.

Hemen kaydedelim ki, kadınla istişareyi mutlak bir ifade ile reddetmek hem Kur’ân ve hem de sünnette gelmiş bulunan bir kısım muhkem naslara aykırıdır. Açıklayalım.

I- Kur’ân’a Göre

Kur’ân-ı Kerîm’de, kadınla istişareyi ne sarahaten ne de zimnen men eden bir âyet vardır. Aksine bazı meselelerde kadınla istişare emredildiği gibi, muhtelif istişare örnekleri de vardır.

⁶⁰ Vâkîdî, a.g.e., 2/613.

⁶¹ Resûlullah’ın (aleyhissalatu vesselam) hanımlarıyla olan istişaresini anlatırken, ehemmiyetine binaen, daha umumi mânada İslâm’ın kadınlarla istişare meselesini açıklama gereğini duyduk, çünkü bu noktada yanlış bilgi ve bilgilendirmelerle karşılaşmaktadır.

1- Çocuğun süt emme müddeti Kur'ân-ı Kerîm tarafından iki yıl olarak tespit edildikten sonra, aynı âyetin devamında, ane ile babanın, aralarında istişare ederek, çocuğu daha önce de süttten kesebilecekleri belirtilir. (Meâlen): “Ana-baba aralarında istişare ederek ve anlaşarak (daha önce) süttten kesmek isterlerse ikisine de sorumluluk yoktur.” (Bakara, 2/233)

2- Boşanan kadın ve erkekle ilgili olarak gelen bir âyette, yine çocuğun emzirilmesi meselesinde bu işi bizzat annenin varılacak mutabakatla, ücretle yapabileceği belirtilir: “Çocuğu sizin için emzirirlerse, onlara ücretlerini ödeyin, aranızda uygun bir şekilde anlaşın, eğer güçlölkle karşılaşsanız, çocuğu başka bir kadın emzirebilir.” (Talak, 65/6)

3- Kadınla istişare bahsini münakaşa eden âlimler tarafından da delil olarak zikredilen, daha ikna edici bir diğer Kur'ânî delil, Hz. Musa'nın çoban olarak tutulması için Hz. Şuayb Peygamber'e (aleyhissalatu vesselam),⁶² kızı tarafından yapılan teklifi muhtevi âyettir. (Mealên): “İki kadından biri: 'Babacığım! Onu ücretli olarak tut, ücretle tuttuklarının en iyisi bu güçlü ve güvenilir adamdır' dedi.” (Kasas, 28/26)

Neticede Hz. Şuayb, kızı tarafından yapılan bu teklifi kabul eder ve Hz. Musa çoban olarak tutulur.

4- Kur'ân-ı Kerîm'de verilen muhtelif istişare örneklerinden biri Sebe Melikesi (Belkıs) ile alâkalıdır. Belkıs, Hz. Süleyman'dan tehditkâr bir mektup alır. Bunun üzerine, komutanlarının da hazır bulunduğu bir mecliste müzakere açar ve fikirlerini sorar: “Ey ileri gelenler! Ben, Süleyman'dan mühim bir mektup aldım. 'Bismillahirrahmanirrahim' diye başlıyor ve

⁶² Kur'ân'da müphem olarak geçen bu zatın, bazı müfessirlerce Şuayb Peygamber (aleyhisselam) olduğu ifade edilmiştir. Daha kuvvetli açıklamalar, bunun Şuayb Peygamber olmadığını teyit ederse de (Bak. İbnu Kesir, *Tefsir* 5/273) bu mesele, mevzumuz açısından mühim değildir.

"Sakin bana asi olmayın, teslim olarak bana gelin." diyor. Ey ileri gelenler! Vermem gereken emir hususunda bana fikrinizi söyleyin. Siz benim yanımda hazır bulunmadıkça bir iş hakkında kesin bir hüküm vermedim."

İstişare adabı yönünden mühim bir örnek olan bu sahnenin devamını kaydetmede fayda var. Meclisteki komutanlar şu cevabı verirler: "Biz güçlü kimseler ve zorlu savaş adamlarıyız, (siyasetten fazla anlamayız) emir senindir, sen emretmene bak!"

Hanım lider kararını verir: "Doğrusu hükümdarlar bir şehre girdikleri vakit orasını tahrip edip bozarlar, şerefli ahalisini de zelil kılarlar. (Süleyman'ın askerlerinin de) yapacakları budur. Ben onlara bir hediye göndereyim de, elçilerin ne ile döneceklerine bakayım." (Neml, 27/35)

II. Sünnete Göre:

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) sünnetinde de durum Kur'ân'dakine yakındır. Zira Resûlullah da bir kısım meselelerde kadınlarla istişareyi mükerrer hadislerinde emretmiştir. Ayrıca birçok kereler kadınlara da başvurup, görüşlerini aldığı ve onlarla amel ettiği de Ashab tarafından rivayet edilmiştir. Ama ne var ki, kadınlarla istişareyi yasaklayan bir kısım zayıf rivayetler de varit olmuştur.

Nitekim, mevzuya girerken kaydettiğimiz soruda zikredilen muhteva, böyle bir rivayetin tercümesidir, (mealen): "Kadınlarla istişare edin, fakat onlara muhalefet edin."⁶³

Münâvi tarafından "muteber bir aslının olmadığı" belirtilen bu rivayet⁶⁴ genişçe tahlile tabi tutan Sehâvî, el-Makâsîdu'l-Hasene'de şu bilgileri kaydeder: "Ben bu sözün

⁶³ Aslında bu rivayete ciddi hadis kitaplarında rastlanmaz.

⁶⁴ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr 4, 263.

H*z. Peygamber'e* (aleyhissalatu vesselam) nispet edildiğine hiçbir yerde rastlamadım. *el-Askerî*, Hz. Ömer'e nispet edilen, bu söze yakın şu rivayeti kaydeder: "Kadınlara muhalefet edin. Zira onlara muhalefette bereket vardır." İbnu Lâî, içinde çok zayıf râvinin yanısıra inkıtanın (kopukluğun) da yer aldığı bir senetle –ki aynı senetle hadisi ed-Deylemi de rivayet etmiştir– şu rivayeti kaydeder: "Enes'in rivayetine göre, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) şöyle buyurmuştur: "Sizden hiç kimse istişaresiz bir iş yapmasın. Şayet kendisine fikir verecek birisini bulamazsa, bir kadınla istişare etsin, ama ona muhalefet etsin. Zira kadına muhalefette bereket vardır."⁶⁵

Bu mevzuda kitaplarda rastlanan ve Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselam) nispet edilen diğer bir rivayet de Hz. Âişe ve Zeyd İbnu Sabit'ten gelmektedir: (Mealen): "Kadınlara itaat pişmanlıktır." Ne var ki, âlimler bunun da "sahih" değil, "zayıf" (bazıları da mevzu) olduğunu belirtirler.⁶⁶

Ancak, aynı manayı ifade eden, zayıf da olsa başka rivayetler de gösterilebilir.⁶⁷

Burada hatıra şöyle bir soru gelebilir: "Hadis ilminin umumi prensiplerinden birine göre, zayıf hadisle de amel edilebilir. Diğer taraftan bir mevzuda birkaç tane zayıf hadis varsa, bunlar birbirlerini kuvvetlendirir ve ayrıca "sahih bir asla" dayandıklarını gösterir. Şu halde, bu meselede aynı prensip muteber olamaz mı?"

⁶⁵ Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ* 2/3; Geniş bilgi için, bak. Münâvî, a.g.e., 4, 262-63.

⁶⁶ *Üsdu'l-Gâbe* 2/205; 6, 275. Suyûtî, *el-Lealî*'de (2/174): "Kadınlara itaat ettiği zaman erkekler helâk olmuştur." rivayetini de kaydeder. Suyûtî bu rivayeti, Taberâni ve Hâkim'in tahrir ettiği, Hakim'in hadise *sahih*" hükmünü verdiğini belirttikten sonra şahsî kanaatini belirtmez ve bahsî "Allahu a'lem" (doğruyu Allah bilir) sözünü kapar.

⁶⁷ Aslında istişare ile itaat ayrı şeylerdir. Âlimlerimiz bu çeşit hadisleri iç içe zikrettikleri için itaati, "istişarede beyan ettikleri fikirlerine uymak" manasında tevîl ederek anlayacağız. Aksi takdirde istişare ile itaatin aynı görülüp beraber mütalaa edilmesi doğru değildir.

Cevap: Evvela “Zayıf hadisle amel edilebilir.” mevzuunu ela alalım. Bu, doğrudur. Ancak, zayıf bir hadisle amel edebilmek için, zayıf hadisin âyete veya sahih hadise muhalefet etmemesi, bir başka ifade ile o mevzuda zayıf hadisten başka “nass”ın bulunması lazımdır. Yukarıda görüldüğü üzere, “Kadınla istişare etmeyin!” ifadesi değil sahih hadislerle, bizzat Kur’ân’a aykırıdır.

Saniyen: Bu mevzudaki zayıfların birbirini destekleyip kuvvetlenmeleri ve bir “sahih asl”a delalet etmeleri meselesine gelince, söz konusu rivayetlerin ifade ettiği manayı “mutlak” değil “mukayyet” olarak alırsak cevap müspet olabilir. “Kadınlarla istişare edin ve fakat muhalefet edin!” veya “Kadınlara itaat pişmanlıktır!”, “Kadınların reyî ile amel kalbi ifsat eder!” gibi rivayetler söylendiği şekilde yani mutlak olarak alınınca, “Hiçbir meselede, hiçbir surette, hiçbir kadınla istişare etmeyin!” manası çıkar. Hâlbuki en azından bazı meselelerde istişarenin bizzat Kur’ân-ı Kerîm’de emredildiğini gördük. Sünnette gelen deliller ise daha çoktur.

Sünnette Nazari Beyan: Hz. Peygamber’in (aleyhissalatu vesse-lam) hayatında kadınlarla istişare örnekleri eksik değildir. Burada da, örneklere geçmeden önce, istişareyi mutlak bir tarzda nehyeden ifadeleri cerh ve reddedici mahiyette olan bazı rivayetleri kaydedeceğiz. Bunlar bir kısım meselelerde “kadınlarla istişare etmeyi” emretmektedir:

“Kendilerini ilgilendiren hususlarda kadınlarla istişare edin.”⁶⁸ “Kızları hususunda kadınlarla istişare edin.”⁶⁹ “Bakire kızla, (evlendirmeden önce) babası müşavere etmelidir.”⁷⁰

⁶⁸ Üsdü'l-Gâbe, 4/15.

⁶⁹ Ebu Davud, Nikah 24.

⁷⁰ Ebu Davud, Nikah 24, 25.

“Dul kadın kendisiyle istişare edilmeden evlendirilmemeli, bakire kız da izni alınmadan nikâhlanmamalı.”⁷¹

Görüldüğü üzere, bilhassa evlenme gibi şahsi bir meselede fikrinin alınması ve ona uyulması tekrarlar, ısrarla talep edilmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) kızın arzusu hilafına, babası tarafından gerçekleştirilen bir kısım nikâhları, şikâyet üzerine, iptal etmiştir.⁷² Resûlullah’ın (aleyhisselam) bu çeşit tatbikatını esas alan cumhur, kızın rızası hilafına yapılan nikâh akitlerinin batıl olacağına hükmetmiştir.⁷³

Bir erkek şüphesiz, kadını veya kızı ile sadece evlenme meselesinde “istişare etmek”le kayıtlı ve memur değildir. Bu hususu teyit eden bir rivayette “Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) kadınlarla bile istişare eder, onların beyan ettikleri görüşleriyle amel ederdi.” denmektedir.⁷⁴ Bunun aksini ifade eden, yani kadınlarla istişare edip de beyan edilenin aksini yaptığını tespit eden rivayete rastlamadık. Tirmizî’de “kızıl rüzgâr”la alâkalı hadiste geçen “Kişi annesine bakmaz, kadınına itaat eder!” cümlesinde kınanan husus, kadınla yapılan istişare değil, annenin ihmal ve istiskal edilmesidir. Nitekim, aynı hadiste, “.. babasına bakmaz, arkadaşına rağbet gösterir!” diye de buyrulmaktadır.⁷⁵

Sünnette Fiilî Örnekler: Kadınla istişare hususunda nazari beyanlardan başka, fiilî örnekler de mevcuttur:

1- İlk örnek olarak, nübüvvetin bidayetlerine ait bir vakayı zikredebiliriz. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) henüz peygamberliği hususunda bilgi ve yakîn sahibi değilken, o safhaya

⁷¹ Buhârî, *İkrah* 3; Müslim, *Nikah* 64.

⁷² Buhârî, *İkrah* 4.

⁷³ İbnu Hacer, *Fethu'l-Bari* 15/351; Azîmâbâdî, *Avnu'l-Ma'bûd* 6/119.

⁷⁴ İbnu Kuteybe, *'Uyûnu'l-Ahbâr* 1/27.

⁷⁵ Tirmizî, *Fiten* 38.

hazırlayıcı mahiyette geçirmekte olduğu İlahî terbiye icabı, sık sık bir kısım harika durumlara mazhar oluyor ve bunlardan ciddi şekilde korkuyordu. İlk vahiyden sonra, gördüklerini ve hissettiği korkuyu muhterem zevceleri Hatice-i Tâhire validemize açtılar. Validemiz (radiyallah anhâ), Resûlullah'ı (aleyhissalatu vesselam) şöyle teselli etti: "Korkma, Allah seni asla mahcup etmez. Zira sen akraba hukukunu gözetir, muhtaçlara yardım, fakirlere iyilik, misafirlere de ikram edersin..."⁷⁶

2- Değişik bir örnek "ifk (iftira)" hadisesiyle alâkalıdır. Ayet-i kerime ile iç yüzü ortaya konan ve kitaplarımızda teferruatıyla açıklanan ifk, yani Hz. Âişe validemize (radiyallah anhâ) münafıklarca yapılan iftira hâdisesi üzerine Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) zevce-i tâhireleri hakkında geniş bir tahkikat açmıştı. Bu tahkikat sırasında, sadece Hz. Ali gibi ileri gelenlerin değil, Berire -ki Hz. Âişe'nin cariyesi idi- gibi cariyeye bir kadının da fikrine müracaat etmişti.⁷⁷

3- Üçüncü örnek, diğerlerinden hem daha meşhur hem de mühim bir istişare hadisesidir. Kadınla istişare meselesini ele alan âlimler, istişarenin caiz olduğunu söylerken, delil olarak Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) Hudeybiye Sulhu şurasında zevcesi Ümmü Seleme'nin tavsiyelerine uymasıyla ilgili vakayı kaydederler. Kısaca özetleyelim:

Hicretin altıncı yılında, Müslümanlar, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) ile beraber, umre yapmak amacıyla Mekke'ye müteveccihen yola çıkarlar. Ancak Mekkeli müşrikler, ziyarete müsaade etmezler. Fakat Müslümanlarla aralarında Hudeybiye sulh anlaşması yapılır. Anlaşma tamamlandıktan sonra, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) yanındakilere: "Kalkın

⁷⁶ Buhârî, Bed'ü'l-Vahy 1

⁷⁷ Buhârî, Şehâdât 16.

kurbanlarınızı kesin, ihramdan çıkın, başlarınızı tıraş edin!” emrini verir. Ne var ki Ka'be'yi tavaf için gelmiş bulunan Ashab, sulh anlaşmasının muhtevassından memnun olmadığı için tavaf yapmadan umre ile ilgili tıraş olmak, kurban kesmek gibi diğer menasiki de yapmaktan imtina ederler.

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) emri üç kere tekrarlar. Ashab yine de şaşkın şaşkın bakınmakla mukabelede bulunur.

Resûlullah son derece öfkeli halde, çadırına zevce-i pakleri Ümmü Seleme validemizin (radiyallah anhâ) yanına girerler. Aralarında şu konuşma geçer:

“Neyin var ya Resûlallah?”

“Hayret ey Ümmü Seleme! Ben insanlara ısrarla “Kurbanlarınızı kesin, tıraş olun, ihramdan çıkın!” diye emrettim, hiç kimse bu çağırma cevap vermedi. Emrimi işittikleri halde sadece yüzüme bakıyorlar.”

“Yâ Resûlallah, sen kalk, kurbanlığına git ve kes. Onlar mutlaka sana uyacaklar ve kurbanlarını keseceklerdir.”

Bu tavsiye üzerine Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) gider ve kurbanlık devesini keser. Aynen Ümmü Seleme validemizin (radiyallah anhâ) dediği gibi, Resûlullah'ı gören Ashab-ı Güzin de (radiyallahu anhüm ecmain) teker teker kalkıp kurbanlarını keserler.⁷⁸

İmâmu'l-Haremeyn, bu hâdiseyi yorumlarken: “Beyan ettiği fikirde isabet etmiş Ümmü Seleme'den başka kadın bilinmiyor.” demiş ise de, kendisi yukarıda zikri geçen Hz. Şuayb'ın kızı örnek gösterilerek tenkit edilmiştir.⁷⁹

Ashab'dan Örnek: Kadınla istişare meselesindeki ıtlakı kaldırıp tereddüdü izale edecek birkaç örneği de Ashab'dan kaydedelim:

⁷⁸ Vakidi, Meğâzî 2/613.

⁷⁹ Aclunî, Keşfu'l-Hafâ 2/3.

1- Birincisi, umumiyetle bilinen bir vakadır. Hz. Ömer, bir cuma hutbesi sırasında, evlenmelerde kadınlara verilecek mehir için, bir tahdit getirerek, mübalağaya kaçılmasını önlemek istediği zaman, cemaatte bulunan bir kadın bir âyeti delil olarak söyleyerek: “Ey Ömer, Allah ‘Bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, birincisine bir yük altın vermiş olsanız bile, ondan bir şey almayın.⁸⁰” diyerek tahdit yapmazken, sen nasıl yaparsın?” diye müdahale eder. Bunun üzerine Hz. Ömer (radiyallahu anh): “Bir kadın isabet, bir erkek hata etti, bir emîr (lider) cedelleşti ve cedeli kaybetti.” diyerek kendi iddiasından rücu edip kadının görüşüne uyar.⁸¹

2- Şu kaydedeceğimiz misal mevzumuz açısından daha da dikkat çekicidir. Bir gece teftişinde Hz. Ömer (radiyallahu anh), kocası cihada gitmiş olan bir kadının “bekârlıktan” yakındığını işitince, kızı Hafsa validemize (ve kadınlardan tecrübeli olanlara)⁸² müracaat ederek: “Kızım (söyle bakayım), bir kadın kocasından ne kadar müddet ayrı kalmaya tahammül edebilir?” diye sorar ve aldığı cevaba dayanarak askerlik müddetini altı ay olarak tahdit eder.⁸³

3- el-İsâbe’de İbn Hacer’in kaydettiği bir rivayet, istişareye son derece ehemmiyet veren Hz. Ömer’in (radiyallahu anh), zaman zaman, akıl ve faziletçe üstün, okuma yazma bilen bir kadın olan Şifa Bintu Abdillah’a da müracaat ettiğini ve hatta onun reyini başkalarının reyine tercih edip uyduğunu belirtir.⁸⁴

⁸⁰ Nisâ, 4/20.

⁸¹ Bak. Bakillani, *et-Temhid* s. 199.

⁸² a.e., s. 198.

⁸³ Sa’id İbnü Mansur, *Sünen* 2, 186 Bakillani, a.g.e., s. 198. Hz. Peygamber’in *Sünnetinde Terbiye* adlı eserimizde daha fazla bilgi mevcuttur, s. 526-27.

⁸⁴ İbn Hacer, *İsâbe* 4/341.

4- Hâlid İbnu Velid de (radiyallahu anh), bazı meselelerde, kız kardeşi Fâtıma Bintu'l-Velid ile istişare etmiştir.⁸⁵

5- En mühim örneklerden biri, Abdurrahman İbnu Avf'ın (radiyallahu anh) Hz. Ömer'den (radiyallahu anh) sonra halife tespitiindeki tutumudur. Hz. Osman'ı belirlerken üç gün herkesten fikrini sormuş, bu meyanda kadınların da görüşünü almayı ihmal etmemiştir. Bu da İslâm'da kadınların rey hakkı meselesine en mukni örneklerden biridir.⁸⁶

Meselemizi rivayetler açısından hülasa etmek gerekirse, kadınlara istişareyi kesinlikle yasaklayan muhkem bir nass mevcut değildir. Üstelik cevazına delalet eden rivayetler çoktur. Kur'ânî örneklerden başka, bizzat Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) ve bir kısım meşhur sahâbilerin hayatlarında, kadınlara istişarenin fiilî örnekleri vardır. Aleyhte gelen zayıf hadislerin sahih bir asla delalet edebilme ihtimaline karşı da "Yasağı mutlak değil, mukayyet olarak anlamak gerekmektedir." deriz.

İstışarede temel prensip: Kadınlara istişare meselesini, istişare adabı üzerine, âlimlerin sünnete dayanarak tespit ettiği umumi prensipler muvacehesinde ele almak en doğru yoldur. Bu cümleden olarak, müşavirin "liyakat"ı üzerinde ısrarla, ittifakla durulmuştur. Öyle ise istişare etme ihtiyacı duyulan mesele kadının ihtisas, bilgi ve tecrübesiyle alâkalı değilse elbette ona müracaat fayda değil, zarar getirebilir. Nitekim Münâvî, "Kadınlara itaat pişmanlıktır." rivayetini –zayıf olduğuna dikkat çekmekle beraber– "erkeklerle ait işlerde" diye kayıtlar.⁸⁷

⁸⁵ İbnu'l-Esir, Üsdü'l-Ğâbe, 7/233.

⁸⁶ İbnu Kesir (v. 774), el-Bâisu'l-Hasis, Beyrut, 1951, s. 183

⁸⁷ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr 4/262.

Liyakat açısından erkek, kadından farklı değildir. Bilgi, görgü, ihtisas, tecrübe ve alâka gibi müracaatı meşru ve gerekli kılan bir vasfı taşımadıkça, sırf “erkek olduğu için” erkeğe müracaat hiçbir âlim tarafından tavsiye edilmemiştir. Yukarıda kaydedilen misallerde, Hz. Şuayb’ın kızının, o meselede bilgi ve dirayet sahibi olduğunu gösteren rivayetleri müfessirler kaydederler.⁸⁸

Şu halde liyakatli olan herkes, kadın veya erkek, istişareye layıktır. Olmayan da değildir, ölçü, cinsiyet değil liyâkattir.

Haklı Cihet: Şurası da bir gerçek ki, kadınlar fitrî durumları icabı, çoğunlukla, erkeklere nazaran daha hissî, daha acelecidirler. Binnetice, görüşlerinde objektivite ve hasbilik ihtimâli daha zayıftır. Bu sebeple, onlarla istişare mevzuunda daha bir ihtiyatlı hareket etmek gerekir. Nitekim beşerin tarihî tecrübesi, kadınların nüfuz ve hâkimiyet kurduğu sarayların, çeşitli entrikalarla kaynarak “devletleri ve saltanatları fesda götürdüğünü” tespit etmiştir.⁸⁹

Öyleyse, kadınlarla istişareyi yasaklayan rivayet, mutlak bir hakikat değil, bu beşerî tecrübenin, hadis formuna dökülmüş, öfkeli ve mübalağalı bir ifadesi olabilir. Hadis olduğuna hükmedenler de ilgili rivayetleri itlakı üzere (mutlak) değil kayıtlayarak (mukayyed) almaya mecburdurlar. Doğruyu Allah bilir.

d) Yakın İlgi ve Değer Verme

Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem), aile fertlerine ilgi gösterdiğini, kıymet verdiğini ifade eden çeşitli söz ve davranışlarla, onları memnun ve ruhen tatmin etmeye de ehemmiyet

⁸⁸ İbnu Kesir, 5/273.

⁸⁹ Münâvî, Feyzu'l-Kadîr 4/263.

vermiştir. Bu paralelde hanımlarından her biriyle alâkalı pek çok rivayet gelmiştir. Bunlardan Hz. Hatice ve Hz. Âişe ile ilgili olanlar daha çoktur.

Hanımlarına faziletlerini söylemesi,⁹⁰ sevdiğini ifade etmesi,⁹¹ bineğine alması,⁹² aynı kabin suyu ile müştereken yıkanılması,⁹³ hanımının hayvana binmesinde yardımcı olması ve dizine bastırarak bindirmesi,⁹⁴ kendisine yapılan yemek dâvetine “*hanım da olursa*” kaydıyla icabet etmesi,⁹⁵ bir sıkıntıyla kederlenip ağlayanın gözyaşlarını elleriyle silerek teselli etmesi⁹⁶ gibi Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) pek çok davranışı hanımlarını memnun kılmaya yöneliktir.

Hz. Safiyye (radiyallahu anhá) anlatıyor: “Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), bir gece yolculuğunda beni devesinin arkasına almıştı. Yolda uyuklamaya başladım. (Uyumamı önlemek için) bir taraftan beni okşuyor, bir taraftan da: “Hey! Ey Huyey’in kızı, ey Safiye! (uyuma) diyordu.”⁹⁷

Yine Hz. Safiyye anlatır ki; bir defasında beraberce bindikleri devenin ayağı kayar, ikisi birlikte düşerler. Yardım için koşan Ebû Talha’ya Hz. Peygamber (sallallahu aleyhi ve sellem): “Kadına bakın, onunla ilgilenin!” der.⁹⁸

Kadınların üzüntülü durumlarında da onları teselli etmeyi Hz. Peygamber ihmâl etmez. Hayız olan hanımlarını “*Bu hâl,*

⁹⁰ Mübârekfûrî, a.g.e., 5/563-65.

⁹¹ İbn Hacer, *Fethü'l-Bârî bi-Şerhi'l-Buhârî*, Mısır, 1959. 8/22-23.

⁹² İbni Hacer, *el-Metâlibu'l Âliye*, 2/417.

⁹³ Dârimî, a.g.e., 1/153, 157, 740. H. 755. H.

⁹⁴ İbn Hacer. a.g.e., 6/427, İbn Sa'd a.g.e., 8/119.

⁹⁵ en-Nesâî a.g.e., 6/158.

⁹⁶ Heysemî, a.g.e., 4/320.

⁹⁷ İbn Hacer, *e/-Metâlibu'l-Âliye*, 2/417.

⁹⁸ İbn Hacer, a.g.e., 6, 533; İbn Sa'd, a.g.e., 8/124.

Âdem'in bütün kızlarına Allah'ın (celle celâluhû) bir yazgısı" manasında ifadeleriyle çeşitli vesilelerle teselli etmiştir.⁹⁹

Resûlullah'ın (aleyhisselam) bu tutumu, İslâm'ın emri olarak cemiyete aksedince Hz. Ömer'in ifadesiyle¹⁰⁰ Allah'ın (celle celâluhû) onları zikretmesinden önce hiçbir değer atfedilmeyen Arap kadınları Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) "Allah ve Resûlü, bize, bizden daha merhametlidir." diyerek tarihi bir şükran ifade edeceklerdir.¹⁰¹ (Müstedrek, IV, 71)

e) Aile Fertlerinin İtibarı

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), sadece hanımlarına değil, "ailesinden addettiği" her ferde, eşit seviyede olmasa bile, hususi bir itibar atfetmiştir. Hanımları arasında Hz. Âişe, müstesna bir sevgi ve itibara mazhar olmuştur. Vahy'in hep onun yanında iken gelmiş olması, Hz. Ebû Bekir'in (radiyallahu anh) kızı bulunması, zekâ ve kabiliyet durumu gibi Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ziyâde iltifatına liyâkati tevsîk eden haklı durumlar vardır. Nitekim en çok hadis rivayet edenlerden ve önemli fakihlerden biri olarak ortaya koyacağı şahsiyet bu husûsî itibar ve iltifatta Resûlullah'ı haklı çıkaracaktır.

Amcası Abbas da hususi bir itibardan istifade etmiştir. Resûlullah onu öz babası kadar sevmiş, birçok meselede fikrini almış, O'nun şefaatlerini hep kabul buyurmuştur.¹⁰²

Peygamberimiz'in (aleyhissalatu vesselam) azatlısı Zeyd ve onun oğlu Üsâme de (radiyallahu anh) husûsî sevgiye mazhar olanlardandır. Üsâme (radiyallahu anh) *Hıbbu Resûlillah (Allah Resûlünün*

⁹⁹ Buhârî, Hâce 1; Dârimi, a.g.e., 1/195, 1049. H.

¹⁰⁰ Bak. İbn Hacer, a.g.e., 12/418.

¹⁰¹ Hakim, *Müstedrek*, 4/71.

¹⁰² İbn Mâce, *Keffârât*, 12; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe* 3/165-167

sevgilisi) ünvanıyla meşhur olacak kadar torunları Hasan ve Hüseyin'inkine denk¹⁰³ bir nebevî sevgiye mazhar olmuş, şefaati reddedilmeyenler sırasında yer almıştır.¹⁰⁴ Fetih günü, hac günü gibi mühim fırsatlarda Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) devesinin terkisinde yer alma şerefine eren Üsâme, on sekiz yaşında olduğu halde, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrah gibi muhâcirûn'un ulularının da yer aldığı orduya Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) tarafından komutan tayin edilmiştir.¹⁰⁵

f) Hanımın Yakınlarına İtibar

Hz. Peygamber (aleyhissalam) aile efradının sadece şahıslarına değil, onların yakınlarına da iltifat ve alakayı ihmal etmemiştir. Nitekim evine uğrayan yaşlı bir kadına ziyadesiyle iltifat ettiğini gören Hz. Âişe, ihtiyar kadın gittikten sonra bu iltifatın sebebini sorunca şu cevabı alır:

*"Ey Âişe! Bu kadın Hatice'nin bir arkadaşıdır. Onun sağlığında bize uğradı. Dostluğa vefâ imandandır."*¹⁰⁶ Hz. Âişe, Efendimiz'in (aleyhissalatu vesselam) Hz. Hatice'nin yakınlarına olan bu bağlılığı sebebiyle, her koyun kesişte, onun arkadaşlarına da mutlaka bir pay gönderdiğini belirtir.¹⁰⁷ Bedir esirleri arasında yer alan damadı Ebu'l-As'ın fidyeye necatı olarak gönderilen kolyeyi gören Resûlullah fevkalâde uygulanarak, bunun iadesini teklif eder ve kabul edilir. Bu kolyeyi, kızı Zeyneb'in evlenmesi sırasında annesi Hatice hediye etmiştir.¹⁰⁸

¹⁰³ İbn Sa'd, a.g.e., 4/62.

¹⁰⁴ a.g.e., 4/69.

¹⁰⁵ a.g.e., 4/68.

¹⁰⁶ Mübârekfûrî, a.g.e., 6/159.

¹⁰⁷ et-Tirmizî- Ebû İsâ Muhammed İbn İsâ İbn Sevre (v. 279/829), *Sünenü't-Tirmizî*, Talik: Aziz Ubeydu'r-Rakkaş, Matbaatu'l-Endülüs, Humus, 1966. *Birr* 70, 2018 H.

¹⁰⁸ İbn Sa'd. a.g.e., 8/31.

‘Resûlullah’ın (sallallahu aleyhi ve sellem) *hadimi*’ diye bilinen ve O’nun (aleyhissalatu vessalam): “*Ey oğulcuğum (yâ büneyye)*” hitabına mazhar olan Enes¹⁰⁹ de aile fertlerinden biri sayılmalıdır. Onun annesi Ümmü Süleym de Hz. Peygamber’in (sallallahu aleyhi ve sellem) husûsî iltifatına mazhardır. Hiçbir kadının evine yalnızken uğramadığı halde ona sık sık uğramakta¹¹⁰ evinde yiyip içmekte, uyumakta, eve uğradığı zaman en küçüğüne varıncaya kadar hepsinin hâlini hatırını sormaktadır.¹¹¹ Enes’in (radıyallahu anh) sadece annesi değil, büyükannesi Müleyke de iltifat-ı nebevîye mazhardır. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vessalam) onun evine şeref vermiş, yemeğini yiyip namaz kılmıştır.¹¹²

Babasından tevarüs edip Hz. Hatice ile evlendiği zaman azat ettiği Ümmü Eymen’i de Hz. Peygamber (aleyhissalam), ailesinden bir parça saymış, kendisine adeta bir anneye gösterilen alâkayı göstermiştir. Hitap ettiği zaman “*Ey anneciğim!*” derdi.¹¹³ Ona nazar edip: “*Sen ailemizin son bâkiyesisin!*” dediği de rivayet edilmiştir.¹¹⁴

Hız. Peygamber (aleyhissalatu vessalam) bir başka azatlı olan Ebû Râfi’i de ailesinden saymış: “*Biz ehl-i beytiz, bize sadaka haramdır, bir cemaatin mevlâsı da o cemaattendir.*” diyerek onun sadaka almasına izin vermemiştir.¹¹⁵

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) Ci’râne’de karşılaştığı zaman sütannesi, sütbabası ve sütkardeşlerine fevkalâde il-

¹⁰⁹ a.g.e., 7/20.

¹¹⁰ a.g.e., 8/428.

¹¹¹ a.g.e., 8/427.

¹¹² Mâlik İbn Enes (v.179-1705), *el-Muvatta’*, Mısır, 1951. *Kasr’ı-salât* 31.

¹¹³ İbni Sa’d. a.g.e., 8/223;

¹¹⁴ a.g.e., 8/223.

¹¹⁵ İbn Sa’d, a.g.e., 4/74.

tifatlarda bulunmuş, üzerindeki elbiselerini onlara ikramen, altlarına yaygı yapıp üstüne oturtmuştur.¹¹⁶

3- İyi Muamele

a) Hanımlara Hayırlı Olmak

H. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) aile reisi olarak mümtaz vasıflarından biri hanımlarına karşı davranışta nezâket ve iyiliği esas almış olmasıdır. *"Hayırlınız, ehline karşı hayırlı olmandır. Ehline karşı en hayırlınız benim!"* buyurur.¹¹⁷ Ayrıca: "Allah'ın (celle celâluhû) kadınlara iyi davranmamızı emrettiğini", "onları, Allah'ın (celle celâluhû) bize teslim ettiği emanetler bilmemiz gerektiğini", "kadınların, annelerimiz, kızlarımız ve teyzelerimiz olduğunu" ısrarla tekrar etmiştir.¹¹⁸

Kadına karşı hayırlı olmanın miyarlarından (ölçü, kriter) biri, hataları karşısındaki tutumdur. Burada esas olan nezâket ve sabırdır. H. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), bu noktada takınılacak tavrı, onların fitrî durumlarına dikkat çekererek tespit eder: Kadın, erkekten daha hassas daha ince bir mizaca sahiptir, çabuk eğilir, birden kırılır, hemen incinir: *"Kadın" der, "Eğme kemiği gibidir, doğrultmağa kalkarsan, kırarsın. Onu bırakırsan, eğri olduğu halde istifade edersin.*"¹¹⁹ Onun eğriliği fitrîdir, yaradılışından gelmedir, doğrultmak için ısrar, zorlama boşadır. Çünkü *"Kadın eyeği kemiğinden yaratılmıştır. Asla doğrulmayacaktır."*¹²⁰

¹¹⁶ Azimâbâdî, a.g.e., 14/53-54; İbnu'l-Esir, *Üsdü'l-Gâbe* 7/167.

¹¹⁷ Bak. Heysemi, a.g.e., 4/302.

¹¹⁸ İbn Mâce. a.g.e., 1/646. 1977. H, İbn Hacer, el-Merd/İbu'l- Aliye, 2/21; Dârimî, a.g.e., 2/82, 2265. H.

¹¹⁹ Mubârekfûrî a.g.e., 4/367.

¹²⁰ Müslim, *Radâ'* 61-62; Heysemi, a.g.e., 4/304.

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) bu telakki ile bazı fırsatlar-
da zevcelerini camdan mamul şişeye (karûre) teşbih buyur-
muştur.¹²¹

Öyleyse hoşla gitmeyen davranışlarına karşı anlayış ve
müsamaha esas olacaktır. Bu sebeple kadınları dövmemeyi,
onlara hakaret etmemeyi emretmiştir.¹²² Kendisi de öyle dav-
ranmıştır. Hz. Âişe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ne kadın
ne hizmetçi hiçbir kimseyi dövmediğini, "Allah yolunda olmak-
sızın, hiçbir şeye eliyle vurmadığını" belirtir.¹²³

Ashaba bir kısım tavsiyesi şu mealdedir: "*Kadınlarınızı
nasıl köle –veya hayvan– döver gibi dövüyor, sonra da ak-
şam olunca utanmadan, beraberce yatıyorsunuz?*"¹²⁴ Bu çeşit
yasaklamalar üzerine kadınların şımarıp fesadı artırdıklarını
söyleyerek, dövme izni isteyenlere şu mealde cevap veriyor:
*"Dövün (bilin ki kadını) ancak şerlileriniz döver!"*¹²⁵

b) Müsavat

Birden fazla kadınla evlenmiş olan erkeklerin kurduğu aile-
nin huzuru öncelikle kadınlar arasında uygulanacak müsavata
bağlıdır. Hz. Peygamber bu müsavatı zahire akseden maddi
hususlarda yerine getirmede titizlik göstermiştir.

Bu, daha onlara ödenen mehirde başlar.¹²⁶ Yiyecek, gi-
yecek, mesken gibi nafakada, sohbet için ayrılan müddette,
beraber geçirilen gecede vs. devam eder. Hz. Âişe, "beraber
kalma hususunda yaptığı taksimde Hz. Peygamber'in (aleyhis-

¹²¹ Buhârî, *Edeb* 90; Müslim, *Fedâil* 70, 72.

¹²² Ebû Dâvûd, *Nikâh* 41.

¹²³ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/204. Dârimî *a.g.e.*, 2/71, 2224. H.

¹²⁴ Mubârekfûrî. *a.g.e.*, 9/269; İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/205.

¹²⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/204.

¹²⁶ Müslim, *Nikâh* 78. (Ümmü Habibe'ye fazla ödendi ise de (İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/98) bunu Necâşî
kendi malından vermiştir.)

salatu vesselam) hanımlar arasında hiçbirine imtiyaz tanımayıp, hepsine eşit davrandığını” kesin bir dille ifade eder.¹²⁷

Sefere çıktığı zaman beraberinde gelecek hanımları da ku-ra ile tespit ederdi.

Hız. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) hanımlar arasında uyguladığı adalet ve müsavata hayatı boyunca riayet etmiştir, iki istisna var ise de, her ikisi de rızaya dayanır:

1. Hız. Sevde (radiyallahu anhâ) çok yaşlı olduğu için kendi arzusuyla gecesini Hız. Âişe'ye vermiştir. Hız. Peygamber de (aleyhissalatu vesselam) bunu kabul etmiştir.

2. Bir de, hayatının son günlerinde, hanımlarının hücrelerini dolaşamayacak kadar hastalığı ağırlaşınca, Hız. Âişe'nin odasında sabit kalmak için öbür hanımlarından izin talep etmiş, onlar da bu arzuyu kendi rızalarıyla kabul etmişlerdir.¹²⁸

c) Müsavatın Sınırları

Hız. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) zevcelerine müsavatla muamele ettiğini açıklarken bir hususun belirtilmesine gerek var: *Bu müsavat maddi hususlardadır, kalbî değil.* Ödenen mehir, maddi ihtiyaçların görülmesi, ihsan ve ikramlar, yanlarında geçirilecek gece, sefere çıkarken beraberine alacağı hanımlar gibi hususlarda adalet ve objektiflik mümkündür. Resûlullah bu hususlarda adalete riayetkâr olmuştur.

Kalbî duruma gelince, burada adalet mümkün değildir. Kadınlarda kalbe müessir olan fezâil (faziletler) ve evsâfa (özellikler) göre, her birine karşı beslenecek hissiyat, izhâr edilecek (gösterilecek) sevgi ve takdir duyguları değişecektir. Burada eşitlik iddiası olmadığı gibi aramak da caiz

¹²⁷ Azîmâbâdî, a.g.e., 6/172.

¹²⁸ İbn Mâce, a.g.e., 1/517.

değildir. Nitekim Ebû Kılâbe, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) gecesini âdilâne taksimden sonra:

“Ey Rabbim, elimden gelen bu! Senin gücün yettiği halde benim gücüm yetmeyeceği şeyden dolayı beni sorumlu tutma!” diye yalvardığını kaydeder ve burada Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) “kalpteki sevgiyi” kastettiğini de ayrıca belirtir.¹²⁹

d) Sabır

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bütün kadınlarda rastlanması tabii olan kıskançlık, dik kafalılık, çekemezlik, gibi çeşitli can sıkıcı davranışlara kendi hanımlarında rastlayınca hep sabırla ve tatlılıkla mukabele etmiş, ne dayağa ne de kırıcı söze yer vermiştir.

Bir rivayete göre, ümmühâtu'l-müminîn (müminlerin anneleri), Resûlullah'tan (aleyhissalatu vesselam) imkânı dışında maddi taleplerde bulunarak, üzülmesine ve kendilerini bir müddet terk etmeye sevk etmişse de hadise üzerine gelen vahiy; hanımlarını dünyalıkla, Allah ve Resûlü'nden birini seçmede muhayyer bırakmış, hanımları da Allah ve Resûlü'nü seçmişlerdir.¹³⁰

Resûlullah'ın hanımlarına nasıl davrandığını göstermek maksadıyla Hz. Ömer'in anlattıklarından bazı pasajları aynen aktaracağız:

“Ensâr'dan bir komşum vardı. Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) onunla nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, vahiy vs. haberlerini bana getirirdi. Ertesi gün ben gider, günlük haberleri

¹²⁹ Öyle ise Hz. Peygamber'in Hz. Âişe'ye olan ziyâde sevgi ve takdirlerini, böyle bir nokta-i nazardan ele alıp, ondaki ziyâde fezâille izah etmek gerekir. O zaman görürüz ki, Hz. Peygamber bu davranışıyla da Hz. Âişe'ye hakkını vermeyi ön plana almıştır.

¹³⁰ el-Ahzab , 33/28. Bak. İbn Sa'd, a.g.e., 8/179-181.

ona ben getirirdim. Derken bir gün o komşum bana gelip hızlı hızlı kapıyı vurdu. Hemen çıktım. Telaşla: “Mühim bir hadise var!” dedi. “Gassâniler mi saldırdı?” dedim. “Daha büyük, Resûlullah kadınlarını boşamış!” dedi. Ben içimden: “Eyvah, Hafsa hüsrana düştü, zaten bunu bekliyordum!” dedim. Kalıp Hafsa’nın yanına gittim. Ağlıyordu.”

Hz. Ömer, Resûlullah’ın (aleyhissalatu vesselam) diğer zevce-lerinde ve mescitteki cemaatte umumi bir üzüntü ve keder havası görür. Resûlullah ile görüşmek ister, önce kabul edilmez. Sonunda huzura girer ve Hz. Peygamber’in (aleyhisselam) hanımlarını boşamadığını anlayınca, Resûlullah’a şu yakın-mada bulunur:

“Ey Allah’ın Resûlü, bizi bilirsin, biz Kureyşliler kadınlara hâkim kimselerdik. Sonra Medine’ye geldiğimizde, burada kadınların erkeklere hâkim olduklarını gördük. Bizim kadınlar da onlardan huy kaptı. Bir gün hanımına öfkelenmişim, bana mırıldanıp karşılık vermez mi! Bunu doğru bulmayıp azarladım. Bu sefer: “Niye azarlıyorsun? Vallahi Resûlullah’ın zevceleri bile ona karşılık veriyorlar, mırıldanıyorlar. Hem onlar icabında küsüp gün boyu, geceye kadar Resûlullah’ı terk ediyorlar!” dedi. Kızım Hafsa’ya: “Resûlullah’a sen de mi karşılık veriyor, mırıldanıyorsun?” dedim. “Evet, hiçbirimiz, o gün geceye kadar yanına uğramayız.” dedi. “Sizden kim böyle yaparsa büyük zarar eder, hüsrana uğrar. Hanginiz, Resûlünün öfkesi sebebiyle, Allah’ın gazabına uğramayacağından emin bulunuyor? Alimallah bir anda helâk olursunuz!” dedim. “Hz. Ömer der ki: “Ben böyle deyince Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem), tebessüm ettiler.”

Hz. Ömer devam ediyor: “Hafsa’ya dedim ki: “Kızım sa-kın Resûlullah’a karşılık verip mırıldanma ve ondan bir kısım

taleplerde bulunma. Bir şey gerekirse bana söyle. Sakın bazı arkadaşlarının Resûlullah'a senden daha sevgili ve daha gönül alıcı olması seni aldatıp yanlış davranışa sevk etmesin." Hz. Ömer, Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) *burada da tebesüm ettiğini belirtir."*

Resûlullah'ın, zevceleri karşısındaki hoşgörüsünü tespitte şu rivayeti de aynen kaydediyoruz:

Nu'man İbni Beşir anlatıyor: "Bir gün Ebû Bekir (radiyallahu anh), Aleyhissalatu vesselam'ın kapısını çalmıştı. İçeride Hz. Âişe'nin sesini yükselttiğini işitti, içeri girer girmez, tokatlamak üzere yakaladı. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) araya girerek mani olmaya gayret etti. Ebû Bekir (radiyallahu anh) öfkeli hâlde çıktı. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) Ebû Bekir (radiyallahu anh) çıkınca, Hz. Âişe'ye: "Gördün ya seni adamın elinden kurtardım!" dedi. Birkaç gün sonra tekrar gelen Hz. Ebû Bekir onları barış içinde görünce: "Beni kavganıza dahil ettiğiniz gibi, sulhünüze de dahil edin!" dedi. Aleyhissalatu Vesselam da "Ettik, ettik." buyurdu.¹³¹

Resûlullah'ın zevcelerine karşı müsamahakâr tavrını tespitte bir diğer vak'a şudur. Resûlullah bir seyahattedir. Yanında zevcelerinden Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) ile Safiyye (radiyallahu anhâ) bulunmaktadır. Beraberlik nöbetinin Ümmü Seleme'ye ait olduğu bir akşam vakti, Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) Ümmü Seleme'nin devesi zannederek yanlışlıkla Safiyye'nin devesine yanaşır ve bir müddet beraber konuşurlar. Hz. Peygamber yanlışlığı anlayınca Ümmü Seleme'ye gelir. Ümmü Seleme öfkelenmiştir, şöyle söyler:

"Sen Allah'ın Resûlü olduğun halde benim günümde, Yahudi kızıyla konuşuyorsun öyle mi!"

¹³¹ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 92, hadis no: 4999.

Resûlullah'ın sükûneti karşısında davranışından üzüntü ve pişmanlık duyan Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) bilâhare istiğfar eder ve "Yâ Resûlallah, bu sözü söylemeye beni kıskançlık sevk etti. Benim için istiğfarda bulun!" der.¹³²

Sadece ceza ve aflarında değil, emir ve yasaklarında da insan fitratına uygun olarak, mülâyemet ve anlayışı esas alan Hz. Peygamber'e ensar kadınları: "Allah ve Resûlü, bize, bizden daha merhametli!" diyeceklerdir.¹³³

e) Kıskançlık Karşısında Anlayış

Kadınlarda fitrî bir zaaf olan kıskançlığın sebep olduğu menfî davranışlar karşısında Hz. Peygamber'in tavrını görmek de konumuz için faydalıdır.

Hz. Peygamber'in hanımları arasında, yaşça ileri olan Sevde (radiyallahu anhâ) dışında kıskançlıktan âzâde olanı yok gibidir. Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) kendisine Resûlullah'a zevce olmak gibi büyük bir şeref teklif edildiği zaman: "*Ben kıskanç bir kadınıym, siz ise çok evlisiniz.*" gerekçesiyle teklifi reddedecek derecede kıskançtır.¹³⁴ Hz. Âişe, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) geceleyin dışarı çıkacak olsa, gizlice takip edecek,¹³⁵ uykudan uyanınca yanında bulamadığı Hz. Peygamber'i, zevcelerinden birinin yanına gitmiş olabilir diye telaşla aradığı esnada, secde hâlinde bulunca: "*Annem babam sana feda olsun, senin derdin ne benimki ne!*"¹³⁶ itirafında bulunacak, diğer hanımlara birçok vakalar çıkaracak kadar kıskançtır.

¹³² İbn Sa'd, a.g.e., 8/95-96.

¹³³ Hakim, a.g.e., 4/71.

¹³⁴ İbn Sa'd, a.g.e., 8/96.

¹³⁵ Nesâî, a.g.e., 7/73.

¹³⁶ a.g.e., 7/72.

H. Enes anlatıyor: Resûlullah, zevcelerinden birinin yanında idi. Diğer bir hanımı da bir tabakta yemek göndermişti. Oda sahibesi, Resûlullah'ın eline vurarak tabağı düşürüp kırdı. Resûlullah iki parçayı çatıp dökülen yemekleri içine topladı ve: “*Annenize kıskançlık geldi, haydi buyurun yiyin!*” dedi.” Müteakip rivayette Hz. Âişe'nin beraberinde getirdiği bir taşla, Hz. Hafsa'nın yemek tabağını kırdığı belirtilir. Bir üçüncü rivayette ise, Hz. Âişe: “Yemek yapmada Safiyye gibi birisini görmediğini” belirttikten sonra, “kendini tutamayıp tabağını kırdığını” itiraf eder. Bu davranışlar karşısında Hz. Peygamber'in sakin sakin dökülen yemekleri toplayıp “*Annenize kıskançlık geldi, buyurun yiyin!*” demekten öte bir reaksiyon göstermediği belirtilir.¹³⁷ Bunların farklı farklı hadise olma ihtimali daha kuvvetli gözüküyor.

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) kadınların bu fitri durumlarını bir başka hadislerinde şöyle dile getirirler: “Allah erkeklere cihadı yarattığı (emrettiği) gibi, kadınlara da kıskançlığı yaratmıştır, (yani kıskanç olmalarına hükmederek) fitratlarına bu duyguyu koymuştur.¹³⁸ Kadınlardan kim buna sabredebilirse, şehit sevabı kazanır.”¹³⁹

f) Hanımlarda Hakkaniyet

Ümmühâtu'l-müminîn (radiyallahu anhâ) arasında, kadınlarda fitrî olan, kıskançlığın sevkiyle cereyan eden hadiseler, onları birbirlerine karşı insafsız olmaya sevk etmemiş, birbirlerini

¹³⁷ Nesâî, *İşretü'n-Nisâ* 4,7, 70-71; Azimâbâdi, a.g.e., 9/481; et-Taberânî'nin (Ebu'l-Kasım Süleyman İbn Ahmed İbn Eyyûb (v. 360/970: *el-Mu'cemu's-Sağîr*, Tashi: Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire 1968) bir rivayetinde Hz. Âişe: Ümmü Seleme'nin kabını kırmıştır. 1/205-206).

¹³⁸ Münâvî, *Feyzül-Kadir* 2/249, Münâvî: “Bu meselede nefis ve şeytanına karşı cihat yapmayan kadın, dinde kemali kaybeder, şeytanı ona galebe çalar.” der.

¹³⁹ Heysemi, a.g.e., 4/320.

kötülemeye, aralarında uzun süren küsmelere sebep olmamıştır. Belki de Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) her gece birinin evinde olmak üzere sistemleştirdiği akşam sohbetlerinin¹⁴⁰ bir gayesi de bu idi. Resûlullah'ın bu davranışı hedefine öyle ulaşmıştır ki bilittifak hepsinin en çok kıskandıkları Hz. Âişe'nin aleyhinde değerlendirebilecekleri en iyi fırsat olan ifk hâdisesi sırasında zevcat-ı mutahharat'ın (Efendimiz'in pâk ve temiz eşleri) hiç birinden menfi bir ima bile vaki olmamıştır. Onların, birbirlerine karşı hakkaniyetlerini göstermek için mukabil cephelerde yer aldıkları belirtilen¹⁴¹ ve bizzat Hz. Âişe'nin itirafıyla, en ziyade üstünlük rekabeti içinde oldukları anlaşılan Zeyneb Binti Caş'la Hz. Âişe'nin birbirleri hakkındaki ifadelerini kaydedeceğiz.

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ), "Ağzındaki tükürüğünü kurutacak", cevap veremez hâle getirecek kadar şiddetli kıskançlık münâkaşası yaptığı Zeyneb Binti Caş'ı anlatırken onu şöyle tavsif eder: "Zeyneb, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vessalam) zevceleri içinde Resûlullah'ın nazarındaki mevkii hususunda benimle en çok büyüklük yapan kadındı. Ancak ben Zeyneb kadar dinde hayırlı, Allah'tan onun kadar korkan, onun kadar doğru sözlü, onun kadar sıla-i rahme düşkün, onun kadar çok sadaka veren, tasadduk etmesine imkân veren, işe onun kadar bağlı bir başka kadın bilmiyorum."¹⁴²

Zeynep bintu Caş da (radiyallahu anhâ), İfk Hadisesi sırasında, Hz. Âişe hakkında sorulunca şöyle demiştir: "Ben görmediğim şeyi gördüm, işitmediğim şeyi işittim demekten Allah'a sığınırım. Kasem olsun, Âişe hakkında hayırdan başka bir

¹⁴⁰ Müslim, *Nikâh* 46, 1462. H.

¹⁴¹ İbn Hacer, *a.g.e.*, 6. 133.

¹⁴² Nesâî, *İşretü'n-Nisa* 3 (7, 65-66)

şey bilmiyorum."¹⁴³ Halbuki, Zeyneb'in kardeşi Hamnâ (radiyallahu anhâ) kardeşi Zeyneb'in gayretini güderek, Hz. Âişe'nin aleyhine konuşup suçlular arasında yer almıştır.¹⁴⁴

g) Ev İşinde Yardım

Bir kısım rivayetler Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) evdeki bazı işlerde hanımlara yardımcı olduğunu gösteriyor. Hz. Âişe (radiyallahu anhâ): "Resûlullah, ailesinde ne yapardı?" diye sorulunca şu cevabı vermiştir: "*Ailenin hizmetinde olur, namaz başlayınca çıkardı.*" Bu işlerin neler olduğu sorusu üzerinde durulunca, yine Hz. Âişe'den gelen rivayetlerde, "ayakkabı tamiri, elbise yamaması, dikiş, elbise temizliği, "koyununu sağması", kovasını yamaması, "kendi işlerini yapması" ve siz erkeklerin evde yaptığı her çeşit iş" görülmektedir.¹⁴⁵ Bazı rivayetlerde "kendisinin yemek yaptığı" belirtilir.¹⁴⁶ Çocukların bakımına iştirak ettiğini de az sonra kaydedeceğiz.

h) Hanımın Hizmeti

Hukuk açısından kadınlar ev işleri yapmakla mükellef tutulmamışsa da Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) ailesinde fiilen kadınların hizmeti mevcuttur. Bazı rivayetler, Hz. Fâtıma (radiyallahu anhâ) evlendiği zaman Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam), ev işlerini Hz. Fâtıma ile Hz. Ali (radiyallahu anh) arasında taksim ettiği, dahili işleri Fâtıma'ya, harici işleri de Ali'ye verdiği belirtilir.¹⁴⁷ Nitekim Fâtıma'nın (radiyallahu anhâ) el değirmeni

¹⁴³ Müslim, *Tevbe* 58.

¹⁴⁴ İbnu'l Esir, *Üsdü'l-Ğâbe*, 7/89.

¹⁴⁵ Bak: Buhârî, *Ezan* 44; Tirmizî, *Kıyamet* 46; Ahmed İbn Hanbel a.g.e., 6. 106. *Fethul-Bâri* 2/303-304, 13/70.

¹⁴⁶ Tirmizî, *eş-Şemâilü'l-Muhammediyye*, Humus 1968. s. 181; Hâkim a.g.e., 4/110.

¹⁴⁷ İbnu Hacer, *el-Metâlibu'l-Aliye*, 2. 39; Kâsânî- Alâud-Din Ebû Bekr İbn Mes'ud (v. 587/1191): *Bedâ'is-Sanâi fî Tertibi's-Şerâf* 2. tab. Beyrut. 1974, 4/24.

kullanmaktan ellerinin yara olduğu, su taşıdığı, ev süpürdüğü vs. rivayetlerde belirtilmiştir.¹⁴⁸ Ayrıca Hz. Osman'la evlenmiş olan kızına Resûlullah: “Kızım Osman'a iyi hizmet et!” demiştir.¹⁴⁹ Hz. Âişe'ye, “Âişe, bize yemek getir. Su getir!” diye emrettiği,¹⁵⁰ Hz. Âişe'nin Resûlullah'ın başını yıkadığı¹⁵¹ rivayetlerde gelmiştir. Burada şunu da belirtmede fayda var. Resûlullah'ın ailesinde ailevi hizmetler dışında, para kazanmaya müteveccih iş de yapıldığı rivayetlerden anlaşılmaktadır. Zira, Zeyneb Bintu Cahş'ın deri işleme ve deri dikme sanatında mahir olduğu, buradan kazanç temin edip bu kazancın tamamını tasadduk ettiği rivayetlerde açıkça ifade edilmiştir.¹⁵² İlâ hadisesi sırasında Aleyhissalatu Vesselam'ın çekildiği meşrübeyi (tenezzüh odası) Hz. Ömer tasvir ederken orada selem meyvesi ile deri gördüğünü anlatır.¹⁵³ Bazı âlimlerimiz, selem meyvesini Aleyhissalatu Vesselam'ın “sade olan gıdası” ve postu da namaz seccadesi olarak yorumlar ise de¹⁵⁴ bu derinin Hz. Zeyneb validemiz (radiyallahu anhâ) tarafından debbağlanmakta olan deri olması, selem meyvesini *karaz'ın* (bir nevi meşe olan selem ağacının meyvesi) da bu maksatla bulunması daha makûl gözükmektedir. Çünkü bir rivayette Hz. Ömer'in burada bir değil üç adet deri gördüğü belirtilir.¹⁵⁵ Hâlbuki namaz için olsaydı bir adet olması gerekirdi.

¹⁴⁸ Buhâri, *Daavât* 11 (8, 87), Ebû Dâvud, *Edeb* 101.

¹⁴⁹ İbn Hamza el-Hüseynî es-Seyyid İbrahim İbnu's-Seyyid Muhammed İbn Seyyid Kemâlî'd-din (v. 1120/1708); *el-Beyan ve't-Ta'rif fi Esbabın Vürûdî'l-Hadisî's-Şerif*, Halep, 1329, 2/308.

¹⁵⁰ Hâkim, *a.g.e.*, 4/271; Azimâbâdi. *a.g.e.*, 13/381- 382.

¹⁵¹ Buhârî, *Hayz* 5

¹⁵² İbn Sa'd. *a.g.e.*, 8/103, 108.

¹⁵³ Buhârî, *Libas* 31; Müslim, *Talak* 31,32

¹⁵⁴ Elmalılı, 7/ 5101.

¹⁵⁵ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/184.

Ayrıca bir başka rivayette başının yanında (asılı) olan bu derinin (pis) koku neşrettiği belirtilir.¹⁵⁶ Normalde işlenmiş, namaz seccadesi olarak kullanılan derinin kokmaması gerekir. Esasen bu oda *meşrûbe* denilen bir tenezzüh odasıdır. Günlük olarak kullanılan bir yer değildir. Demek ki Hz. Zeyneb (radiyallahu anhâ) burayı, deri işleme atölyesi olarak kullanmaktadır.

Doğrudan Resûlullah'ın (aleyhisselâm) ailesiyle ilgili olmamakla beraber, kadınların ailenin geçimine katkı sağlayacak gelir getiren bir çalışma yapma hususunu aydınlatan bir rivayeti aynen kaydetmeyi uygun buluyoruz:

'Abdullah İbn Mes'ud'un hanımı ve Ümmü'l-veled –ki el sanatı yapan bir kadındı, sanatıyla kazandığından İbnu Mes'ud ve çocuğuna harcıyordu– olan Râita anlatıyor: "İbnu Mes'ud'a dedim ki: Sen ve çocuğun beni, Allah yolunda sadaka vermekten alıkoyuyorsunuz!

Hem size harcamaya hem de herhangi bir tasaddukta bulunmaya gücüm yetmiyor, (Ben sadaka da vermek istiyorum, ne yapayım?). Abdullah: "Bu harcamada senin için bir sevap, bir ecir var mı yok mu bilemiyorum!" dedi. Ben de Aleyhissalatu Vesselam'a gidip: "Ey Allah'ın Resûlü, ben sanatkâr bir kadıyım, (bir şeyler yapıp) satıyorum. Ne kendim ne çocuğum, ne de kocam için, bir başka nafaka imkânı yok: Bunlara harcamak beni sadaka vermekten engelliyor. Bir de tasadduka imkânım kalmıyor. Acaba bu harcamalarım da bana bir sevap var mı?" diye sordum. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) "Evet." dedi. "Onlar için harca. Zirâ onlar için her ne harcarsan sana ecir ve sevap var."¹⁵⁷

¹⁵⁶ a.g.e., 8/189.

¹⁵⁷ Heysemî, a.g.e., 3/118; İbnu'l-Esir, *Usdü'l-Gâbe* 7/121.

1) Eve Girip Çıkanlara Dikkat

Resûlullah, ailesi yanına girip-çıkanlarla da ilgilenmiştir. Ümmü Seleme'nin anlattığına göre, odasında Resûlullah'la (sallallahu aleyhi ve sellem) oturmakta iken, yanlarında bulunan bir muhannes (cinsiyeti belirsiz), Ümmü Seleme'nin oğlan kardeşine hitaben: "Yarın Allah Tâif'in fethini müyesser kılarlsa, sana Gaylân'ın kızını göstereceğim, karşıdan bakarsan dörtlü, arkadan bakarsan sekizlidir." der. Aleyhissalatu Vesselam "Bu, bir daha eve girmeyecektir!" buyururlar.¹⁵⁸ Resûlullah, el ve ayaklarını kınalayıp kadın cemaatlerine de katılan bir başka muhannes Medine'den iki gece uzakta yer alan Naki'ye sürecektir.¹⁵⁹

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), kadınların kesin vazifelerini tespit ederken eve, erkeğin istemediği kimseyi almayı da zikretmiştir.

* *Ailede Terbiye*

Terbiye kelimesi aslında geniş muhtevalı bir tabirdir. Her çeşit bilgi aktarma (tâlim), hatayı düzeltme (tedip, ihtar vs.), güzel alışkanlıklar kazandırma, nasihat etme, meslek öğretme... gibi pek çok faaliyet bu tabirle ifade edilir. Daha önce temas edilen sabır, müsamaha, evin murâkabesi, hakarete uğrayana cevap hakkı tanınması gibi bir kısım meseleler de terbiye içinde mütalaa edilebilir. Üstelik, ailede terbiye denince, bunu hanımlar için, çocuklar için ayrı ayrı ele almak da doğru değildir. Buna rağmen terbiye denince cemiyetimize yerleşmiş, yanlış bir kanaat olan bu ayrıma katılmadığımızı göstermek için, terbiye bütünü'nün bir iki başlığını,

¹⁵⁸ İbn Hacer, a.g.e., 11/247-249; Azimâbâdi, a.g.e., 13/247, 249.

¹⁵⁹ Azimâbâdi, a.g.e., 13/276.

Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) babalıktan önceki "aile reisliği" vasfıyla ilgili bahiste ele almak istiyoruz. Muhalefet ettiğimiz yanlış düşünce, ailede terbiye deyince sadece çocukların terbiyesinin anlaşılmasıdır. Hâlbuki Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) göre *hayat doğumdan ölüme, beşikten mezara bir terbiyedir, terbiye faaliyeti olmalıdır.*

a) Tâlim

Resûlullah'ın aile ocağı aynı zamanda bir mekteptir. Bu mektep, meselesi olan kadın-erkek bütün Medinelilere açık olsa da talebe olarak, öncelikle ümmühât-ı mü'minîne aitti. Onlar buranın devamlı ve asli talebeleri idiler. Bu mektebe nikâhla yapılan kayıtlarla tâlim başlıyordu. Nitekim, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) hanımlarla evlenir evlenmez, gerekiyorsa ismini değiştirmiştir. Hz. Cüveyriye,¹⁶⁰ Hz. Meymûne¹⁶¹ isim değiştirenlerdendi. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) uygunsuz ismi sevmez, hanımlarına hoşlanmayacakları lakaplarla hitap etmezdi. Normal isimleri ne ise, onunla hitap ederdi. "Ey Âişe, Ey Zeyneb!" gibi.¹⁶²

Şifâ adlı, muhâcirûndan, okuma yazma bilen bir kadını, Hz. Peygamber'in Hz. Hafsa'ya yazı öğretmek ve nemle duasını da öğretmek üzere muallime olarak istihdam ettiğini rivayetler haber verir.¹⁶³ (*Nemle* vücudun yanlarında çıkan bir yara olup, tedavisi öğretilmiştir.)

Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) ailede gördüğü veya işittiği menfi durumlara her seferinde müdahale etmiştir. Bir

¹⁶⁰ a.g.e., 8/118.

¹⁶¹ a.g.e., 8/138.

¹⁶² Hâkim, a.g.e., 4/278.

¹⁶³ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-Ğâbe* 7/162; Abdü'r-Rezzâk İbn Muhammed es-San'anî (v.211/826); *Mu-sannafu Abdirrezzak*. Beyrut (Ofset). 1970 11/16; Ebû Dâvûd, *Tıb* 18.

seferinde Hz. Âişe kız kardeşi Esmâ ile otururken Aleyhissalatu Vesselam içeri girer. Esmâ'nın üzerinde geniş kollu şâmî bir elbise mevcuttur. Resûlullah, Esmâ'yı görür görmez derhal çıkar. Hz. Âişe, Hz. Esmâ'ya: "Uzaklaş! Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) sende hoşlanmadığı bir şey gördü!" der. Esmâ çıkar. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) tekrar gelince Hz. Âişe kendisine ne için çıktığını sorar. Peygamberimiz (aleyhissalatu vesselam): "Görmüyor musun durumu? Müslüman bir kadının şu kadarı görülebilir!" der ve elleriyle yenlerini tutup, parmaklara kadar kısmını örter, sonra da elleriyle şakaklarını örter, sadece yüzünü açık bırakır.¹⁶⁴

Medineli kadınlar pek çok hususî meselede Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) zevcelerini aracı olarak kullanarak sorularını sormuşlardır. Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) kinayeli ve örtülü olarak verdiği cevapları anlayamayan kadınlar olunca onlar açıklayıvermişlerdir.¹⁶⁵

Rivayetler, bilhassa Hz. Âişe'nin soru sormada cesur olduğunu, bilmediği, anlamadığı bir şey işitecek olsa mutlaka sorduğunu belirtir.¹⁶⁶ Aleyhissalatu Vesselam vukua gelmeyen, akla gelebilecek her şeyin sorulmasını yasaklamış ise de günlük yaşayışla, dinin tatbikıyla ilgili soruları teşvikkâr olmuş, cevapsız bırakmamıştır. Şu rivayet manidardır. Enes (radıyallahu anh) anlatıyor: "Ümmü Süleym bir gün Hz. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) gelerek: "Yâ Resûlallah! Kadın rüyasında erkeğin rüyada gördüğünü görünce (yani ihtilam olunca) gusül gerekir mi?" diye sordu. Orada hazır olan Hz. Âişe: "Ey Ümmü Süleym, kadınları rezil ettin, Allah canını almasın." de-

¹⁶⁴ Heysemi, a.g.e., 5/137.

¹⁶⁵ Dârimî, a.g.e., 1/164. 788. H. 1/60, 769-770. H: Nesâî, *Gusl* 21, (1/207-208)

¹⁶⁶ Buhârî, *İlim* 35.

di. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) Hz. Âişe'ye: "Hayır, kadınları rezil eden asıl sensin. Bırak onu, Ensar kadınları fıkıhtan sual ediyorlar. Evet ey Ümmü Süleym, gusletmesi gerekir." cevabını verdi.¹⁶⁷ Hz. Peygamber, burada olduğu gibi, örfen utandırıcı meselelerde bile çekingen olmamaya çalışmıştır. Bu çeşit soruları cevaplarken "*Allah (celle celâluhû) gerçeği açıklamaktan çekinmez!*" mealindeki âyeti okurdu.¹⁶⁸ Buna alışmış olan ashab, o çeşit sualleri olunca, bu âyeti okuyarak söze başlardı. Ümmü Seleme, Aleyhissalatu Vesselam'ın bir gece gördüğü rüya üzerine uyanıp, ikaz etmek için bütün zevcelerini uyandırdığını ve "... *Dünyada nice giyinik kadınlar vardır ki, ahirette çıplaktırlar!*" buyurduğunu anlatır.¹⁶⁹

b) Dini Hayat

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) ailesinin dinî yaşayışıyla da yakînen ilgilenmiştir. Esasen "ibadetlerin bir kısmını eve ayırıp evi kabirlere çevirmemek" yani evi sadece yeme, içme ve uyuma mahalli olarak kullanmamak için umumi tamimleri olmuştur.¹⁷⁰ Aleyhissalatu Vesselam nafileleri evde kılardı. Gece namazına kalkar, bilhassa ramazanın son onuncu gününde, hanımlarını da gece namazına kaldırırdı.¹⁷¹ Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) kadınlar dilediği takdirde, gece bile olsa mescide gitmelerine mani olunmamasını istemiştir.¹⁷² Hz. Âişe: "Biz, Peygamberin hanımları, sabah namazlarını, Hz. Resûlullah'la birlikte mescitte kılar, ortalık ağarmadan örtülerimize bürünüp

¹⁶⁷ Müslim, *Hayz* 29; Heysemî, a.g.e., 1/268.

¹⁶⁸ Ahzâb, 33/53.

¹⁶⁹ Buhârî, *İlim* 40.

¹⁷⁰ Müslim, *Salâtu'l-Müsâfirîn* 210, 212; Tirmizî, *Sevâbu'l-Kur'ân* 2; Buhârî, *Salât* 52.

¹⁷¹ Buhârî, *Fedâilu Leyleti'l-Kadr* 5.

¹⁷² İbn Hacer, a.g.e., 5, 185; Mubârekfûrî a.g.e., 3, 93.

ayrılırdık.” der.¹⁷³ Ramazan'da Resûlullah ile birlikte, hanımlarından da itikafa giren olmuştur, hem de müstehâze (özür kanlı) olduğu halde.¹⁷⁴

* *Îla Hadisesi*

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) hanımlarına karşı davranışlarındaki incelik, nezâket, müsamaha ve anlayışını, her okuyucunun, hakkıyla kavrayıp yeterince takdir etmesine imkân veren hadisenin *îla hâdisesi* olduğuna inanarak, mezkur hadiseyi, biraz teferruatlı olarak anlatmak istiyoruz.

Şunu da hatırlatmak istiyoruz ki bu konu, acele edilmeden her husus dikkatle ve tefekkürle, anlaşılacak ağır ağır okunmalıdır:

Öncelikle belirtelim ki *îlâ*, lügat olarak yemin ve imtina mânasına gelir. Şer'î ıstılahta, bir kimsenin hanımına dört ay yaklaşmamaya yemin etmesidir. *Îlâ*, âyet-i kerîme'de de temas edilen, câhiliye devrinde pek carî bir boşama şeklidir: “*Kadınlarına yaklaşmamaya yemîn edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler (o müddet içinde kefarete yaparak zevcelerine) dönerlerse şüphe yok ki Allah cidden mağfiret edici, hakkıyla esirgeyicidir.*” (Bakara, 2/226)

Îlâ, cahiliye Araplarında sıkça görülen bir boşanma şeklidir. Müddetle sınırlı değildir. Böylece kadın ne boştur evlenebilsin ne de değildir zevce muamelesi görsün.

Kur'ân-ı Kerîm bunu yasaklayarak, böylesi bir durumun dört aydan fazla devam edemeyeceğini hükme bağlamıştır. Erkek bu müddet içerisinde kefarete ödeyerek rücû edebilir (hanımına dönebilir). Bunu yapmadığı takdirde dört ay

¹⁷³ Dârîmî, a.g.e., 1, 221.

¹⁷⁴ Buhârî, *İ'tikâd* 10.

sonra bir talak vermiş sayılır. Belirtilen müddet içerisinde kadına yaklaştığı takdirde yemininde hânis olduğu (yeminini bozduğu) için yemin kefareti öder.

Îlâ bahsi, birçok teferruatı bulunan bir mevzudur. Fıkıh kitaplarında bu konuyla ilgili açıklamalar geniş bir şekilde yer alır.¹⁷⁵

Aşağıda özetle anlatacağımız, Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) îlâsı, şer'î istilâh'taki îlâ'dan ziyâde, lügavî mânâda bir yemindir. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), Tahrîm Sûresi'nin nüzulüne sebep olan, hanımlarıyla arasında vâki bazı huzursuzluklar sonunda, kadınlarına bir ay tekarrüb etmemek (yaklaşmamak) üzere yemin etmiş ve böylece, mü'minlerce îlâ ile ilgili âdabı da ta'lim buyurmuştur.

Îlâ kararı, rivayetlerde farklı farklı sebeplere dayandırılır.¹⁷⁶ Biz bu sebeplerden sadece birini anlatacağız. Diğerlerini merak edenlere, tefsir kitaplarından ilgili âyetlerin tefsirlerine bakmalarını tavsiye ederiz.

Ancak hemen belirtmek isteriz ki bütün rivayetler, ailevî huzursuzluklar konusunda birleşir. Bu sebeple, yani Resûlullah'ın (s.a.s) ailevî huzursuzluklarda, hanımlarının –kadınlık fitratından gelen– bir kısım tabîî davranışlarına karşı nasıl tepki verdiğini göstermek maksadıyla bu hâdiseyi biraz genişçe kaydetmek istedik. Ümit ederiz, erkeklerimiz Yüce

¹⁷⁵ Türkçe kaynak olarak Ömer Nasuhi Bilmen merhumun *İstilahat-ı Fıkhiye Kamusu*'nun ikinci cildine müracat edilebilir.

¹⁷⁶ Sebep olarak farklı hâdiselerin zikredilmesi, bir tezat (tearuz) sayılmamalı. Mezkûr hâdiselerden her biri aynı esnada veya birbirine yakın zamanlar içerisinde cereyan etmiş ve bunların birikimi de Hz. Peygamber'i (aleyhissalatu vesselam), hanımları uyarıcı bir ceza olarak îlâ kararı vermeye sevk etmiş olabilir. Bu karar, gerçekten müessir bir ceza olmuştur. Zira rivayetler, hem hanımlarının hem de yakınlarının Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) boşanmış olabileceği ihtimaliyle son derece üzümlü sıkıştıklarını, ciddi bir endişeye ve telaşa düştüklerini ifade ederler.

Rehberimiz'in (aleyhissalatu vesselam) bu örneklerini aile hayatlarında hayata geçirerek hayatlarına hayat katarlar. Çünkü, Rehberimiz'in (aleyhi ekmelü't-tehâyâ) sabırla, tebessümle karşılayıp tatlılıkla geçiştirdiği nice kadınsı davranışlar, zamanımızda aile hayatını huzursuz ve hatta zehir eden, dahası boşanmalarla noktalanmış yanlış davranışlara sebep olmaktadır.

Bu hususun ehemmiyetine binâen, îlâ hadisesiyle ilgili olarak Hz. Ömer'in (radiyallahu anh) pek çok hikmet ve faydayla dolu uzun bir rivayetinden -daha önce de kısmen zikretmiş-tik- bazı özetlemeler sunuyoruz:

“Ensardan bir komşum vardı. Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) nöbetleşe giderdik. Bir gün o gider, vahiy vs. haberlerini bana getirirdi. Ertesi gün ben gider, günlük haberleri ona getirirdim. Derken bir gün o komşum bana gelip, hızlı hızlı kapıyı vurdu. Hemen çıktım. Telaşla: “Mühim bir hâdise var!” dedi. “Gassâniler mi saldırdı?” dedim. “Daha büyük, Resûlullah kadınlarını boşamış!” dedi. Ben içimden: “Eyyvah, Hafsa hüsrana düştü! Zâten bunu bekliyordum!” dedim. Kalkıp Hafsa'nın yanına gittim. Ağlıyordu.”

Hz. Ömer, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) diğer zevcelerinde ve mesciddeki cemâatte umumî bir üzüntü ve keder havası görür.

Duyduğu haberin doğru olup olmadığını bizzat Resûlullah'tan sorup öğrenmek niyetiyle huzura çıkmak ister. Ancak Resûlullah'ın kapısını bekleyen Bilal (radiyallahu anh), aldığı emir gereği, izin vermez. Hz. Ömer “Gir benim geldiğimi söyle!” der. Resûlullah kabul etmezler. Hz. Ömer döner, biraz dolaşır ama rahat edemez, tekrar gelir, yine huzura alınmaz. Bir müddet sonra üçüncü kere gelir, önce kabul edilmezse de Aleyhissalatu Vesselam, arkadan çağırır.

H. Ömer (radiyallahu anh) konuşma sırasında, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) hanımlarını boşamadığını anlayınca, Resûlullah'a yakınlıkta bulunur: "Ey Allah'ın Resûlü, bizi bilirsin, biz Kureyşliler, kadınlara hâkim kimselerdik. Sonra Medine'ye geldiğimizde, burada kadınların erkeklere hâkim olduklarını gördük. Bizim kadınlar da onlardan huy kaptı. Bir gün hanımına öfkelenmiştim, bana mırıldanıp karşılık vermez mi! Bunu doğru bulmayıp azarladım. Bu sefer, "Beni niye azarlıyorsun? Vallahi Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) zevceleri bile O'na karşılık veriyorlar, mırıldanıyorlar. Hem onlar icabında küsüp gün boyu, geceye kadar Resûlullah'ı terk ediyorlar!" dedi. Hafsa'ya: "Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) sen de mi karşılık veriyor, mırıldanıyorsun?" dedim. "Evet, hiçbirimiz, o gün geceye kadar yanına uğramayız." dedi. "Sizden kim böyle yaparsa büyük zarar eder, hüsrana uğrar. Hanginiz, Resûlü'nün öfkesi sebebiyle, Allah'ın gazabına uğramayacağından emin bulunuyor? Alimallah bir anda helâk olursunuz!" dedim."

H. Ömer dikkat çeker: "**Ben böyle deyince Resûlullah** (aleyhissalatu vesselam) **tebessüm ettiler.**"

H. Ömer anlatmaya devam eder: "Hafsa'ya dedim ki: Sakın Resûlullah'a karşılık verip, mırıldanma ve ondan bir kısım taleplerde bulunma. Bir şey gerekirse bana söyle. Sakın bâzı arkadaşlarının Resûlullah'a senden daha sevgili ve daha gönül alıcı olması seni aldatıp yanlış davranışa sevk etmesin."

H. Ömer Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) burada da **tebessüm ettiğini** belirtir.

Îlâ Hâdisesini tahkik safhasında H. Ömer, sadece kızı Hafsa'yı değil, H. Âişe, Ümmü Seleme gibi diğer bazıları da görüp Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) karşılık verip üzdükleri

için biraz paylamak ister. Ümmü Seleme (radiyallah anhâ) ile olan şu muhavere de mevzumuz açısından ilgi çekicidir:

“... Hz. Ömer sonra Ümmü Seleme'nin yanına girdi ve: “Ey Ümmü Seleme, siz Peygamber'e bir hususta konuşup, arkadan da karşılık mı veriyorsunuz?” dedi. Ümmü Seleme de: **“Bak hele! Hayret doğrusu! Sana ne oluyor da Resûlullah'la hanımlarının meselesine karışyorsun?”** karşılığını verdi.

Hz. Ömer'in ağzından dinlediğimiz îlâ hâdisesine Resûlullah'ı sevk eden vakayı da Hz. Âişe'nin rivayetinden takip edeceğiz. Belirttiğimiz üzere, kaynaklarımızda, Hz. Peygamber'i (aleyhissalatu vessalam) îlâ kararı vermeye sevk eden birkaç sebep zikredilir. Bunlardan en çok zikredilen, bal şerbeti içmesiyle ilgili olanıdır.

Hz. Âişe (radiyallah anhâ) anlatıyor:

“Hz. Peygamber (aleyhissalatu vessalam) balı ve tatlı şeyleri severdi. Ayrıca, ikinci namazlarını kıldıktan sonra (her gün) kadınlarını teker teker ziyaret eder, her birine yaklaşır (sohbette bulunurdu.) Bu ziyaretlerinin birinde Hz. Hafsa'nın (radiyallah anhâ) yanına girmişti. Bu defa onun yanında her zamanki kaldığı mutad müddetten fazla kaldı. Ben bunu kıskanarak sebebini (Resûlullah'ın diğer hanımlarından) sordum. Bana: “Yakınlarından bir kadın Hafsa'ya bir okka (Tâif) balı hediye etti, Resûlullah'a (aleyhissalatu vessalam) ondan şerbet yapıp ikram etmiş olmalı, (o da şerbet hatırına sohbetini biraz uzatmıştır).” dediler. Ben:

“Öyleyse, kasem olsun biz de ona mutlaka bir hile kurmalıyız!” dedim. Sevde'ye (radiyallahu anhâ):

“(Hafsa'dan sonra sıra senin) O girince sana yaklaşacak. Sana yaklaşınca O'na: “Ey Allah'ın Resûlü! Sen meğâfir¹⁷⁷ mi

¹⁷⁷ Meğâfir: Kâmus, urfut denen ve meşeye benzeyen bir ağaçtan sızan pis kokulu püs'e dendiğini belirtir.

yedin?” diyeceksin. (Ben biliyorum ki, o sana:) “Hayır!” diyecek. O zaman sen de: “Öyleyse senden burnuma gelen bu koku da ne diyeceksin.” [Bir rivayette Hz. Âişe şu açıklamayı yapar: “Resûlullâh (aleyhissalatu vesselam) kendisinde kötü bir koku hissedilmesine tahammül edemez, buna çok üzülürdü] (Bu sebeple gerçeği itiraf ederek) muhakkak “Hafsa bana bal şerbeti ikram etti.” diyecek. O zaman, sen kendisine “Demek ki arı, balını urfut ağacından almış!” diyeceksin. (Senden sonra bana uğradığı zaman) ben de böyle hareket edip aynı şeyleri söyleyeceğim. Ey Safiyye, sana uğradığı zaman sen de aynı şeyleri söyle dedim.”

Hz. Âişe anlatmaya devam etti: “Sevde (bilâhere bana) dedi ki: “Kendinden başka ilâh bulunmayan Allah’a kasem olsun, bana tembih ettiğin şeyleri, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) kapıdan görünür görünmez, senden korktuğum için (unutmadan) hemen söylemek istedim.” Ne ise, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) kendisine yaklaşıncaya Sevde: “Ey Allah’ın Resûlü meğâfir mi yediniz?” der. “Hayır!” cevabını alır. Bunun üzerine aralarında şu konuşma geçer:

“Öyleyse bu koku da ne?”

“Hafsa bana bal şerbeti ikram etti.”

“Demek ki arı urfut yemiş.”

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) anlatmaya devam ediyor: “Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) bana uğrayınca ben de aynı şeyleri söyledim. Keza, Safiyye’ye (radiyallahu anhâ) uğrayınca o da aynı şeyleri söyledi.

Müteakiben Resûlullah (aleyhissalatu vesselam). Hafsa’nın (radiyallahu anhâ) yanına girince o da:

“Ey Allah’ın Resûlü, sana o şerbetten ikram edeyim mi?” diye sorar. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam):

“Hayır, ihtiyacım yok!” cevabını verir. (Bu durumu işittiği zaman) *Sevde* (radiyallahu anhâ):

“Allah’a kase m olsun balı ona haram ettik!” dedi. Ben kendisine:

“Sus, (sesini çıkarma)!” dedim.” (Buhârî, Talâk 8, Nikâh 103, Etime 32, Eşribe 10, 15. Tıb 4, Hiye 5; Müslim, Talâk 20, (1474))

Görüldüğü üzere Hz. Peygamber’in (aleyhissalatu vesselam) zevcelerini her gün, ikinci namazından sonra, mûted üzere ziyaretleri esnasında, kendisine, bir keresinde validelerimizden biri tarafından ikram edilen bal şerbetinin hatırına onunla olan sohbetini biraz uzatması, diğerlerinin kıskanmalarına sebep olmuştur. Aralarında anlaşarak Hz. Peygamber’in (aleyhissalatu vesselam) kendilerini ziyaretleri sırasında “meğâfir koktuğunu” söylerler. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), bal şerbeti içtiğini, (bunun meğâfirle ilgisi olmadığını) söyleyince de: “Arılar balı meğâfir çiçeğinden yapmıştır!” derler.

Meğâfir, kokusu hoş olmayan, ikrah veren bir ottu. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) ise pis kokulu şeylerden son derece kaçınır, “Cemaate çıkıyorum.” diyerek sarımsak veya soğanla pişirilmiş yemeklerden bile yemezdi.

Zevcelerini ayrı ayrı ziyareti sırasında hepsinin ittifakla meğâfir kokusundan bahsetmesi, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)’ı üzer. Bir daha bal yemek üzere yemin eder.

Bunun üzerine Tahrim Sûresi nazil olur. İlk âyetlerde: “Ey peygamber, eşlerinin rızasını gözeterek, Allah’ın helâl kıldığı şeyi niçin kendine haram ediyorsun. Allah şüphesiz size yeminlerinizi kefaretle geri almanızı meşru kılmıştır.” (Tahrim, 66/1-22) buyrulur Resûlullah’ın (aleyhissalatu vesselam) bu davranışının hoş olmadığı ifade edilmiş, kefaretle ödeyerek yemininden rücu etmesi (dönmesi) emredilmiştir.

İşte Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) bu vaka üzerine zevceleriyle bir ay ayrı kalmaya karar vererek meşrûbe denen ve hurma kütüğünden mamul bir merdivenle çıkılan tenezzüh odasına çekilir.

Dikkatimizi çeken ve burada –konumuz gereği– vurgulamamız gereken bir husus, Aleyhissalatu Vesselam'ın hanımlarına bir aylık “uzak kalma” cezası vermiş olmasına rağmen, kendisini bu cezalara sevk eden nahoş davranışları sebebiyle, onlara karşı, kalplerini kırıcı söz sarf etmemesidir. Bu hâdiseyi anlatan rivayetlerin hiçbirinde Resûlullah'ın hanımlarına sarf ettiği kırıcı, rencide edici bir söz ve davranışa rastlanmaz. Hanımların yaratılışlarından, kıskançlığa yani kadınlık tabiatlarından gelen fakat iradeleriyle bastırmaları gereken hissiliğe kapılarak yaptıkları davranışın yanlışlığını onlara ciddi şekilde hissediyor, duyuruyor; öyle ki hem kendileri hem de yakınları fevkalade üzüyorlar ve ağlaşıyorlar. Ama kırıcı söz söylemiyor, rencide edici tavır takınmıyor.

Birçok sahâbî tarafından, bazı farklılıklarla rivayet edilen bu vak'a müminlerin ibret alacağı başkaca pek çok bilgi ve dersle doludur. Mühimlerinden birkaçını daha kaydedelim:

a) İla ile ilgili açıklamalar tetkik edilince görülür ki, Hz. Peygamber, her gün sabah namazından sonra güneş doğuncaya kadar mescitte kalarak ashâbıyla sohbet etmektedir. Bu, değişmez bir prensiptir. Sadece İla'ya karar verdiği gün, düsturunu terketmiş, bu “sabah sohbetini terk vak'ası”, ashab arasında, “Gassânîlerin saldırmasından daha mühim sayılacak bir vukuatin meydana geldiğini zannettirecek kadar çok meydana getirmiştir.

b) Sadedinde olduğumuz hadis, Resûlullah'ın her gün ikinci namazından sonra hanımlarını ziyaret ettiğini belirtir.

Bazı yorumcular, sabah namazından sonraki ziyareti haber veren rivayetle bu rivayet arasında bir tearuz (çelişki) aramış ise de muteber ve asıl olan görüşe göre, tearuz söz konusu değildir. Sabahleyin belki de daha kısa, bir selamlaşma nevinden de olsa birinci ziyaret, ikindiden sonra da sohbeta yer veren, daha uzun müddeti içine alan ikinci bir ziyaret cereyan etmektedir.

c) Bu rivayetten şunu da anlıyoruz ki: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) ziyaretlerini belli bir müddetle sınırlamıştır. Her seferinde o müddete riâyet etmekte, ne azaltmakta ne de artırmaktadır. Hz. Âişe annemizin yukarıdaki rivayetinden açıkça anlaşıldığı üzere, bir keresinde ikram edilen “bal şerbeti hatırı” için, Aleyhissalatu Vesselam, sohbetini bir miktar uzatır. Meydana gelen gecikme, diğer hanımlar arasında “Niçin geç kaldı?” diye merak ve tahmin yürütmelere sebep olur ve buradan hareketle teselsül eden hadiseler Tahrim Sûresi'nin nüzûlüne zemin hazırlar.

Bu iki vakayı esas alıp, Aleyhissalatu Vesselam'ın zaman kullanımını aydınlatan başka rivayetlerle tamamlayınca şu neticeye ulaşmaktayız: Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) günlük hayatını oldukça dakik, belli bir programa bağlamıştır: Muayyen vakitlerde muayyen işler yapmaktadır, **her işi de belli bir müddet içerisinde tamamlamakta**, önceden bilinen bu müddeti tecâvüz etmemektedir.¹⁷⁸

d) Yine bu hâdiselerle ilgili rivayetlerden anlıyoruz ki Hz. Peygamber'e (aleyhissalatu vesselam) hanımlarından her biri, diğer kumalarına karşı duyduğu kıskançlık ve tahrik olan başkaca

¹⁷⁸ Resûlullah'ın zaman kullanımı yıllık, aylık, haftalık ve en mühim olanı günlük programını ve zamanı en verimli şekilde kullanmaya müteallik diğer pek çok meseleyi *İslâm'da Zaman Tanzimi* adlı kitabımızda tahlil ettik, gösterdik.

hislerin şevkiyle zaman zaman bir kısım tatsızlıklar çıkarmaktadır; dik kafalılık etmekte, karşı gelmekte, homurdanıp mırıldanmakta, isyankâr tavırlar takınmakta ve hatta küsüp gün boyu kelâmı kesmektedir. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), bu durumlarda, kadın mizacının tabii tezahürü olan bu davranışları, Allah'ın o fitrata koyduğu âyetleri seyredencesine te-bessümle karşılamakta ve sabırla mukabele etmektedir.

e) Hz. Ömer'in (radıyallahu anh) İlâ Hadisesi vesilesiyle anlatıklarında –bazılarını gördüğümüz üzere– öyle kıymetli teferruat var ki, onlara başka rivayetlerde rastlayamayız.

Bunlardan biri Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) bir ay boyu kaldığı meşrûbe denen odanın sadeliğidir: Duvarda Zeyneb Bintu Cahş (radıyallahu anhâ) tarafından işlenen ve pis koku neşreden birkaç deri, deri işlemede kullanılan selem ağacının karaz denen meyvesinden bir miktar, vücudunda yol yol iz yapmış olan hasır yaygı ve içerisine hurma lifi basılmış deriden bir yastık.

Hz. Ömer, bu manzara karşısında kendisini tutamayıp ağlar ve Efendimiz'e şöyle hitap eder:

“Ey Allah'ın Resûlü! Allah'ın iki düşmanı olan Kisra ve Kayser (İran ve Bizans kralları) atlas ve ipekler üzerinde yatarken, Alemlerin Rabbi olan Allah'ın Resûlü ve sevgilisi sen, hasır ve dolgusu hurma lifi olan yastık üzerinde yat. (Bu olacak şey değil!)” Resûlullah (aleyhissalatu vesselam):

“Onların nimeti dünyada peşin verilmiştir. (Öbür dünyada mahrum kalacaklardır, bu ise gıptaya değmez.) diye cevap verir.

f) Meşrûbede görülen pis kokulu deriler ve deri işlemede kullanılan karaz'la [bir nevi meşe olan selem ağacının mazısı (meyvesi)] ilgili bilgiler, Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem)

zevce-i pâklerinden olan Zeyneb Bintu Cahş validemizin (radı-yallahu anhâ) deri işçiliğinde mahir olduğuna, eliyle işlediklerini satıp kazandığı parayı Allah yolunda tasadduk ettiğine dâir rivayetlerle birleştirilince, meşrûbe denen odanın bir nevi iş atölyesi olduğu anlaşılır.

Şu halde Tahrim Sûresi'nin inmesine vesile olan hâdisatın nakli bize, Resûl-i Ekrem'in (sallallahu aleyhi ve sellem) hâne-i saadetlerinde bir nevi iş atölyesi bulunduğunu da öğrenmemize imkân tanımaktadır.¹⁷⁹

Böyle bir sünnetin bilinmesi, Müslüman ailelerde bu sünnete uyulma cihetine gidilmesi, iktisadî hayatımızda inkılâplar hâsıl edecek vüsat ve şümûlde fevkalâde bir nimettir. Hele günümüzde!

Tahrim Sûresi'nin nüzulüne zemin hazırlayan müteselsil hâdiselerin ve Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) bu hâdiselere zemberek olan çok evliliğinin bu ümmete kazandırmış olduğu birkaç hayrı hatırlatmış olduk. Rivayetler daha yakından incelenince, başka pek çok hayır görecektir ve hep beraber şöyle demekten kendimizi alamayacağız: *"Bu, Kerîm olan yüce Rabbimizin biz kullarına büyük bir ikramıdır."*

* İfk (İftira) Hâdisesi

Hz. Peygamber'in hanımlarına karşı davranışlarındaki, nezaketi en güzel ifade eden bir vak'a İfk Hadisesidir. Bu hadise son derece mühim pek çok hükme sebep olmuş, nice önemli hikmetlerle dolu bir vak'adır. Kur'ân'da bir sayfalık bir vahye sebep olan bu hadiseden, İslâm âlimleri, pek çok hüküm çıkarmışlardır. *Kütüb-ü Sitte Muhtasarı* ve *Şerhi* adlı kitabımızda

¹⁷⁹ Bu konuyu "*Hane-i Saadette İş Atölyesi*" adlı bir tebliğde ilmi şekilde tahkik ettik. Merak edenler *Kütübü site Muhtasarı Tercüme* ve *Şerhi* adlı kitabımızda bulabilir: 15/ 413-417

bunlardan yetmiş iki adedini kaydettik. (4. cilt. sayfa: 128-132) Onlara temas etmek konumuzun dışına çıkmak olur.

Ancak şu kadarını bilelim ki, Aleyhissalatu Vesselam, aşağıdaki kıssada bütün açıklığıyla görüleceği üzere, hanımına iftirada bulunulduğu zaman, meseleyi –bir kalemde reddederek– kapama cihetine gitmemiş, aksine, işi geniş çaplı bir tahkikata tabi tutmuş, Hz. Âişe'nin azatlı cariyesi Berîre'ye varıncaya kadar birçok kimseye başvurup Ayşe validemiz hakkındaki kanaatlerini sormuştur. Şurası muhakkak ki, Aleyhissalatu Vesselam, iffet abidesi, mutahhar yüce validemiz hakkında taşıdığı herhangi bir şüphesi sebebiyle böyle bir davranışa yer vermiş değildi. O, ümmetine, insanların en hassas bir meselesinde nasıl davranacaklarına dair örnek sünnetler göstermekte idi. Bugün ümmet, **namus meselesi** diyerek, **töre cinayeti** kulpu takarak nice kanların döküldüğü, nice masum canların kıyıldığı bu meselelerde Resûlullah'ın canlı örneğine ne kadar muhtaç!

İşte ibret alınması gereken bu noktaya, bu ciddi meselede Resûlullah'ın davranış tarzına dikkat çekmek için bu bahse yer verdik.

Namus meselesinden zanlı duruma düşürülen hanımına Resûlullah, ithamkâr, kırıcı bir tek söz bile sarf etmemiştir.

Biz vak'ayı Hz. Âişe validemizin dilinden, olduğu gibi, naklediyoruz. İbretle okunmalı ve erkeklerimiz, benzer meselelerde nasıl davranacaklarını tayin etmelidirler:

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) buyurmuştur ki: "Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) bir sefere çıkacağı zaman kadınları arasında kur'a çeker, kur'a kime çikarsa onu beraberinde sefere götürürdü.

Bir sefer sırasında da benim ok'um (kur'am) çıktı ve yolculuğuna ben refakat ettim. Bu sefer, örtünme emri

geldikten sonra idi. Ben yol sırasında deve sırtında giden bir mahmil içinde taşınyordum. Konak yerlerinde de onun içinde iken iniyordum. Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) o gazvesi sona erinceye kadar hep böyle yol aldık. Nihayet geri döndü ve Medine'ye yakın bir yerde konakladık. Geceleyin bir müddet kaldıktan sonra dönüş emri verildi. Dönüş emri çıktığı sırada ben kalkıp (kaza-yı hacet için tek başıma) ordudan ayrılıp gittim, ihtiyacımı gördükten sonra bineğime geri geldim. O sırada göğsümü yokladım. Yemen'in göz boncuğundan yapılmış gerdanlığım kopmuştu. Aramak üzere geri döndüm. Onu aramak beni epeyce oyaladı. Benim bineğimle meşgul olan askerler gelip mahmilimi deveme yüklemişler. Zannetmişler ki ben mahmilin içindeyim. O zamanlar kadınlar çok hafifti. Az yedikleri için şişman değillerdi. Askerler mahmilimi kaldırırken hafifliğine şaşırılmayıp yüklemişler. Ben zaten küçük yaşta bir kadındım: Hülâsa devemi sürüp gitmişler.

Ordu gittikten sonra gerdanlığımı buldum. Ordugâha geri döndüğüm zaman kimseyi bulamadım. Herkes gitmişti. Önce bulunduğum yere geldim. Beni bir müddet sonra kaybetmiş olduklarını fark ederek aramaya geleceklerini düşündüm. Bu halde iken uyku bastırılmış ve uyuyup kalmışım.

Safvan İbnu Muattal es-Sülemî –ki bilâhere (Zekvan'da ikamet ederek) Zekvânî unvanını da almıştır– (geri gözcülüğü vazifesiyle) ordugâhın gerilerinde geceyi geçirmişti. Sabah olunca benim menzilden geçerken uyuyan bir insan karaltısı görerek yanıma geldi. Görür görmez beni tanıdı. Zira örtünme emri gelmezden önce beni görmüştü.

Ben onun istirca sesiyle (“İnnâ lillah ve innâ ileyhi râci'ün = Biz Allah'ın kullarıyız ve Allah'a dönüp varacağız.”) uyandım.

Derhal başörtümle yüzümü örttüm. Allah'a kasem olsun bana tek kelime konuşmadı, istircâından başka bir tek sözünü de işitmedim. İndi ve devesini ihtırdı. Binmem için devenin ön ayaklarına ayağıyla bastı. Ben de bindim. Devemi önden çekti, böylece yol aldık. Ordu bir yerde konakladığı sırada onlara yetiştik.

(Gecikme hadisesini iftira vesilesi yaparak) benim yüzümden helâk olanlar oldu. Bu işte en büyük vebal de Abdullah ibnu Ubey İbni Selûl'e düşmüştü.

Medine'ye geldiğimiz zaman bir ay kadar hasta yattım. Meğer bu esnada iftira edenlerin dedikoduları herkesi meşgul ediyormuş. Benim ise hiçbir şeyden haberim olmadı. Ancak bir husus bende kuşku uyandırmıştı. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'da, başka zaman hastalanınca gördüğüm iltifat ve alâkayı göremiyordum. Yanıma girip selam veriyor, sonra da: "Şu sizinki nasıl?" deyip çıkıyordu. Bu davranışından biraz işkilleniyordum ama yine de (ortalığı saran) fitneden bihaberdim. Bu halde nekâhet devresine girdim.

Bir gece, ben ve Ümmü Mistah o zaman için helâ olarak kullandığımız Menâsı denen çukurların bulunduğu semte doğru gitmiştik. Biz buraya, geceden geceye çıkardık. (Hicab âyetinden sonra) evlerde helâlar inşa edilince çıkmaz olduk. Bundan önce biz de eski Arapların def-i hacetteki usûlüne uyuyorduk. Ben ve Ümmü Mistah –ki bu kadın Ebû Rühm İbnu Muttalib İbni Abdi Menaf'ın kızıdır– böylece yürüdük. Onun annesi Ebû Bekri's-Siddîk'in teyzesi olan Sahr İbnu Âmir'in kızıdır. Oğlu da Mistah İbnu Üsâse ibnu Ubâd İbni'l-Muttalib'dir.

İşimiz bittikten sonra yürüyorduk. Ümmü Mistah, ayağı örtüsüne takılarak düştü. Kadın (böyle can yakıcı durumlarda

söylenmesi âdet olan “Düşmanın helâk olsun!” demedi): “Mistah helâk olsun!” diye (oğluna) beddua etti. Ben kadına:

“Amma da yaptın! Bedir gazvesine katılan bir kimseye beddua ediyorsun ha!” dedim.

“Anacığım! Onun ne söylediğini işitmedin mi?” dedi.

“Ne söylemiş ki?” dedim. Bunun üzerine iftiracıların söylediklerini bir bir anlattı. Hastalığıma yeni hastalık katıldı.

Eve dönünce, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) yanıma girdi ve:

(İsmimi söylemeden) “Adamınız nasıl?” dedi. Ben:

“Ebeveynimin yanına gitmeye izin ver.” dedim. Ben, haberin aslını annemle babamdan işitmek istiyordum. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) izin verdi, ben de ebeveynimin yanına geldim. Anneme:

“Ey anneciğim, halk arasında söylenen bu sözler nedir?” dedim.

“Ey kızım! Sen bu meseleyi büyütme. Allah’a kasem olsun, güzel ve kocasının yanında sevgili olan, birçok kuması da bulunan bir kadın hakkında her zaman çok dedikodu ederler.” dedi. Ben:

“Sübhanallah! Demek halk böyle söylüyor ha!” dedim.

O gece sabaha kadar hiç durmadan ağladım. Ne gözümün yaşı dindi ne de gözüme uyku girdi.

Sabah oldu, ben hâlâ ağlıyordum. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) o gün Ali İbnu Ebî Tâlib’i ve Üsâme İbnu Zeyd’i (radiyallahu anhumâ) çağırmişti. Benimle ilgili vahyin gecikmesi üzerine ailesiyle ayrılma hususunda onlarla istişare ediyordu.

Üsâme (radiyallahu anh), ehlinin suçsuzluğu hususunda onlara karşı içinde beslediği sevgiye dayanarak, bildiği hususu şöyle dile getirmişti:

“Ey Allah’ın Resûlü! Onlar zevcelerinizdir. Allah’a kâsem olsun, onlar hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyoruz.” Ali İbnu Ebi Tâlib de şöyle demişti:

“Ey Allah’ın Resûlü, Allah sana darlık vermez. Ondan başka kadın çoktur. Sen cariylene sor, (onun hâlini o daha iyi bilir), sana gerçeği haber verir.”

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) bu tavsiye üzerine cariyeimiz Berîre'yi çağırıldı ve:

“Ey Berîre, söyle! Âişe’de sana şüphe verici bir husus gördün mü?” diye sordu. Berîre:

“Hayır! Seni hak üzerine peygamber olarak gönderen Zât-ı Zülcelâl'e yemin olsun, ben onda fena bulduğum bir şey görmedim. Ayıplanabilecek tek gördüğüm şey şudur: “Yaşlı genç olduğu için, ailesi için yoğurduğu hamurun üzerine uyur, bu sırada gelen keçi, hamurdan yedi.”

(Bu soruşturma sonunda) Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) kalkıp mescidde bir hutbe okur. Bu iftirayı ilk defa çıkaran Abdullah İbni Ubey İbni Selûl hakkında söz etmekten özür dileyerek, minberde şunları söyler:

“Ehlim hakkında bana sıkıntı veren adamı cezalandırma, intikamımı almada bana kim yardım edecek? Allah’a yemin olsun, ehlim hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum. Adı iftiraya karıştırılan bir adamdan söz ettiler. Onun hakkında da hayırdan başka bir şey bilmiyorum. O ailemin yanına ben olmayınca hiç girmemiştir.”

Resûlullah’ın (aleyhissalatu vesselam) bu sözleri üzerine (Evs kabilesinin reisi) Sa’d İbnu Muâz (radıyallahu anh) kalktı ve:

“Ey Allah’ın Resûlü! Allah’a yemin olsun biz ondan senin intikamını alırız! Eğer Evs kabilesindense boynunu vururuz.

Hazreçli kardeşlerimizden ise, bize sen emredersin, biz emri-
ni aynen yerine getiririz!" dedi.

Hazreç kabilesinin reisi olan Sa'd İbnu Ubâde ayağa kalk-
tı. Sa'd aslında salih bir kimseydi. Ancak (Sa'd İbnu Muaz'ın
konuşmasından alınarak) kabile hamiyet ve gayretine kapıl-
mıştı. Sa'd İbnu Muâz'a dönerek şu sert cevabı verdi:

"Vallahi sen yalan söylüyorsun! Sen onu (Abdullah İbnu
Ubey İbnu Selül'ü) öldüremezsin. Öldürtmeye gücün de yet-
mez."

(Ensâr'ın ileri gelenlerinden) Useyd İbnu Hudayr (radiyallahu
anh) –ki bu zât da Sa'd İbnu Muaz'ın amcaoğludur– kalkarak
Sa'd İbnu Ubâde'ye çıktı:

"Allah'a yemin olsun yalan söyleyen sensin. Onu mutla-
ka öldürürüz. (Abdullah İbnu Ubeyy'e arka çıkıyorsan) sen de
münafıksın, münafıklar hesabına kavga ediyorsun!"

Derken (Ensâr'ın iki kabilesi) Evs ve Hazreç ayağa kalk-
mış ve Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) daha minberde iken, bir-
birlerine girmeye ramak kalmıştı. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)
sükûneti sağlayıncaya kadar gayret sarf etmiş ve minberden
inmişti. Ben o gün de ağladım. Ne gözümün yaşı dindi, ne de
gözümeye uyku girdi. Müteakip gece de hep ağladım: Ne gözü-
mün yaşı dindi ne de bir parça olsun uykum geldi. Sabahleyin
annem ve babam yanıma geldiler. Böylece ben, iki gece bir
gündüz aralıksız ağlamıştım. Öyle ki, artık ağlamaktan ciğer-
lerim parçalanacak diye düşünüyordum.

Onlar yanımda oturuyorlar, ben de ağlamaya devam
ediyordum. Derken Ensâr'dan bir kadın izin istedi. Ona, gir,
dedim. Yanıma oturup o da benimle ağlamaya başladı. Biz
bu halde iken Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) girdi. Sonra otur-
du. Hakkımda söylenen şeyler söyleneliden beri yanımda

hiç oturmamıştı. Bu arada bir ay geçmiş ve meselemlle ilgili herhangi bir vahiy gelmemişti. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) otururken şehâdet kelimesini de getirmişti. Sonra bana şunları söyledi:

“Ey Âişe. Senin hakkında bana şöyle şöyle sözler ulaştı. Eğer bu dedikodulardan beri isen Allah seni vahiyle tebrie edecektir. Şayet bir günah işledi isen Allah Teâlâ'ya tevbe et. Zira kul bir günah işler, sonra da günahını itirafla tevbe ederse, Allah Teâlâ tevbesini kabul ve affeder.”

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) sözlerini tamamlayınca (ızdırabımın şiddetinden) gözlerimin yaşı kurudu, artık tek bir damla bile yağ hissetmiyordum. Babama:

“Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın sözlerine sen cevap ver.” dedim. Babam:

“Vallahi Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) ne diyeceğimi bilemiyorum.” dedi. Anneme yönelerek:

“Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) söylediklerine sen bari cevap ver!” dedim. Annem de:

“Vallahi Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'a ne söyleyeceğimi ben de bilemiyorum!” dedi.

Hz. Âişe devamla der ki: “Ben yaşı henüz küçük bir kadındım. Kur'ân'dan da fazla okumuyordum. Dedim ki:

“Vallahi ben biliyorum ki halkın söyleştiği şeyleri işittiniz. Onlar içinize yer etti ve hep inandınız. Size: “Günahsızım.” dedim, inanmıyorsunuz. Yapmadığım bir şeyi size itiraf etsem, –Allah biliyor ki ben ondan beriyim– beni tasdik edeceksiniz. Allah'a kasem olsun, sizinle benim durumumu anlatacak en iyi örnek Hz. Yusuf'un babası ve onun şu sözüdür: “Bana güzelce sabır gerekir. Anlattıklarınıza ancak Allah'tan yardım istenir.” (Yusuf, 12/18). Sonra yüzümü çevirip yatağıma sokuldum. Kasem

olsun ben o zaman suçsuz olduğumu biliyordum ve Allah'ın benim suçsuzluğumu te'yid edeceğine inanıyordum. Ancak, kesinlikle, Allah'ın benim hakkımda bir vahiy indireceğini, bunun (kıyamete kadar) okunacağını hiç aklımdan, geçirmedim. Ben, kendimi, Allah'ın herhangi bir şekilde tekellüm buyurarak okunacak bir vahiy konusu edilmeye değer bulmuyordum. Ancak, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) göreceği bir rüya yoluyla Allah'ın beni tebrie edeceğini ümid ediyordum.

Allah'a kasem olsun, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) daha oturmuş olduğu yerden kalkmamış ve ev halkından kimse dışarı çıkmamıştı ki Allah, Resûlüne vahiy indirdi: Resûlullah'ı (aleyhissalatu vesselam) vahiy sırasında her zaman gelen hâl istila etti. Sonra da o hâl zail oldu. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) tebessüm içindeydiler. Konuştuğu ilk kelime şunlar oldu:

“Ey Âişe Allah'a hamd et. Zira, seni tebrie buyurdu.” An-nem de bana:

“Kalk Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) teşekkür et!” dedi. Ben ise:

“Vallahi hayır, ona teşekkür etmeyeceğim, sadece Allah'ıma hamd ediyorum. Benim suçsuzluğumu Rabbim vahiy buyurdu!” dedim. Allah'ın indirdiği vahiy şöyleydi:

“Muhammed'in eşine o yalanı uyduranlar içinizden bir güruhtur. Bunu kendiniz için kötü sanmayın, o sizin için hayırlı olmuştur. O kimselerden her birine kazandığı günah karşılığı ceza vardır. İçlerinden elebaşılık yapana ise büyük azab vardır. Onu işittiğiniz zaman, erkek kadın mü'minlerin, kendiliklerinden hüsnüzanda bulunup da: “Bu apaçık bir iftiradır!” demeleri gerekmez miydi? Dört şâhid getirmeleri gerekmez miydi? İşte bunlar şâhid getirmediğince, Allah katında yalancı olanlardır. Allah'ın dünya ve âhirette size lütuf ve merhameti

olmasaydı, o kötü sözü yaymanızdan ötürü büyük bir azaba uğradınız.” (Nur 24/11-14).

Cenâb-ı Hakk, benim suçsuzluğumla ilgili bu âyetleri indirince, Ebû Bekri's-Siddîk (radiyallahu anh) –ki Mistah İbnu Üsâse'ye akrabalığı ve fakirliği sebebiyle maddî yardımda bulunuyordu– şunu söyledi:

“Âişe'ye (radiyallahu anhâ) bu iftirayı yaptıktan sonra, ona artık bir daha yardım yapmayacağım!”

Bunun üzerine şu vahiy indi: “İçinizde lütuf ve servet sahibi olanlar, yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermemek için yemin etmesinler, affetsinler geçsinler. Allah'ın sizi bağışlamasından hoşlanmaz mısınız? Allah bağışlayandır, merhametli olandır.” (Nur, 24/22)

Bunun üzerine Ebû Bekri's-Siddîk (radiyallahu anh): “Evet evet, Allah'a kalem olsun, Allah'ın beni affetmesini çok severim!” dedi ve Mistah'a yardım yapmaya devam etti ve: “Ebediyen yardımı ondan kesmeyeceğim!” dedi.

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) sözlerine devamla dedi ki: “Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) tahkik sırasında Zeyneb Bintu Cahş'a da hakkımda sormuş ve:

“Ey Zeyneb, bu hususta ne biliyorsun, ne gördün?” demişti. O da: “Ey Allah'ın Resûlü, ben kulağımı, gözümü işitmediğim, görmediğim şeyden muhafaza ederim. Ben Âişe hakkında hayırdan başka bir şey bilmiyorum!” demişti. Zeyneb (radiyallahu anhâ), Resûlullah (aleyhissalatu vesselam)'ın zevce-i tâhireleri arasında (bazı faziletleri sebebiyle) benimle boy ölçüşen birisiydi. Allah verâ ve dindarlığı sebebiyle onu (bu meselede müfteriler tarafında yer almaktan) korudu. Onun kız kardeşi Hamne ise, onunla mücâdeleye koyuldu ve helâk olan müfteriler arasında helâk oldu.

Müfteriler arasında (Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) şairi Hassân İbnu Sâbit (radiyallahu anh) de vardı. Urve der ki: "Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) yanında Hassan'a kötü söz söylenmesinden hoşlanmazdı ve derdi ki: "O, şu beyti söyleyen kimsedir: "Babam, babamın babası, ırzım, size karşı Muhammed'in (aleyhissalatu vesselam) ırzına bekçidir."

Mesrûk İbnu'l-Ecda der ki:

"Ben Hz. Âişe (radiyallahu anhâ)'nın huzuruna girmiştim. Yanında Hassan İbnu Sabit (radiyallahu anh)'ı gördüm. Hz. Âişe'ye şiir okuyor, bazı beyitleri kendisiyle tezyin ediyordu. Şunu okudu:

"Afiftir, ağırdır, iffetinden şüphe ne mümkün!

Kötü düşünceden uzak olanların etleri bile onu aç bırakır."

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) ona, "Fakat sen böyle değilsin!" dedi.

Mesrûk Hz. Âişe'ye dedi ki: "Sen nasıl olur da Hassân'ın yanına girmesine izin verirsin, o ki, hakkında Allah şöyle buyurmuştur: "İçlerinden elebaşılık yapana ise büyük azab vardır." Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) şu cevabı verdi: "Körlükten daha şiddetli bir azab var mı!" Hz. Âişe sonra şunu da söyledi "O, Resûlullah'ı (aleyhissalatu vesselam) müdafaa ediyordu."¹⁸⁰

Açıklama:

Bu hadiste, Hz. Âişe'nin katıldığı belirtilen gazve, Benu Müstalik gazvesidir. Hicretin altıncı senesinde cereyan etmiştir. Bu sefer sırasında münafıklar muhtelif karışıklıklar çıkarmışlardır. İfk Hadisesi bunlardan birisidir. Hz. Âişe bu sıralarda -bazı tahminlere göre- 15 yaşına bile basmamıştı. Bir kısım şer'î ahkâmın teşri'ine vesile olan hadiseye Hz. Âişe'nin

¹⁸⁰ Buhârî, Şehâdât, 15, 30, Hibe 15, Cihad 64, Megâzî 11, 34, Tefsir, Yusuf 3, Nûr 6, 11, Eymân 18, İtisâm 28, Tehvid 35, 52; Müslim, Tevbe 56, (2770); Tirmizî, Tefsir, (3179); Nesâî, Taharet 194, (1, 163-164).

kolyesinin kaybı sebep olmuştur. Rivayette belirtildiği üzere kazayı hacetten sonra dönüp devesine bineceği sırada kolyesinin düştüğünü fark ediyor. Onu bulmak için geri dönüyor. Gece karanlığında arama işi uzun sürmüş olacak ki, geri döndüğü zaman ordugâhı boşalmış buluyor. Hadisin bâzı vecihlerinde, kendisini mutlaka bekleyecekleri hususundaki kanaatini ifade eder.

Meşhur hadis imamlarından Muhammed İbnu Şihâbü'z-Zührî tarafından rivayet edilen bu hadis, muhtelif rivayetlerin birleştirilmesiye tek bir anlatım, tek bir rivayet hâlinde sunulmaktadır.

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) *anlatıyor*: Benim özümlle ilgili âyet indiği zaman Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) minbere çıktı, günahsız olduğumu belirtti, arkasından ilgili âyetleri okudu ve iki erkek ve bir kadının cezalandırılmalarını emretti. Üçüne de had cezası uygulandı.¹⁸¹

Burada temas edilen ve Hz. Âişe validemizin maruz kaldığı iftiradan onu tebrie eden vahiy, Nur Sûresi'nin 11-20'nci âyetleridir ve tam bir sayfa tutmaktadır. Bu âyetlerin mealleri şu şekildedir:

"11- O İftirayı çıkaranlar, içinizden küçük bir gruptur. Siz o iftirayı kendi hakkınızda fena bir şey sanmayın, bilakis o sizin için hayırlıdır. O iftiracılara gelince, onlardan her birinin kazandığı günah nispetinde cezası vardır. Bu yaygaranın elebaşılığını yapan şahsa ise cezanın en büyüğü vardır.

12- Siz ey müminler, bu dedikoduyu daha işitir işitmez, mümin erkekler ve mümin kadınlar olarak birbiriniz hakkında iyi zan besleyip "Hâşâ, bu besbelli bir iftiradan başka bir şey değildir!" demeniz gerekmez miydi?

¹⁸¹ Tirmizî, Tefsir, Nur (3180. h.).

[Kur'ân, böylesi durumlarda müminlerin, birbirlerine sahip çıkmalarını, hüsnü-zannın esas olduğunu etkili bir üslupla istemektedir. Asr-ı Saadet'te bunun bol ve güzel örnekleri bulunmakla beraber, maalesef çok az da olsa yaygaraya kapılanlar olmuştur.]

13- *O iftiracılar dört şahit getirselerdî ya! Şahitlerini getir-mediklerine göre, onlar Allah katında yalancıların ta kendileri olarak tescil edileceklerdir.*

14- *Hem dünyada hem de ahirette Allah'ın lütuf ve merhameti sizinle olmasaydı, daldığınız bu yaygaradan dolayı mutlaka başınıza müthiş bir ceza gelirdi.*

15- *O sırada siz o iftirayı dilden dile birbirinize aktarıyor, işin aslına dair hiç bilginiz olmayan sözleri ağızlarınızda geveleyip duruyordunuz ve bunu basit, önemsiz bir şey sanıyordunuz. Hâlbuki o, Allah'ın nazarında pek büyük bir vebaldi!*

16- *Nasıl oldu da onu işitir işitmez: "Böylesi iftiraları ağızımıza alamayız, bize yakışmaz böyle şeyler. Hâşâ! Bu pek büyük, pek çirkin bir bühtandır." demediniz!*

17- *Eğer mümin iseniz, Allah böylesi bir şeyi tekrar yapmaktan sizi kesinlikle sakındırıp yasaklıyor.*

18- *Ve Allah, âyetleri size açık açık bildiriyor. Allah, Alîm ve Hakîmdir: Her şeyi bilir, her şeyi yerli yerince yapar.*

19- *Müminler arasında çirkinliklerin yayılmasını arzu eden kimseler için dünyada da ahirette de gayet acı bir azap vardır. Allah bilir, siz bilemezsiniz.*

20- *Eğer Allah'ın sizin üzerinizdeki lütfu, inayeti olmasaydı ve eğer Allah pek şefkatli ve merhametli olmasaydı, başınıza müthiş bir azap gelirdi."*

İKİNCİ BÖLÜM

ÇOCUK BABASI OLARAK
HZ. PEYGAMBER
BABALIK VE ŞÜMÛLÛ

ÇOCUK BABASI OLARAK HZ. PEYGAMBER BABALIK VE ŞÜMÛLÛ

Efendimiz'in (aleyhissalatu vesselam) babalık yönü, aile reisliğinden farklı olduğu için, bu konuyu ayrıca ele almayı daha münasip bulduk.

Aleyhissalatu Vesselam erkek kız, birçok çocuğun babasıdır. Bir tanesi hariç, hepsi Hz. Hatice'den (radiyallahu anhâ) doğmuştur: Kasım, Abdullah (Tahir), Zeyneb, Rukiyye, Ümmü Gülsüm ve Fâtima Hz. Hatice'nin (radiyallahu anhâ) evlâtlarıdır ve Mekke'de doğmuşlardır. Medine'de ise sadece Mısırlı cariyesi Mâriye'den İbrahim doğdu.

Ancak başlangıçta da belirttiğimiz üzere Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) telakkisinde aileye hizmetçi (köle dahil) ile azatlılar (ve onların çocukları) da dahildir. Bu sebeple Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) baba-evlat münasebetlerini tespit ederken, öz evlatlarının da dışına çıkacağız. Hemen belirtmek isteriz ki, on yıl hizmetinde bulunan ve *Hâdimu'n-Nebi* unvanıyla şerefyap olan Enes (radiyallahu anh), "*Hıbbu Resûlillah*" (Allah elçisinin sevgilisi)" unvanı olan Üsâme, babası Zeyd

(radiyallahu anh), oğlu İbrahim veya torunları Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin gibi Âl-i Nebevi'nin birer parçasını teşkil edeceklerdir. Bu sebeple biz onlardan da misaller kaydedeceğiz.

1) Doğumdan Önceki İlgi

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) çocuklarıyla doğmadan önce, fiilen ilgilenmeye başlamıştır. Hz. Fâtıma'nın ilk doğumu, (Hz. Hasan'ın doğumu) yaklaşınca, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) kı-zı Fâtıma'ya uğrayıp, hâlini hatırını sorar ve: "Çocuk doğunca bana haber vermeden çocuğa hiçbir şey yapmayın!" tembihinde bulunur. Çocuk doğunca kendisinin gıyabında sarı renkli bir beze sarılmış olmasına kızar ve ebelik yapmış olan Sevde Bintu Misrah'a "Bana âsi oldun!" der. Çocuğu alıp, sarı bezi atar ve beyaz bir beze sarar. Çocuğun ağzına tükürüğünden koyup yuturur. Sonra Hz. Ali'yi çağırır. İsmi ne koyduğunu sorar.¹⁸²

Aynı ilgiyi Hz. Hüseyin için de gösterdiği, Hz. Ali'den gelen bir rivayetten anlaşılmaktadır.¹⁸³

Enes, Ümmü Süleym'in oğlu Abdullah'ın doğumu yaklaşınca haber salıp: "Çocuğun göbeğini kesince, bana haber ver, benden evvel ağzına hiçbir şey koyma!" diye tembihlediğini belirtir.¹⁸⁴

2) İlk Muameleler

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), yeni doğan yakınlarına *tahnîk* (ağzında yumuşattığı hurma ile damağını ovmak) ve

¹⁸² el-Müttakî Alâu'd-din Aliyyu'l-Müttakî İbnu Hüsâmi'd-din el-Hindî (v. 974/1567); *Kenzu'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Efâl*, Haydârabâd. 1945, 16/261-62; İbn Hacer -Şihâbu'd-Din Ebu'l-Fadl Ahmed İbnu' Ali el-Âli el-Askalânî (v. 842/1448). *Buluğu'l-Meram min Edilleti'l-Ahkâm*, Çvr. Ahmed Davudoğlu, Sönmez neşriyat, İstanbul, 1970. 4/337-338.

¹⁸³ Heysemî, a.g.e., 9/175; *Kenzu'l-Ummâl* 16/284.

¹⁸⁴ Kadî Ebû Tâlib, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, Yzm. Saray, 3. Ahmed, Nu. 530, 72/b

duada bulunur, kulaklarına ezan ve kamet okur, isim koyardı.¹⁸⁵ Daha sonra, ilk yedi gün içinde sünnet ettirmek, başındaki ilk tüyü tıraş edip ağırlığınca tasaddukta bulunmak, akîka kurbanını kesmek gibi başka alakaları olmuştur.¹⁸⁶

Doğum haberiyle sürur izhar etmek, (hatta ziyafet vermek) bir diğer alakadır. Resûlullah (sallallahu aleyhi ve sellem) oğlu İbrahim'in doğum haberini getiren Ebû Râfi'e bir köle hediye etmiştir.¹⁸⁷

3) Gıda

Aleyhissalatu Vesselam yeni doğan çocuklarının gıdalarıyla da yakından ilgilenmiştir. İbrahim'in annesi Mâriye'nin sütü az olduğu için sağmal koyun alarak takviye etmiştir.¹⁸⁸ Süt annesi tuttuğu da rivayetlerde belirtilir.¹⁸⁹ Emzikli kadının hamile kalmasının (sütün tabiatını bozarak) çocuk için zehir tesiri yapacağını bildiren Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam),¹⁹⁰ yeni doğum yapmış bulunan Ümmü Seleme nin, bebeğine süt verdiğini gördükçe gerdek yapmamış, durumu anlayan (Ümmü Seleme'nin sütkardeşi) Ammâr İbnu Yâsir (sütten kesmek için) çocuğu götürünce gerdek yapmıştır.¹⁹¹

Çocukların beslenmeleriyle ilgili olarak bir noktaya dikkat çekmemiz gerekiyor: *Çocuk su isteyince hemen vermek. Zira Efendimiz* (aleyhissalatu vesselam) Hz. Fâtima'nın (radiyallahu anhâ) yanında gecelediği bir ziyaret sırasında Hasan ve sonra da

¹⁸⁵ Hâkim, a.g.e., 3, 179; Tirmizi, *Edâhi* 17; Ebû Dâvûd, *Edeb* 108, Ahmed ibn Hanbel, a.g.e., 6/391.

¹⁸⁶ Hâkim, a.g.e., 3, 179; Nesâi, *Akika* 5, Abû Dâvûd, *Edâhi* 20, Heysemi, 4/59

¹⁸⁷ İbn Abdilber; *el-İsti'âb fî Marifeti'l Ashâb*, Kahire 1328. 1/141.

¹⁸⁸ Hâkim, a.g.e., 4, 39.

¹⁸⁹ Müslim, *Fedâil* 63. Hâkim, a.g.e., 4/40.

¹⁹⁰ Ebû Dâvûd, *Tıb* 16.

¹⁹¹ Hakim, a.g.e., 4/17.

Hüseyin su ister. Resûlullah derhal kalkıp çocuklara -sirasıyla- su verir.¹⁹²

4) Temizlik

Hız. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), temizliği imanın yarısı olarak ifade etmiştir.¹⁹³ Çocuğun yetişmesinde de maddi ve manevi temizlik aynı ölçüde ehemmiyetlidir. Hz. Peygamber'in yeni doğan çocuğun beyaz kundağa sarılmasına gösterdiği itina, temizliğe verilen ehemmiyetin ilk ifadesi olarak değerlendirilir. Eşiğe takılıp düşen çocuk Üsâme'nin kanayan yüzünün derhal yıkanması için verdiği emir ve hatta -Hz. Âişe'nin gecikmesi üzerine kendisinin bizzat yıkaması,¹⁹⁴ torunu Ümâme'nin yüzündeki çapağı silmesi¹⁹⁵ bu konuda fiili örnektir.

Çocukların temizliği, umumi prensiplere göre değerlendirilmelidir.

5) Sağlık ve Tedavi

Hadis kitaplarında *Kitâbu'l-Mardâ*, *Kitâbu't-Tıb* adı altında bu konu müstakil bölümlerde ele alınır. Çocukların sağlığına bu umumi alakadan daha fazla yer verildiği söylenebilir. Çocuk doğunca kulağına ezan ve kametin okunmasını emrederken "Böylece *Ümmü's-sıbyân* çocuğa zarar vermez!" buyurmuştur.

Hız. Hasan ve Hüseyin'in her çeşit şeytan, hayvan ve kem gözden korunması için Allah'a dua suretiyle istiâze ve rukyede

¹⁹² İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Alive*, 4/69.

¹⁹³ Müslim, *Taharet* 1.

¹⁹⁴ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 4/61-62.

¹⁹⁵ *a.g.e.*, 8/233.

bulunmuştur.¹⁹⁶ Ümmü Seleme'nin yanında, göz değmesinden ağlayan çocuğa "rukye yaptırmasını" emreder.¹⁹⁷ Anjin sebebiyle çocukların bademciklerinin alınmasını yasaklar, onun yerine ûd-i hindiden yapılacak bir burun damlası tavsiye eder.¹⁹⁸

Çeşitli rahatsızlıklardan muzdarip çocukların pek çok vesileyle Resûlullah'a götürülüp tedavi ettirildikleri çokça rivayet edilmiştir.¹⁹⁹

6) Sevgi

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) çocuklara karşı tavırında en dikkat çekici yönlerinden biri, onlara karşı izhar ettiği sevgidir. "Çocukları cennet kokusu", "gözümün nuru" diye tarif eder.²⁰⁰ "Her öpücük için cennette beş yüz yıllık mesafesi olan bir derece verilir"²⁰¹ diyerek çocukların sevgiye boğulmasını tavsiye eder. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), çocuklarına, torunlarına gösterdiği sevgi ve merhamet sebebiyle "iyâline karşı insanların en müşfiki" bilinmiştir.²⁰² Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) torunları Hasan ve Hüseyin'in yüzlerinden, dudaklarından, göbeğinden öpmüş,²⁰³ dilini "kuru hurma"yı emer gibi emmiştir.²⁰⁴ Kocası demirci olan bir sütanneye verilen oğlu İbrahim'i Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) sık sık gör-

¹⁹⁶ İbn Mâce, *Tıb*, 36; Tirmizî, *Tıb* 18.

¹⁹⁷ Mâlik İbn Enes, *a.g.e.*, 2/229.

¹⁹⁸ Buhârî, *Tıb* 10/21, 26..

¹⁹⁹ *Hz. Peygamberin (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünnetinde Terbiye* adlı kitabımıza bakınız: s. 248-249

²⁰⁰ Heysemî, *a.g.e.*, 8/156.

²⁰¹ Zeyd İbn Ali İbnu'l-Hüseyin İbni Ali İbn Ebi Tâlib, (v. 122/739) *Müsnedü'l-İmam-ı Zeyd*, Tahkik: AbdüTVâsi el-Vâsi'i el-Yemânî, Lübnan 1966. s. 505.

²⁰² Müslim, *Fedâil* 63.

²⁰³ *Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünnetinde Terbiye* adlı kitabımıza bakınız: s. 152-154.

²⁰⁴ el-Müttaki, *Kenzu'l-Ummâl* 16, 260.

meye gittiği, varınca çocuğu kucaklayıp öptüğü, kokladığı ve bir müddet sonra tekrar döndüğü belirtilir.²⁰⁵

Kız torunu Ümâme'yi omuzunda taşıyan Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) onu indirmeden namaz kılmış, rüku ve secdeye gittikçe yere bırakmış, kıyama kalktıkça tekrar omzuna almıştır.²⁰⁶ Namazda, secde sırasında sırtına binen torunları, kendiliğinden ininceye kadar secdeyi uzatmış, rükû sıralarında bacalarının arasından da geçmek isteyince bacalarını aralamış fakat çocuğa müdahale etmemiştir.²⁰⁷ Hatta kucağında üstüne akıttığı zaman akıtmasını kestirmemiş, müdahale etmek isteyene: "Bırak oğlum tamamlasın!" demiştir.²⁰⁸

Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) çocuklarına sınırsız şefkat ve sevgisinin bir başka tezahürü, onların vefatları sırasında izhar ettiği elem ve kederdir. Ümmü Gülsüm öldüğü zaman kabrinin başına oturup ağlamış,²⁰⁹ keza İbrahim'in ölümüne ağlamış ve şöyle demiştir: "Göz ağlar, kalb üzülür, fakat biz Allah'ın rızasına uymayan söz sarf etmeyiz. Vallahi ey İbrahim, ölümün sebebiyle hepimiz üzgünüz."²¹⁰

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) çocuklara sevgisini onlarla şakalaşmak suretiyle de ifade etmiştir. Hz. Enes "Aleyhissalatu Vesselam'ın bu meselede de nâsın en ileride olanı bulunduğunu" belirtir.²¹¹ Enes'e zü'l-üzüneyn (iki kulaklı) diye

²⁰⁵ Müslim, *Fedâil* 63.

²⁰⁶ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/232.

²⁰⁷ Suyûtî, *Tarihü'l-Hülefâ*, Kahire, 1944, s. 189.

²⁰⁸ Bak. Heysemî, 1/285; Hâkim, *a.g.e.*, 3/180; İbn Mâce, *Rüya* 10.

²⁰⁹ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/38.

²¹⁰ Müslim, *Fedâil* 62.

²¹¹ Taberânî, *Sağir* 2/39.

ad takması,²¹² perçeminden zaman zaman tutması,²¹³ torunu Hasan'a "luka" (yaramaz) demesi,²¹⁴ dilini çıkarıp güldürmesi, ağzına su doldurup bazı çocuklara püskürtmesi,²¹⁵ gibi örnekler nebevi şakanın değişik şekillerde cereyanını gösterir.

7) Çocuk Ağlaması

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) çocukların ağlamaya terk edilmesine taraftar değildir. Pek çok rivayet, ağlayan çocuklara ilgi gösterdiğini haber verir. Bunlardan biri şöyledir: "Vallahi, ben namazda iken çocuk ağlaması işitince, annesinin namazını fesada vereceğinden korkarım."²¹⁶ Bir sabah namazında birinci rekatta 60 âyetlik kıraatte bulunan Resûlullah kulağına çocuk ağlaması gelmesi üzerine, ikinci rekati en kısa bir süre ile tamamlar.²¹⁷

8) Oyununa Alâka

Çocukların hayatında ve onların gerek bedeni ve gerekse akli ve ruhi melekelerinin gelişmesinde oyun ehemmiyetli bir yer tutar. Çocuk terbiyesinin mühim bir bölümü oyunla ilgilidir. Oyun; zamanı, çeşidi, oyun arkadaşları, oyun miktarı vs. pek çok meselesi olan bir konudur.

Aleyhissalatu Vesselam'ın bu meseleyle yakinen ilgilendiğini görmekteyiz. Hz. Peygamber, Hz. Hasan, Hz. Hüseyin ve Hz. Enes'i (radiyallahu anh) arkadaşlarıyla oynamak üzere sokağa

²¹² Tirmizî, *Birr* 57; Ebû Dâvûd, *Edeb* 92.

²¹³ Ebû Dâvûd, *Tereccül* 15.

²¹⁴ Suyûtî, *Tarihu'l-Hülefâ* s. 189.

²¹⁵ Buhârî, *İlim* 18.

²¹⁶ Mubârekfûrî. a.g.e., 2. 376.

²¹⁷ İbn Ebi Şeybe-Ebû Bekr Abdullah İbn Muhammed (v. 253/1867) *Musannafu İbn Ebi Seybe*, Tashih ve neşr. Abdu'l-Hâlık Han ef-Efgânî. Haydârâbâd. 1966. 2/57: Nesâî, *Kible* 35.

salmıştır.²¹⁸ Çocuğu toprakta oynamaya teşvik sadedinde: “*Toprak çocuğun baharıdır.*”²¹⁹ buyurmuştur.

Aleyhissalatu Vesselam: “*Çocuğu olan onunla çocuklaşsın!*” buyurarak çocukları bizzat eğlendirmeyi de teşvik etmiştir.²²⁰ Ümmü Süleym’in Ebû Umeyr adlı çocuğu ile oynadığı rivayet edilmiştir.²²¹ Hz, Hasan ve Hüseyin’i (radiyallahu anh) omuzlarına bindirdiği,²²² dört ayak olup sırtına bindirip gezdirdiği,²²³ bazen ayağı üzerinde sallayarak,²²⁴ bazen dilini çıkararak,²²⁵ bazen göğsü üzerinde yürüterek²²⁶ güldürüp eğlendirdiği rivayet edilmiştir.

Hz. Hasan ve Hüseyin’in (radiyallahu anhumâ) bir köpek yavrusuyla oynadığı,²²⁷ Enes’in (radiyallahu anh) kardeşi Ebû Umeyr’in bir kuşla oynadığı, kuşu öldüğü için üzülen Ebû Umeyr’le meşgul olup teselli ettiği²²⁸ bu konuyu ilgilendiren rivayetlerdir.

9) Hizmet

Hz. Peygamber’in (aleyhissalatu vesselam) ev içinde, her erkeğin evde yaptığı işleri yaptığını belirtmiştik. Bunlardan bir bölümü de çocuklara hizmet etmektir. Bir rivayette gece su isteyen torunları Hz. Hasan ve Hüseyin (radiyallahu anhumâ) için, annesi

²¹⁸ Ebû Dâvûd, *Edeb*, 136; İbn Mace, *Mukaddime* 11, Hâkim, a.g.e., 3/177.

²¹⁹ Münâvî, a.g.e., 3/281.

²²⁰ Deylemî- Ebi Mansur (v, 558/1162) *Müsnedü'l-Firdevs*, Yzm. Şehit Ali Paşa, Nu. 565. 2/136/b; İbn Hamza el-Hüseynî, a.g.e., 2/228.

²²¹ Deylemî, a.g.e., 2, 327/a.

²²² İbn Hacer, *el-Metâlibu l-Âliye*, 4, 72; Heysemî, a.g.e., 9, 181-182; el-Müttâkî, a.g.e., 16/267.

²²³ el-Müttâkî, a.g.e., 16/272; el-Heysemî, 9/182.

²²⁴ Heysemî, a.g.e., 9/176; el-Müttâkî, 16/259.

²²⁵ Hâkim, *Müstedrek* 3/169.

²²⁶ Buhârî, *el-Edebu'l-Müfred*, a.g.e., s. 96, 249. II., s. 103, 270. H.

²²⁷ İbn Sa'd, a.g.e., 1/116; Heysemî, a.g.e., 7/138.

²²⁸ Buhârî, *Edeb* 81; Müslim, *Edeb* 30.

Fâtıma'dan önce kalkıp su verdiğini,²²⁹ bir başka rivayette kız torunu Ümâme'nin (radiyallahu anhâ) yüzündeki kir ve pası sildiğini²³⁰ görmekteyiz. Üsâme (radiyallahu anh) ile ilgili olan şu rivayet de konumuz açısından güzel bir örnek teşkil ettiği için aynen kaydediyoruz:

Hiz. Âişe anlatıyor: "Üsâme kapının eşığına takılıp düşmüştü. Yüzünde yara açıldı ve kanadı. Resûlullah hemen ilgilenip:

– Çocuktan şu pasağı temizleyiver, dedi. Ben biraz öğrenme izhar etmişim. Kendisi atılıp kanı sildi ve yüzüne su atarak yıkadı. Sonra şöyle buyurdu:

– Eğer Üsâme kız olsaydı, onu takılarla süsler, (güzel) elbiseler giydirir, cazibeli kılardım."²³¹

** Talim ve Terbiye*

Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) ailesinde çocukların talimi mühim meselelerden biridir. Doğumla birlikte çocuğun kulaklarına ezanın okunması tâlim işinin ne kadar erken ele alınması gerektiğine bir sembol olmaktadır. Fiilen tâlime, konuşma yaşında ve Kur'ân ezberleterek başladığını şu rivayet haber vermektedir:

İbnu Şu'ayb der ki: "Abdulmuttalib oğullarından bir çocuk konuşmaya başlayınca Hiz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) ŞU âyeti yedi sefer okutarak tâlim ederdi²³²:

Her türlü hamd O Allah'a mahsustur ki, asla evlad edinmemiştir. Hakimiyetinde hiç bir ortağı yoktur." (İsrâ, 17/111)

²²⁹ İbn Hacer, *el-Metâiibu'l-Âliye*, 4/69.

²³⁰ İbn Sa'd, *a.g.e.*, 8/233.

²³¹ İbn Mâce, *Nikâh* 49.

²³² İbn Ebî Şeybe. *a.g.e.*, 1/348; Abdürrezzâk, *a.g.e.*, 4/334.

İlk öğretilecek şeyin لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ olmasını da emreden²³³ Hz. Peygamber, akıl ve muhakemeye müteallik talimin temyiz yaşından itibaren sistematize edilmesini irşat buyurur. Âlimler vasati 6-7 yaşında temyiz tahakkuk edeceğini belirtirler. Hz. Peygamber yedi yaşında çocuğa namazın emredilmesini, kalmadığı takdirde 10 yaşında dövülmesini ve yataklarının ayrılmasını emreder.²³⁴ Namazın emri namazla ilgili farz, vacip, sünnet her çeşit bilginin öğretilmesini içine alır. Hz. Ali'yi (radı-yallahu anh) İslâm'a davet ettiği zaman 9 yaşında idi. Çocuğa yazı, yüzme, ok atma, ata binme gibi diğer bilgilerin öğretilmesi de Hz. Peygamber'in emirleri arasındadır.²³⁵

a) Tedip Metodu

Efendimiz (aleyhissalatu vesselam), terbiyesinde olan çocuklara karşı davranışlarını sevgi ve müsamaha üzerine bina etmiştir. Hatalarını tashihte de aynı yolda devam etmiş, azar, tenkit, tahkir, surat ekşitme gibi yollara başvurmamıştır. Hz. Enes'ten bu konuda yapılan muhtelif rivayetleri şöyle birleştirmek mümkündür: "Hazerde ve seferde on yıl Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) hizmet ettim. Yaptığım işler, her seferinde Resûlullah'ın istediği şekilde gerçekleşmedi, buna rağmen bana bir kerecik olsun ne vurdu ne kötü söyledi ne azarladı ne surat astı ne de ayıpladı. Bir kere olsun "Of be!" demedi. Yaptıklarımın hoşuna gitmeyen için "Ne fena yaptın!" demedi. Yaptığım bir şey için "Bunu niye böyle yaptın?", yapmadığım bir emri için de: "Onu niye yapmadın?" diye hesaba çekmedi. Hanımlardan biri "Keşke şöyle yapsaydın!"

²³³ Abdürrezzâk, a.g.e., 4/334; Mubârekfûrî, a.g.e., 4/53 (şerhte)

²³⁴ Ebû Dâvûd, *Salât* 25; Hâkim, a.g.e., 1/201; Tirmizî, *Mevâkîf* 182.

²³⁵ İbn Sa'd, a.g.e., 3/21.

diye müdahale edecek olsa: "Bırakın çocuğu, o Allah'ın murat ettiği şeyi yapmıştır." derdi.²³⁶

Aleyhissalatu Vesselam'ın, Enes'in (radiyallahu anh) inatçılığı karşısındaki tutumunu gösteren canlı bir rivayet şudur: "Resûlullah insanların ahlakça en güzel olanı idi. Bir gün beni bir işe yollamıştı. Vallahi gitmem, diye itiraz ettim. İçimden de Resûlullah'ın gönderdiği işe gitmek geliyordu. Yola çıktım. Sokakta oynayan bir çocuk grubuna rastladım. (Onların yanında oyalandım, kaldım. Derken) bir de baktım ki biri ensemden yakaladı. Döndüm baktım. Resûlullah'tı, gülerek: "Ey Enescik (Üneys) emrettiğim yere git!" dedi. Pekâlâ dedim, gidiyorum yâ Resûlallah!"²³⁷

Bu cümleden olarak çocukların yaramazlığı için "Büyüyünce aklının çok olacağına delildir." diyerek²³⁸ onu da aynı müsamaha ile karşıladığı anlaşılmaktadır.

b) Murakabe

Aleyhissalatu Vesselam çocuklara azami sevgi, müsamaha ve güler yüz göstermekle birlikte onları murakabe etmeyi, eve giriş ve çıkışlarını belli bir programa bağlamayı da ihmal etmemiş, verilen emirlerini yapıp yapmadığını takip etmiştir. Enes'ten gelen rivayetlerden, belli vakitlerde eve döndüğü anlaşılmakta, geciktiği takdirde "Neredeydin?" sualiyle karşılaşmaktadır.²³⁹

Bir başka çocuk, Aleyhissalatu Vesselam'ın kendisiyle annesine bir üzüm yolladığını, üzümü yolda yeyip bitirdiğini, bir

²³⁶ Bu rivayet, sekiz ayrı rivayetin birleştirilmesiyle vücuda getirilmiştir. (Bak: Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünnetinde Terbiye adlı eserimize bakılacak, s. 163)

²³⁷ Müslim, *Fedâil* 54, Ebu Dâvûd, *Edeb* 1.

²³⁸ Münâvî, *a.g.e.*, 4/310.

²³⁹ Buhârî, *el-Edebü'l-Müfred*, s. 389, 1139.

kaç gün sonra karşılaştığı Hz. Peygamber'in üzümü annesine verip vermediğini sorduğunu "Yedim!" deyince "Güder" (vefasız) adını taktığını anlatır ki bu da bir takip örneğidir.²⁴⁰

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) çocukların öğle sıcağından önce eve dönmelerini²⁴¹ güneş batımından akşamın alacakaranlığı kayboluncaya kadar evden ayrılmamalarını emretmiştir.²⁴²

c) Aile Dışı Temas

Hz. Peygamber, çocukların cemiyet şartları içerisinde yetişmesine dikkat ederek aile dışı temaslara imkân vermiştir. Çocukların bir kısım hizmetlere koşulması, bayram, düğün, ziyafet, mescidin cemaati olma gibi içtimai faaliyetlere iştirak ettirilmeleri bunlardandır. Ayrıca çocukların aile dışı kimselerle karşılaşmasına imkân vermekte, böylece içtimaileşmeleri gerçekleştirilmektedir. Bunların sünnette örneği çoktur.²⁴³

d) Çocuklar Arası Müsavat

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam), "öpücüğe varıncaya kadar"²⁴⁴ zahire akseden her hususta çocuklar arasında müsavat emreder. Torunu Hz. Hasan ve Hüseyin (radiyallahu anhumâ) aynı anda su isterler. Hemen kalkan Resûlullah önce Hasan, sonra da Hüseyin'e suyu verir. Bundan Hasan'ı daha çok sevdiği hükmüne varmak isteyen Fâtıma'ya: "Hayır, ilk defa Hasan istedi." cevabını verir. Resûlullah'ın bu davranışı, bilhassa

²⁴⁰ İbn Mâce, *Et'ime* 61.

²⁴¹ Hâkim, *a.g.e.*, 3/165.

²⁴² Heysemî, *a.g.e.*, 8/111; Münâvî, *a.g.e.*, 1/180; Nevevî, *a.g.e.*, 13/184. 186.

²⁴³ *Hz. Peygamber'in (sallallahu aleyhi ve sellem) Sünnetinde Terbiye* adlı kitabımıza bakınız, s. 185-186.

²⁴⁴ Münâvî, *a.g.e.*, 2/297.

kız çocuklarının diri diri toprağa gömülmesine kadar ileri götürülen ayrımların yapıldığı bir cemiyette fevkalâde ehemmiyet taşır. Hatta illa da ayırım düşünülecekse bunu kızlar lehine tavsiye eder: “Bağış ve ihsanlarda çocuklarınızın arasını eşit tutun. Eğer ben birini üstün tutacak olsaydım, kızları üstün tutardım.” buyurur.²⁴⁵

Nitekim, bilhassa kılık-kıyafet ve tezyin hususunda, kızlara ayrı bir itina gösterdiği anlaşılmaktadır. Necâşi'nin hediyeleri arasından çıkan altın yüzüğü torunu Ümâme'ye verdiği gibi²⁴⁶ Üsâme (radiyallahu anh) için de: “Üsâme kız olsaydı, ben ona takılar takıp tezyin eder, cazip kılardım!” demiştir.²⁴⁷ Bu sözden, kız çocuklarını, devrin imkânlarına göre daha iyi tezyin ettiği anlaşılır.

e) Meslek Öğretimi

Bir baba için en mühim vazifelerden biri şüphesiz, evladına meslek öğretmesidir. Ancak Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) ile ilgili rivayetlerde, doğrudan doğruya meslek öğretimiyle ilgili vazih (açık) bir tedbir dikkatimizi çekmemiştir. Gerçi o günün şartlarında, Resûlullah'ın ailesi çevresinde bir meslek öğretimi endişesinin olmaması normaldir. Aleyhissalatu Vesselam'ın evlatları hep kızdır ve ailevi işlerin öğrenilmesi için ne müstakil mektebe ne de hocaya ihtiyaç vardır.

Ancak Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) İslâm cemiyetinde çocukların bir meslek sahibi olarak yetiştirilmesini sağlayacak prensipler vaz etmiştir. “İlim öğrenmek kadın erkek her Müslüman'a farzdır.” emri, âlimlerimize *farz-ı ayn* ilimler fikrini

²⁴⁵ Münavi, a.g.e., 4,84; Heysemi, a.g.e., 4/153; İbnu Hacer, el-Metâlibu'l-Aliye, a.g.e., 1/430; İbnu Hacer, a.g.e., 6/141.

²⁴⁶ İbn Sa'd, a.g.e., 3/233.

²⁴⁷ a.g.e., 4/61-62.

uyandırmıştır. Bu fikir, her çocuğa mutlaka öğretilmesi gereken ilimler arasında bir de meslek bilgisi koyma prensibini getirmiştir. Buluğa erince dünyevî ve uhrevî mükellefiyetler altına sokulan çocuğun dünyevî mükellefiyetlerini yerine getirmesi meslek sahibi olmasını aklen de zaruri kılmaktadır. Aksi takdirde İslâm, teklîf-i mâlâ yutak'ta (yapılamayacak emir) bulunmuş olur.

Bu konuda gelen nasları göz önüne alan İslâm âlimleri, her babanın evladını, kendi mesleğinden daha aşağı olmaya-
cak bir meslek üzere yetiştirmesi gerektiğine hükmederler.²⁴⁸

f) Evlendirme

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) ailesine mensup kimselerin evlenme meselesiyle de ilgilenmiş, bu maksatla yapılması gereken iş ve teşebbüsleri, alınması gereken tedbirleri ihmal etmemiştir. Normalde buluğa eren gençlerin fazla bekletilmeden evlendirilmesi düsturunu vaz eden Aleyhissalatu Vesselam,²⁴⁹ ailesi şümûlüne giren kimselerin evlenmeleriyle tek tek ilgilenmiştir. Azatlısı Ebû Râfi'i, yine azatlılarından Selmâ²⁵⁰ ile evlendirmiştir. "Kim cennetlik bir kadınla evlenmekten hoşlanırsa Ümmü Eymen'le evlensin!" sözleriyle merğûb kıldığı Ümmü Eymen'i azatlısı Zeyd İbnu Harise ile evlendirmiştir.²⁵¹ Keza aynı, Hz. Zeyd'in (radiyallahu anh) Hz. Zeyneb bintu Cahş'la (radiyallahu anhâ) evlenmesine ilgi göstermiş, Zeyneb (radiyallahu anhâ) Zeyd'in (radiyallahu anh) teklifi-
ni kabul etmeyince, Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) Zeyneb'e

²⁴⁸ Geniş bilgi için "*Kur'an'da Çocuk*" adlı kitabımıza bakınız: s.102-113.

²⁴⁹ et-Tebrizî- Ebu Abdillâh Muhammed İbn Abdillâh el-Hatîb el-Fârûkî (v.1158), *Mişkâtü'l-Mesâbih*, 2/170, 3/138.

²⁵⁰ İbn Sa'd, a.g.e., 4/74.

²⁵¹ a.g.e., 8/224.

(radiyallahu anhâ) “Ben Zeyd’den senin için razı oldum, (seni ona muvafık buldum.)” diyerek otoritesini kullanarak rızasını almıştır.²⁵²

Ehlinden bir parça gibi muamele edip çokça sevdiği²⁵³ Üsâme’yi de 14 yaşına basınca, Zeyneb bintu Hanzala adında bir kadınla evlendirmiştir.²⁵⁴ Üsâme bu kadını boşayınca Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam):

– Az yiyen, temizliğe düşkün bir kadın göstereceğim. Kim tâlib olursa o bana hısım (sıhr) olacaktır.” der ve Nuaym İbnu Abdillah’a bakmaya başlar. Nuaym: “Ey Allah’ın Resûlü, sanki beni kastediyorsunuz.” der. “Evet!” der ve kadını ona nikâhlar.²⁵⁵

Kızlarından birini evlendireceği zaman, yüz yüze olmaksızın –perde gerisinden– “Ey kızım seni falanca istiyor! İstemiyorsan “hayır” de! İstiyorsan sükût et. Sükûtun ikrardır.” diye hitap ederdi.²⁵⁶ Sözelimi Hz. Ali (radiyallahu anh) Hz. Fâtima’yi (radiyallahu anhâ) isteyince Aleyhissalatu Vesselam aynı şekilde hareket etmiş, Fâtima’nın (radiyallahu anhâ) sükûtu üzerine Ali’ye vermiştir.²⁵⁷ Hz. Fâtima (radiyallahu anhâ) hicretin 5. ayında nişanlanmış, Bedir dönüşü gerdeğe girmiştir. Evlendiğinde on iki yaşında idi.²⁵⁸ Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) Fâtima’yi (radiyallahu anhâ) evlendirirken mehir hususunda konuşmuş, 408 dirhemlik mehrin üçte ikisinin *tîba* (sürünme malzemesi), üçte birinin giyeceğe harcanmasını söylemiştir.²⁵⁹ Hazırlıklar bitince,

²⁵² a.g.e., 8/101.

²⁵³ a.g.e., 4/61

²⁵⁴ a.g.e., 4/72.

²⁵⁵ a.g.e., 4/72.

²⁵⁶ Muttaki, a.g.e., 7/76-77.

²⁵⁷ İbn Sa’d, a.g.e., 8/20.

²⁵⁸ a.g.e., 8/22.

²⁵⁹ a.g.e., 8/19.

“Kendine bir ev ara!” diyerek müstakil bir ev hazırlatmıştır.²⁶⁰ İlk bulunan ev uzakça olduğu için, değiştirerek kendisine yakın bir yere taşınmalarını istediği de rivayet edilir.

Resûlullah (aleyhissalatu vessalam):

“Ey Ali, evlenenin yemek vermesi gerekir.” diyerek, kıt imkânlarla rağmen, mütevazı da olsa bir de düğün yemeği veririr.²⁶¹ Kaynaklarımız, Hz. Fâtıma'nın (radiyallahu anhâ) çeyizi hakkında da bilgi verir: Yorgan yerine kadife bir örtü, yaygı, elek, havlu, bir bardak, el değirmeni, bir tulum, iki su testisi, içi hurma lifi dolu bir deri minder, deriden mamul bir kap ve bir kırba.²⁶² Kadife yorganın kısa olduğu, başa çekince ayaklarının açıkta kaldığı ayrıca belirtilir.

Aleyhissalatu Vesselam evlenmesinden sonra da, Fâtıma'yla her meselesinde yakın alâkasını devam ettirmiştir. İlk iş olarak meşguliyetleri taksim etmiş, dahili işleri Fâtıma'ya, (radiyallahu anhâ) harici işleri Ali'ye (radiyallahu anh) vermiştir.²⁶³ Çalışmaktan yorulan, değirmen kullanmaktan eli yaralanan Fâtıma (radiyallahu anhâ) Aleyhissalatu Vesselam'dan bir köle istemişse de: “Ey Fâtıma! Allah'a muttaki ol. Rabbinin farzlarını edâ et, ehlinin işlerini yap, yatağa girince 33'er kere *tesbih*, *tahmîd* ve *tekbir* oku. Bu, hizmetçiden daha hayırlıdır.”²⁶⁴ cevabını almıştır. Hz. Peygamber (aleyhissalatu vessalam) sık sık Fâtıma'yı ziyaret etmiş, bazen de geceyi kızının evinde geçirmiştir.²⁶⁵ Hz. Ali (radiyallahu anh) bir ara Ebû Cehil'in kızını da almak istemiştir. Resûlullah (aleyhissalatu

²⁶⁰ a.g.e., 8/22.

²⁶¹ a.g.e., 8/21.

²⁶² a.g.e., 8/23.

²⁶³ İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-Âliye*, a.g.e., 2/39. 1594. H.

²⁶⁴ Azimâbâdî, a.g.e., 8/213-214, 13/399; Heysemî, 10/99-100.

²⁶⁵ İbn Hacer, a.g.e., 11/240-41

vesselam) müdahale ederek, “Fâtıma’yı boşamaksızın bir başka kadınla evlenmesine izin veremeyeceğini bildirmiş ve mani olmuştur.²⁶⁶ Bir rivayette de Hz. Fâtıma’nın (radiyallahu anhâ), Aleyhissalatu Vesselam’a çıkarak Ali’nin kendisine sert ve şiddetli davrandığını söyleyerek şikâyetinde bulunduğunu görüyoruz. Aleyhissalatu Vesselam bu çeşit meseleleriyle de ilgilenmiş, herhangi bir tarafı itham etmeden, suçun ne olduğunu sormadan onları barıştırmıştır.²⁶⁷

Hz. Peygamber (aleyhissalatu vesselam) dul kalan kızlarının evlenme işlerini de ihmal etmemiş, Ebû Leheb’in oğlu Utbe ile –nübüvvetten önce– evlendirdiği Rukiyye’yi, Utbe’nin boşaması üzerine,²⁶⁸ Hz. Osman’la (radiyallahu anh) evlendirmiştir. Bedir savaşı sonunda Rukiyye nin vefatı üzerine, yine Ebû Leheb’in bir başka oğlundan (Uteybe) dul kalmış olan Ümmü Külsûm’u (radiyallahu anhâ) Hz. Osman’la (radiyallahu anh) nikahlamıştır.²⁶⁹

Aleyhissalatu Vesselam iyi geçimin şartlarından olan, kocaya hizmet tavsiyesini –daha önce kaydettiğimiz üzere– sadece Hz. Fâtıma’ya (radiyallahu anhâ) değil, bütün kızlarına yapmış olmalıdır. Nitekim Rukiyye’ye (radiyallahu anh):

*“Kızım, Osman’a ikram et (yani değer ver, saygılı ol) zira o Aşhabımın ahlâkça en çok bana benzeyenidir.”*²⁷⁰ demiştir.

Aleyhissalatu Vesselam kızlarına fevkalâde müşfik ve candan davranmıştır. Evlenmelerinden sonra da karşılaşınca alınlarından öpmüş,²⁷¹ ağladıkları zaman kendi eliyle göz yaşlarını

²⁶⁶ Mubârefürî, a.g.e., 10/369; İbnu Mâce, *Nikâh* 56, 1998 Azimâbâdî, a.g.e., 6/77-81; İbnu Hacer, a.g.e., 11/240-41.

²⁶⁷ İbn Sa’d, a.g.e., 8/26.

²⁶⁸ Heysemi, a.g.e., 9/216.

²⁶⁹ a.g.e., 9/88.

²⁷⁰ İbn Sa’d, a.g.e., 8/37.

²⁷¹ Münâvî, a.g.e., 5/174.

silmiştir.²⁷² Bu yakınlık, her meselelerini Aleyhissalatu Vesselam'a çekinmeden götürmelerine imkân tanıyacaktır. Meselâ Rukiyye (radiyallahu anhâ) gelerek: “Ey Allah’ın Resûlü. Fâtıma’nın kocası (Ali), benim kocamdan daha hayırlı!” diyebilecektir.²⁷³ Keza, Resûlullah’ın bir diğer kızı Zeynep (radiyallahu anhâ), babasından veya herhangi birinden izin almaksızın ve önceden böyle bir uygulama görmeksizin, ayrılmış bulunduğu kocası Ebu’l-Âs'a himaye verip herkes namaz kıldığı bir saatte bunu ilân edebilecektir.²⁷⁴

** Aile ile İlgili Bazı Rivayetler*

Resûlü Ekrem’in, hanımlarıyla olan davranışlarını daha yakından göstermek üzere, yukarıdaki açıklamalarda özetleyerek sunduğumuz bazı vak’aları *Kütüb-ü Sitte Muhtasarı ve Şerhi* adlı kitabımızdan aynen iktibas ederek sunuyoruz. (Mevzu ile alâkalı diğer bazı rivayetler için 17. cilt, sayfa 213 ve devamına bakınız.)

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor:

“Resûlullah (aleyhissalatu vesselam), zevce-i pakleri Safiyye Bintu Huyey’e (radiyallahu anhâ) bir sebeple kızmışlardı. Safiyye bana: “Ey Âişe! “Resûlullah’ı (aleyhissalatu vesselam) benden razı edecek bir çare var mı? Böyle bir çare bulursan ben Resûlullah’ın bana uğrama sırası olan bugünü sana vereceğim!” dedi. Ben de: “Evet var!” dedim. Zaferanla boyalı olan başörtümü aldım, (nefis) kokusunu neşretmesi için üzerine su çiledim. Sonra (bunu üzerime alarak) gidip Resûlullah’ın (aleyhissalatu vesselam) yanına oturdum. Aleyhissalatu Vesselam: “Ey Âişe! Benden uzak dur, bugün senin günün değil!” buyurdular. Ben de: “Bu

²⁷² Hâkim, a.g.e., 4/48.

²⁷³ İbn Sa’d, a.g.e., 8/36.

²⁷⁴ Ebu Leheb’in oğullarının boşamış oldukları gerek Rukiyye ve gerekse Ümmü Külsüm. Dilimizdeki tabiriyle “nişandan dönme” şeklinde bir ayrılmaya maruzdurlar. Her ikisini de Ebû Leheb gerdekten önce boşatmıştır. (İbnu Sa’d. a.g.e., 8/36-37).

Allah'ın lütfudur, dilediğine verir.” dedim ve (Safiyye ile aramızda) olup biteni anlattım. Bunun üzerine Aleyhissalatu Vesselam. Safiyye'den razı oldu.”

İbnu Abbas (radiyallahu anh) anlatıyor:

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: “Sizin en hayırlınız, ehline karşı en iyi davrananınızdır. Ben aileme en iyi olanınızım.”

Abdullah ibnu Amr (İbni'l-As) (radiyallahu anh) anlatıyor:

“Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: “Sizin en hayırlınız, kadınlarına karşı en iyi davrananlardır.”

Açıklama:

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) kadınlara iyi davranmayı emretmiş, en hayırlı kimsenin, hanımına en iyi davranan kimse olduğunu belirtmiştir. Şüphesiz “iyi davranma” izafi bir durumdur. Bu “iyilik’in içine öncelikle kadınların haklarına hakkıyla riayet gelir: Nafaka hakkı, tahkir edilmeme, başına vurulmama hakkı gibi hadislerde belirtilen haklara riayet. Ayrıca onların bir kısım huysuzlukları, kıskançlıkları karşısında sabretmek, terbiyelerinde iyi davranmak, geçimi iyi yapmak... hep kadınına karşı iyi olmanın içine girer.

Kişinin “en iyi” olması için kadınına karşı sadece iyiliğin yetmeyeceği de açıktır. Ayet ve hadislerde, bunun için başka şartlar da sayılmıştır: Takva, zühd. verâ, a'mâl-i sâliha... Şu halde o şartları yerine getiren, hanımına karşı da iyi olunca iyilikte kemale yaklaşmış olur. Resûlullah'ın zevcelerine karşı davranışları ile kadın hususundaki tavsiyeleri tahlil edilince bu “iyilik”ten kastedilen teferruat ortaya çıkarılabilir.

H. Âişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor:

“Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) benimle koşu yarışı yaptı. Yarışı ben kazandım.”

Açıklama:

Önceki hadiste geçen "hanımına karşı iyi davranma"lardan biri de onların gönlünü çeşitli vesilelerle hoş etmek olmalıdır. İşte bunlardan biri, münasip bir zamanda yapılacak herhangi bir yarıştı. Başka bir rivayette Hz. Âişe, Efendimiz'in (aleyhissalatu vesselam) kendisiyle iki ayrı sefer yarıştığını, birini kaybeden Resûlullah'ın diğerini kazandığını belirtir.

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) Safiyye Bintu Huyey (radiyallahu anhâ) ile evlenmiş olarak Medine-i Münevvere'ye geldiği zaman, Ensâr kadınları (yanıma) gelip ondan (ve güzelliğinden bana) haber verdiler." Hz. Âişe devamla der ki:

"Tanınmayacak bir halde üzerime bir örtü alıp (onu görmek üzere) ben de gittim. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) (açık olan) gözüme bakıp beni tanıdı. Bunun üzerine ben hemen geri döndüm ve hızlıca yürüdüm. Aleyhissalatu Vesselam da peşimden gelerek bana yetişti ve beni kucakladı. Sonra: "(Safiyye'yi) nasıl buldun?" diye sordu. Ben de: "Bırak (beni)! Yahudi kadınlardan bir yahudi kadındır!" dedim."

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor: "Zeyneb (Bintu Caşş) odama izinsiz olarak öfkeyle girinceye kadar (kumalarımın bana kızdıklarını) bilmiyordum. (Zeyneb odama girdikten) sonra: "Ey Allah'ın Resûlü! Ebû Bekr'in kızının, kollarını sana sarması sana yeterli mi?" diye çıktı, sonra da bana yöneldi (ve ağır bir dille söylenmeye başladı). Ben de ondan yüzümü çevirdim, (söylediklerine cevap vermedim). Öyle ki, Aleyhissalatu Vesselam (dayanamayıp): "Onu durdur ve kendini müdafaa et!" dedi. Bunun üzerine Zeyneb'e yöneldim, (gereken cevabı verdim. Öyle oldu ki) bana cevap veremez hâle geldi ve sonunda

ağzında tükürüğünün kuruduğunu farkettim. Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) (bu durumdan memnun olarak) yüzünün güldüğünü gördüm.”

Açıklama:

Bu hâdise, Resûlullah'ın hanımlarının, kendilerine her hususta eşit davranılma talebi üzerine çıkmıştır. Aleyhissalatu Vesselam, kendisine gelen bir hediye Hz. Âişe'nin gününe müsadif olursa alır, diğer günler almazdı. Bunun üzerine hediyeler hep Hz. Âişe'nin gününde gelmeye başladı. Diğer hanımlar, kendi günlerinde de hediyelerin kabulü için muhtelif teşebbüslerde bulundular. Önce Ümmü Seleme'yi (radiyallahu anhâ), sonra da Hz. Fâtıma'yı bu maksadla birkaç kere Resûlullah'a ricacı gönderdiler. Aleyhissalatu Vesselam: **“Kendisine vahyin sadece Hz. Âişe'nin yanında iken geldiğini belirterek bu husustaki tavrını değiştirmeyeceğini”** belirtti. Bunun üzerine, bir kere de Zeyneb (radiyallahu anhâ)'yı gönderdiler.

Bir başka rivayette Hz. Zeyneb, içeri girince Resûlullah'a, “Hanımların, Ebû Bekir'in kızı hususunda senden adalet talep ediyorlar.” diye söze başlar ve sonra Âişe'ye yönelerek yüksek sesle ve öfkeyle hakaretler savurur. Sadedinde olduğumuz rivayet, bu nevi hakaretlere, Hz. Âişe'nin sabrettiğini, Resûlullah'tan gelen talep üzerine cevap verdiğini belirtir. Bir başka rivayete göre Resûlullah, *Hz. Zeyneb'in cevap veremez hâle getirilişinden memnun kalır ve Hz. Âişe'ye olan takdirlerini: “Bu, Ebû Bekr'in kızıdır.”* diyerek ifade buyurur.

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor:

“Ben Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) yanında iken bebeklerimle oynardım. Aleyhissalatu Vesselam da benim kız arkadaşlarımı bana gönderirdi. Arkadaşlarımla beraber oynardık.”

Haris İbnu Hişâm (radiyallahu anh) anlatıyor:

“Resûlullah (aleyhissalatu vesselam), Ümmü Seleme (radiyallahu anhâ) ile Şevval ayında nikahlandı ve Şevval ayında onunla gerdeğe girdi.”

Açıklama:

Âlimler, bu sünnetiyle Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) cahiliye devrinde mevcut olan Şevval'de evlenmeyi uğursuz sayma inancını yaktığını, o ayda evlenmenin müstehablığını teşri ettiğini belirtirler.

Hz. Ebû Hureyre (radiyallahu anh) anlatıyor:

“Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: “Kıskançlığın bazısını Allah sever, bazısını da sevmez. Allah'ın sevdiği kıskançlık, kötülük olduğunda kuvvetli zan beslendiği zaman duyulan kıskançlıktır. Allah'ın hoşlanmadığı kıskançlık da zayıf bir ihtimal karşısında duyulan kıskançlıktır.”

Açıklama:

Bu hadisten âlimler, kıskançlığın din adına olması gereği hükmünü çıkarmışlardır. Hadis buna bir ölçü vermektedir. Kıskançlık, zann-ı galibe hükmettirecek bir emareden neşet etmeli, aksi takdirde dinî açıdan mahzurlu bir hâdisenin vukuuna dair emare yokken, kuru zanna dayanarak kıskançlık duymak ve bunun gereği amellere girişmek iyi değildir, dinen merdud bir davranıştır.

Hz. Âişe (radiyallahu anhâ) anlatıyor:

“Hz. Hatice'ye (radiyallahu anhâ) duyduğum kadar hiçbir kadına karşı kıskançlık duymadım. Bu da, Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) onu çok zikretmesinden ileri gelmişti. Nitekim Resûlullah'ın Rabbi, O'na, Hz. Hatice'yi cennette kamıştan –İbnu Mâce der ki: Yani altından– mamul bir evle müjdelemesini emretmişti.”

Ebû Umame (radıyallahu anh) anlatıyor:

Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) bir kadın geldi, yanında iki de çocuğu vardı. Kadın bunlardan birini sırtına almış, diğeri de yedi-yordu. Aleyhissalatu Vesselam onu görünce (takdirlerini) şöyle ifade buyurdular: "(Kadınlar çocuklarını karınlarında) taşırlar, doğururlar ve onlara merhamet beslerler. Bunlar bir de kocalarına eziyet vermeseler, namazlarını kılsalar, Cennete girerler!"

İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor:

Çölde yaşayan bedevilerden biri Resûlullah'a (aleyhissalatu vesselam) geldi ve: "Ey Allah'ın Resûlü! Karım, benim yatağında siyah bir çocuk doğurdu. Biz, asla aramızda siyah bulunmayan bir aileyiz!" dedi. Efendimiz (aleyhissalatu vesselam): "Senin develerin var mı?" diye sordu. Adam "Evet, var!" deyince: "Renkleri nedir?" diye sordu. Adam "Kızıl!" diye cevap verdi. Aleyhissalatu Vesselam "Aralarında siyah da var mı?" dedi. Adam "Hayır!" deyince: "Peki boz deve var mı?" diye sordu. Adam "Evet var." deyince: "Peki bu nereden oldu?" diye sordu. Adam: "Belki bir damara çekmiştir!" deyince, Aleyhissalatu Vesselam: "Senin oğlun da bir damara çekmiş olabilir!" buyurdular."

İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) anlatıyor:

"Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) buyurdular ki: "Haram, helâli haram kılmaz."

Açıklama:

Bu hadisten: "Bir erkek, bir kadınla zina işleyip haram işlese, bu sebeple kadın ona haram olmaz, kadınla nikâh yapıp evlenebilir." hükmü çıkarılmıştır. Ayrıca hadisten İmam Mâlik, Şafîî, Ebû Sevr gibi bazı âlimlerin: "Zina gibi haram olan temas sebebiyle meşru temastaki gibi sıhriyet tahrimi hasıl olmaz. Dolayısıyla erkek zina ettiği kadının kızıyla evlenebilir." hükmüne uygun hüküm çıkaran da olmuştur. Fakat Ebû Hanife,

Ahmed İbnu Hanbel, Evzâî ve Süfyan-ı Sevri gibi bir kısım âlimler zina yapılan kadınla sıhriyet tahriminin hasıl olacağına hükmetmişlerdir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
*ANNE VE BABADA
TERBİYEVÎ SORUMLULUK*

ANNE VE BABADA TERBİYEVÎ SORUMLULUK

Bu bahsi, aile içi eğitim üzerine yaptığımız müstakil bir çalışmadan alarak buraya ekledik. Bunu yapmaya bizi sevk eden sebep, hususî âlemimizde ve düşünce dünyamızda aile terbiyesi meselesinin gittikçe büyüyen önemidir. Tekrar söylemek isteriz: Dünyanın son yıllarda hızla gelişen şartları, yeni nesilleri, aile içinde yetiştirmenin önemini fevkalade artırmıştır. Bunun fiile dökülüp gerçekleştirilmesi, bu konunun, gerek dünyevî ve gerekse uhrevî sorumluluğunun yeterince kavranmasına bağlıdır. Öyleyse her fırsatta, tekrar tekrar bu meselenin önemi ve âciliyeti söylenmeli, yazılmalı, hatırlatılmalı, *öncelikle anneler ve babalar olmak üzere* bütün insanlarımız, yeni nesillerimize aile içinde sahip çıkma hususunda şuurlandırılmalıdır. Aksi takdirde, sinsî, planlı, sistemli ve organize bir şekilde, nesillerimizin, millî ve mahallî değerlerden uzaklaştırılma çalışmalarına karşı korunmaları zor ve hatta imkânsızdır.

1) Muhataf ve Sorumlu Anne-Babadır

Kur'ân-ı Kerîm, pek çok âyetinde çocuk eğitimiyle ilgili meselelere yer vermiştir. Bu mevzuyu *Kur'ân'da Çocuk* adlı çalışmamızda oldukça teferruatlı olarak tahlil ettik. Burada teferruata girmeden şunu belirtmek isteriz ki, Cenab-ı Hakk'ın (celle celâluhû): *“Ey İman edenler! Mallarınız ve evlatlarınız sizin için bir fitnedir.”* (Teğâbun, 64/14-15) uyarılarında ifade edilen hakikati, âlimler, *“aile efradına karşı olan sorumluluğumuz”* olarak anlamıştır. Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) da: *“Kişinin fitnesi hanımında, malında, evlatlarında ve komşusundadır.”*²⁷⁵ buyurmuştur. Gerek âyet-i kerîmede ve gerekse hadis-i şerifte geçen “fitne'den maksat “imtihan”dır.²⁷⁶ Aile reisleri, aile fertlerine karşı terbiyevî yükümlülüklerini hakkıyla yerine getirip getirmemekle imtihan olunuyorlar. Yerine getirmedikleri takdirde, aile fertleri ahirette bir düşman gibi yakalarına yapışıp Allah'a şikayet edeceklerdir.²⁷⁷

Yine kaydetmekte fayda var: Yukarıda kaydettiğimiz âyetin evvelindeki âyet ise, *“Ey iman edenler! Zevceleriniz ve evlatlarınızdan bir kısmı size düşmandır, o halde onlardan sakının!”* (Tegâbün, 64/14) buyurarak aile efradının daha farklı bir durumuna dikkat çekmektedir. Müfessirlerimiz, âyetin iniş sebebinin de göz önüne alarak *“Allah'ın bir kısım emirlerini yerine getirmenize engeller çıkararak, onlar yolunda sizin bir kısım haramları işlemenize sebep olarak size düşmanlık yaparlar. Allah'a karşı günaha iten taleplerine uymayın!”* diye anlamışlardır (Râzi 30, 27).

Meseleye bir başka açıdan yaklaşarak, “Onların üzerimizdeki haklarını yerine getirmeyerek, uhrevi helâklerine sebep

²⁷⁵ Buhârî, *Mevâkîf*, 4, *Zekât* 23, *Savm* 3, *Fiten* 17; Müslim, *İman* 231, *Fiten* 25

²⁷⁶ İbnu Kesir, 7/29

²⁷⁷ Bak. İbnu Ebî Cemre, *Behçetu'n-Nüfus*, 1/199; Bediüzzaman, *Lem'alar*, s. 189

olursak, ahirette, düşman tavrıyla bizi Allah'a şikayet edeceklerdir." diye de anlayabiliriz. Bu iki yorum zahirde zıt görünse de özde birdirler. Çünkü her ikisinin de dinde yeri vardır.

2) İlk Müslümanların Uygulaması

Çocukların eğitim ve terbiyelerinden ailelerin sorumlu olduğunu söylerken, ilk Müslümanların uygulamalarından vereceğimiz örnek bu sadette daha bir ikna edici olacaktır, diye düşünüyoruz. Vefatı hicrî 403 (miladî 1012) olan Mâlikî âlimlerinden Kaabisî, dilimize "*İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*" adıyla çevrilen meşhur risalesinde ilk Halifelerin, camilere beytülmalden yani devlet hazinesinden maaş alan imamlar tayin ettiği halde, çocukların okutulduğu küttablara (mahalle mekteplerine yani ilkokullara) bunu yapmadıklarını kayd eder, bu davranışı, çocukların yetiştirilmelelerine önem vermemelerinden ileri gelmediğine dikkat çektikten sonra, şu yorumu sunar: "*Allah daha iyi bilir ya herhalde onlar, muallim meselesini, insanın şahsî işi görmüşlerdir. Zira, kişinin çocuğuna öğrettiği şey, kendisinin şahsî menfaatindedir. Binaenaleyh muallim meselesini babalara bırakmışlardır. Öyle ki babalar bunu yapmaya güçlü iseler, onların yerine, başkalarının bu vazifeyi yapmaları doğru değildir.*"²⁷⁸

Buhârî şârihlerinden Abdullah İbnu Ebî Cemre (v. 699/ 1299), kişinin vesayeti altında bulunanlara (zevce, çocuk, hizmetçi vs.) karşı hukukî mükellefiyetlerinin en mühimmi olarak, onların dayanetlerinin hıfzını (temel eğitimi) zikreder ve hulasaten şöyle der: "*Bu husus, şeriat nazarında, câhil ve âlim herkesçe bilinen giyecek, yiyecek ve mesken mükellefiyetlerinden daha ehemmiyetlidir ve tekitli olarak ifade edilmiştir. Şöyle ki: Giyecek ve*

²⁷⁸ *İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, s.34

yiyecek gibi mükellefiyetler darlık ve imkânsızlık hâlinde sâkit olduğu halde dinî irşat ve onun talimi hiçbir surette sâkit olmaz (borç olmaktan düşmez)". İbnu Ebî Cemre sözlerine devamla herkesin daha az ehemmiyet taşıyan yiyecek ve giyecek gibi mükellefiyetleri bildiği halde, bunlardan çok daha mühim olan mükellefiyetini aynı derecede bilmediğini esfle kaydeder ve bu üzücü durumun sebeplerini açıklamaya çalışır.²⁷⁹

3) Terbiyede Annenin Sorumluluğu Daha mı Büyük?

Resûlullah (aleyhissalatu vesselam) bir hadislerinde, evlat üzerinde anne hakkının, baba hakkına nazaran üç misli fazla olduğunu ifade eder.²⁸⁰ Bu manayı pekiştirmek üzere: "*Cennet annelerin ayağı altındadır.*"²⁸¹ buyurur. Çocuk üzerinde, annenin bu ziyade hakkı, çocuğun terbiye döneminde annenin onun terbiyesinde daha çok emeği, daha fazla etki ve katkısından ileri gelmiş olmalıdır.

Çocuğun, hamilelikten, doğuma kadarki dönemden başlamak üzere büyüyünceye kadar anneye terettüp eden hizmet ve zahmetler, babaninkiyile kıyaslansa çok fazla olduğu anlaşılır. Ayet-i kerime: "*Annesi onu, karnında, zorluğa uğrayarak taşımış, onu güçlkle doğurmuştur.*" (Ahkâf, 46/15) diyerek dikkat çeker. Keza terbiye açısından da en kıymetli, çocuğun temel karakterleri kazanıp şahsiyetini büyük ölçüde bulduğu, doğumdan 7-8 yaşlarına kadarki (hidâne de denmiş olan) terbiyenin annenin yetki ve sorumluluğunda olma gerçeği de çocuk üzerinde annenin etki ve katkısının büyüklüğünü gösterir.²⁸² Bu hususu

²⁷⁹ *Behcetu'n-Nüfûs*, Beyrut, 1972, 2/47

²⁸⁰ *el-Câmi'u's-Sağîr*, 3642. h.

²⁸¹ Buhârî, *Edeb 2*, Müslim, *Birr 1*, Tirmizî, *Birr 1*.

²⁸² Çocuk üzerinde anne hakkının üstünlüğünde icmadan bahseden âlim çoktur. Bunun sebebi- ni yukarıda kaydettiğimiz âyeti de delil göstererek: 1- Hamilelik zahmeti, 2- Doğum zahmeti,

te'yiden kaydetmek isteriz: Günümüz terbiyecileri de çocukta şahsiyet gelişmesinin altı-yedi yaşlarına kadar büyük ölçüde tamamlayacağını söylemekte müttefiktirler.²⁸³

Çocuklar üzerinde annelerin etki ve katkısını vurgulamak üzere, yine kaydetmek isteriz ki asrımızın büyük İslâm âlimi Bediüzzaman, çocukların meslekî yönlendirmelerindeki yanlışlık ve maddeciliğe dikkat çekerken babayı değil, anneyi zikreder. Hanımlarla ilgili bir risalesinde, bir kadının çocuğunu kurtarmak için, herhangi bir ücret beklemeden evladına kendini feda edecek derecelere varan fedakarlıklarını zikrederek “şefkat kahramanları” olarak vasıflandırdıktan sonra, yaşanan devrin fena tesiriyle, bu yüce şefkatini, çocuğun sadece dünyasını kurtarmaya sarf ederek suistimal ettiğini yani kötüye kullandığını belirtir. Aynen şöyle der: “O şefkatli vâlide, çocuğunun hayat-ı dünyeviyede tehlikeye girmemesi, istifâde ve fayda görmesi için her fedâkârlığı nazara alır, onu öyle terbiye eder. “Oğlum paşa olsun!” diye bütün malını verir; hâfız mektebinden alır, Avrupa'ya gönderir. Fakat o çocuğun hayat-ı ebediyesi tehlikeye girdiğini düşünmüyor ve dünya hapsinden kurtarmaya çalışıyor, cehennem hapsine düşmesini nazara almıyor. Fitrî şefkatin tam zıddı olarak o masum çocuğunu, âhirette şefaathçi olmak lâzım gelirken dâvâcı ediyor. O çocuk, “Niçin benim îmânımı takviye etmeden bu helâketime sebebiyet verdin?” diye şekvâ edecek. Dünyada da terbiye-i İslâmiye'yi

3- Emzirme döneminin zahmeti diye üç sebebe bağlarlar (Fethu'l-Bâri 13.5-6). Ancak, en azından istiğna yaşına kadar olan dönemdeki hizmetlerin zahmetleri, talim-terbiyedeki zahmetleri bu hesaplama da zikredilmez. Biz annelerin hadislerde dörtte üç nispetinde gelen tekaddümlerinde, çocuğun hayatı boyunca üzerinde tesir edecek olan terbiyevî etkilerinin de hatırlanmasını, o noktadan annelere terettüp edecek lehlerindeki veya aleyhlerindeki durumların iyi açıklanması gerektiğini belirtmek istiyoruz. Şahsiyetin büyük ölçüde inşa edildiği o dönemde, ister istemez anne ile birlikte olan çocukların daha ciddi bir anne ilgisi görmelerinde annelerin uhrevî sorumluluk düşüncesi etkili olacaktır.

²⁸³ Ayrıntılı bilgi için Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye kitabımız görülmelidir, s. 40-43 77-78

*tam almadığı için, vâlidesinin hârika şefkatinin hakkına karşı lâyıkıyla mukâbele edemez, belki de çok kusur eder.*²⁸⁴

4) Anne, Terbiyede Merkezî Bir Yer Tutar

Kur'ân-ı Kerîm, müminlerin anneleri olan Hz. Peygamber'in (aleyhissalatu vesselam) zevcelerine hitaben, Müslüman kadınlara mühim birkaç düstur vaz eder (mealen):

“(Ey peygamber hanımları!..) Vakarla evlerinizde oturun. Daha önceki câhiliye döneminde olduğu gibi süslenip dışarı çıkmayın. Namazı hakkıyla ifa edin, zekâtınızı verin. Hülâsa Allah ve Resûlû'ne itaat edin. Allah sizden her türlü kiri gidermek, sizi tertemiz yapmak istiyor. Oturun da evlerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve Resûlullah'ın hikmetlerini zikredin (anın).” (Ahzab, 33/33-34)

Burada Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) zevcelerine hitaben bazı temel düsturlar emredilir. Aslında hassaten Resûlullah'ın (aleyhisselam) eşleriyle ilgili olan bu vahiyler 29. âyetle başlar. Ancak şu anki konumuzu ilgilendiren düsturlar daha ziyade 33 ve 34. âyetlerde yer aldığı için diğerlerinin meallerini buraya almadık.

Âyetlerde emredilen düsturların tahliline geçmeden önce şunu belirtmek isteriz ki, Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan âyetler, hususî bir sebebe dayansa bile, kıyamete kadar gelecek olan bütün müminlere hitap eden bir yönü vardır ve taşıdığı hüküm umumîdir. Nitekim bu âyetlerde yer alan düsturların bütün mümine kadınlarla ilgili olduğunu belirtmek üzere, merhum ve mağfur müfessirimiz Elmalılı: *“Bütün İslâm kadınlarının da Peygamberin zevcelerinin siyret ve ahlâkını numune ittihaz etmeleri elbette bir hakları ve şerefleridir.”* der. (Tefsir, 6, 3891)

²⁸⁴ Nursî, *Lem'alar*, Yirmi Dördüncü Lem'a, Şahdamar Yayınları, İstanbul-2007, s. 247

Öyleyse burada yer verilen düsturlar, Peygamber hanımları için bir vecîbe ise de diğer Müslüman hanımları için farz olmaksızın ideal kılınan, uymaya çalışmaları hususunda özendiren, teşvik edilen fevkalade faydalı güzelliklerdir:

1- Câhiliye devrinde olduğu gibi disiplin dışı tavırlarla so-kağa çıkmayıp evde oturmak.

2- Namaz kılıp, zekât vermek gibi temel ibadetler öncelikli olmak üzere, Allah ve Resûlü'nün her çeşit emrini evde yerine getirmek. Evi İslâm'ın her yönüyle yaşanıp icra edildiği bir mahal, bir yer kılmak.

3- Evde oturup Allah'ın âyetlerini, Resûlullah'ın sünnetlerini zikretmek, anmak, okumak, tezekkür, tefekkür etmek, ince-liklerini araştırmak vs.

Cenâb-ı Hak, bu emirleri niçin verdiğini de açıklıyor: “Allah sizden her türlü kiri gidermek, sizi tertemiz yapmak istiyor.”

Şu halde, yukarıda kaydedilen düsturların yerine getirilmesi ev halkının temizlenmesinin, pırıl pırıl olmasının öncelikli sebebidir.

Ayet-i Kerime'deki bir inceliğe dikkat çekmek isteriz: Hanımların imkân nispetinde evde oturup Allah ve Resûlü'nün emirlerine uygun hareket etmeleri, sâdece kendilerini değil, aile fertlerini de tertemiz kılacaktır. Zira, şahsını İslâmî irfan çerçevesinde yetiştiren bir kadın, çocuklarını kendine uygun şekilde yetiştirecek ve –bir kısım eksiklikler taşıyacak olan– kocasına da tesir ederek onu da düzeltecektir.

Atalarımız bu mânaya uygun olarak: “Yuvayı dışı kuş yapar.” demiştir.

Ayrıca şunu da ifade etmemiz gerekir ki Resûlullah, Ku-reyş hanımlarını överken, onların örnek alınması gereken iki vasfını öne çıkarır:

a- Çocuklarına iyi bakmak

b- Kocalarına saygılı olmak

“Kureyş kadınları, deveye binen kadınların en hayırlılarıdır. (Çünkü) onlar çocuklarına daha iyi bakarlar, kocalarına karşı daha saygılıdır.”²⁸⁵

Kocası ölen veya boşanan bir kadının yeni bir evlilik yapması, hiçbir kimsenin kınayamayacağı tabii bir hakkı olduğu halde, Hz. Peygamber, yetimlerini büyütmek üzere evlenmeyi tercih eden kadını öylesine tebci eder ki, iki parmağını yanyana tutarak: “Kıyamet günü şöyle beraber olacağız.” buyururlar.²⁸⁶ Keza gençlere bekar kızlarla evlenmeyi tavsiye ettiği halde, babasının vefatıyla geride kalan kız kardeşlerine annelik yapabilecek bir dul hanımla evlenmiş olan Hz. Câbir'i (radiyallahu anh) bu düşüncesi sebebiyle takdir eder ve evliliğinin mübarek olması için dua eder.²⁸⁷

4- Ayette zikredilmesi emredilen *Allah'ın âyetleri ve Resûlullah'ın hikmetlerinden* neler kastedilmiş olabilir?

“Allah'ın âyeti” tabiri çok mânâya gelir. Kur'ân-ı Kerîm'in geniş kullanımı içinde, Allah'ı hatırlatan her şey yani O'nun her bir mahluku bir âyettir. Bu mânâda zerreden güneşe, gökteki yıldızlara ve galaksilere kadar her şey Allah'ın âyetidir. Eşya ve kâinatın ahenk üzere tanzimini sağlayan kanunlar Allah'ın âyetleridir. Öyleyse bunlar üzerine yürütülecek her çeşit tefekkürü Allah'ın zikri denilebilir.

Ancak âyette, Resûlullah'ın hanımlarına: “evlerinizde okunan” kaydı hatırlatılıyor. Öyle ise buradaki âyetten maksat öncelikle Kur'ân âyetleridir. Yine âyette geçen “Resûlullah'ın

²⁸⁵ Buhârî, *Nikah* 12. *Enbiya* 46; Müslim, *Fezâilu's-Sahâbe* 210

²⁸⁶ Beyhakî, *Şu'ab* 6, 405.

²⁸⁷ Buhârî, *Nafakat* 12, Müslim, *Rada* 56.

hikmetleri” tabiri de göz önüne alınınca zikredilmesi emredilen şeylerin öncelikle İslâm diniyle ilgili bilgiler, meseleler olduğu anlaşılır. Başta Katâde²⁸⁸ ve İmam Şafîî olmak üzere (er-Risâle, s. 32) İslâm uleması Kur’ân’da gelen ve Resûlullah’a nispet edilen *“hikmet”*ten maksadın hadis ve sünnet olduğunu belirtir.

Şu halde ideal manadaki İslâm cemiyetinde Müslüman hanımlar evde boş oturmayacak; âyet, hadis ve onların açıklamalarıyla meşgul olacak, ilim yapacak, kendini yetiştirecek. Ailede yetişmekte olan yeni nesli tekniğine uygun olarak, bileerek eğitecek.

Bilhassa, terbiyesi ve hayata hazırlanması şefkatli alâkasına emânet edilen yeni neslin güçlü, sağlıklı bir terbiyeye kavuşması için, annenin evindeki terbiyeye yönelik bütün çalışmaları, milletin geleceği ve bekâsı açısından hayâtî önem taşıdığı için Resûlullah kadınlara: *“Sizlere evlerinizi tavsiye ederim, zira bu sizin cihadınızdır.”* buyurmuştur. (Müsned, 6, 68)

Resûlullah cephede fiilî düşmana karşı can pahasına yapılan mücahedeye “küçük”, evde yapılabilecek “büyük” cihat dediğine göre, Müslüman kadınlar, bu niyetle olmak, sünnete uygun kalmak şartıyla her gün *“büyük cihat”* yapma sevabına erebilirler. Hem yeni nesillerin hem de bütün olarak milletin istikbali bu cihada bağlı olduğu için, bu hadisin çok hikmetli, çok hakikatli “ancak bir peygamberin söyleyebileceği” bir söz, bir mahz-ı hakikat olduğuna hükmediyoruz.

Keza, Resûlullah, geceleyin camiye gitmek isteyen kadınlara izin verilmesini tavsiye ettiği halde²⁸⁹ başka bazı

²⁸⁸ Bak. İbnu Hacer, F.B. 10, 139

²⁸⁹ Buhârî, Ezan 162, Nikâh 196; Müslim, Salât 134; Nesâî, Mescit 15.

rivayetlerde de- *Kadının evinde kıldığı namazın mescitte kıldığından daha üstün, daha sevap olduğunu* söylemiştir.²⁹⁰

Hız. Âişe ve Hız. Abdullah İbnu Ömer (radıyallahu anhüma) gibi büyüklerin de ihtilaf ettiği "kadın mescide gitmeli mi, gitmemeli mi?" münakaşasına²⁹¹ şöyle bir te'lif sunulabilir: Sırf ibadet için gitmesi ihtiyatlı karşılanısa da dini, ailesi, üzerine düşen vazifeleri ile ilgili faydalı şeyler öğrenmek için gitmelidir.

Ailenin rızkını temin etmek üzere, erkek dışarıda çalışırken hanımların evde kalıp ibadetlerle meşgul olması, Allah ve Resûlü'nün emirlerini tezekkür etmesi, bilhassa yeni yetişen neslin, çocukların İslâmî havayı teneffüs etmeleri, öğrenmeleri, İslâmî yaşayışı fiilen gözleriyle görmeleri, dini tabî olarak yaşamaları için fevkalâde önemlidir. Bunlar yapılmayınca, ev elbette bir okul mânasını taşımayacak ve sabah erkenden gitmek üzere akşamları yatılan bir otel, acıkınca karın doyurulan bir lokanta mahiyetine bürünecektir.

Evlerde zikir meselesinin arz ettiği ehemmiyete dikkat çeken başka naslar da var. Onlara ayrıca yer vereceğiz. Ancak belirtmek isteriz ki buradaki âyetlerde, evlerdeki zikrin öncelikle –ister istemez– evde daha çok kalma durumunda olan kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi gerektiğine, aile halkı için bunun daha önemli olduğuna dikkat çekilmektedir.

Yeri gelmişken akla gelebilecek bir soruya cevap verelim. İslâm'da kusur aramaya, zannınca kusur addettiği noktaları abartılı olarak propaganda ederek insanları İslâm'dan uzaklaştırmaya çalışan kimseler: "*Müslüman kadın hep evde mi kalacak?*" nevinden muğâlata (demagoji) yapabilirler.

Böyle bir iddia yok. Âyet-i Kerime'nin ilk muhatapları olan

²⁹⁰ Bak. Müsned, 6/297, 301; Ebû Dâvud, *Salat* 53.

²⁹¹ Bak. İbnu Kesîr, *Tefsir* 5/109.

Ümmühâtu'l-müminîn'den bazıları, Resûlullah'ın vefatından sonra bu âyete atfen nafilâ hacc ve umreye bile gitmekten sarf-ı nazar ederken, Hz. Âişe gibi hem fakih hem de âyet-i kerîmeyi herkesten iyi anlama durumunda olan bir kimse Cemel vakasına iştirak etmiştir.

Âyet, ideali gösteriyor: Bu zâten, tabiatı gereği insanlığın ortak örfüdür. Şartlar gerektirince, elbette ki kadın dışarı da çıkar, meşru dairede çalışmalar da yapar.

Âyet, hanımların evlerdeki boş vakitlerini dinî ilimlerle, Allah'a yaklaşmayı gaye edinen meşguliyetlerle geçirmelerine, yeni neslin yetişmesinde, böylesi bir hayat tarzının önemine dikkat çekiyor.

Şu soruyu sormanın yeridir: İslâm kadınlarına bu şuur verilerek, annelerimiz çocuk bakımı, çocuk eğitimi gibi konularda bilgilendirilse, yetiştirilse idi daha sağlıklı, daha verimli, karakterce daha güçlü, daha idealist ve daha mazbut nesillerimiz olmaz mıydı? Bugün cemiyeti ciddi şekilde huzursuz eden, sefaletle atan tinerciler, kapkaççılar, hırsızlar, hortumcular, mafyalar bu kesafete, bu derecelere ulaşır mıydı? Bu insanlar gökten inmedi, bu vatanın insanları. En yüksek mektep okumuş olanlardan bile zalimlikleri, hortumculukları, ihânetleri sebebiyle memnun değilsek, cemiyetin hastalığını cehalete bağlayıp geçiştiremeyiz de. Evet ortada bir cehalet var ama bu anne-babalarımızın terbiyedeki cehaletlerinden, evlatlarına vermeleri gereken öncelikli bilgileri, ruhi-mânevî terbiyeyi vermemelerinden kaynaklanan bir cehalet. Öyleyse, dışarıdan pompalanan yanlışlıkları bir an önce terk edip çocuklarımızı kendi değerlerimize göre terbiye etmemiz gerekmektedir.

5) Ailevî Sorumluluk Ahirete Kadar Uzanır

Anne veya baba üzerindeki terbiye sorumluluğu ile ilgili olarak az yukarıda Tahrîm Sûresi'nden kaydettiğimiz âyet açık olmakla beraber, bu sorumluluğa daha açık bir üslupla vurgu yapan başka âyetler de var: Şu âyet onlardan biri: “(Ey Peygamber, müminlere) de ki: “Gerçek hüsrana sahipleri, kıyamet günü kendilerini ve ailelerini hüsrana atanlardır. Haberinizi olsun gerçek hüsrana budur.” (Zümer, 39/15)

Müteakip âyet bu ihmal için maruz kalınacak ebedî cezayı açıklamak suretiyle bu hüsrana ciddiyetine ve büyüklüğüne vurgu yapar:

“Onlara, üstlerinden kat kat ateş vardır, altlarında da kat kattır. Allah kullarını bununla korkutur. Ey kullarım benden sakının.” (Zümer, 39/16)

6) Aileyi İhmal Ebedî Hüsrana Sebep Bir Zulümdür

Şu âyet-i kerime, aileyi ihmalin kişiyi ebedi hüsrana atan bir zulüm olduğunu ifade etmektedir: “İman etmiş olanlar kıyamet günü şöyle derler, hüsranda olanlar kıyamet günü kendilerini de ailelerini de hüsrana atanlardır. İyi bilin ki zâlimler sürekli bir ateş içindedirler.” (Şuâra, 42/45)

Boş bir levha olarak kucağımıza konulup güzel şeylerle doldurulma işi bize emredilen bu ilahî emânete ihanet edip yetişmesini tesadüflere bırakmanın veya sadece dünyevî terbiye vermenin cezasının büyüklüğünü, mümin vicdanlar hakkıyla anlasalar, rahat uyuyabilirler mi? Çocuklarının terbiyesi ile ilgilenmek varken gezmeye, eğlenmeye, sinemaya gidip kulüp ve kahve köşelerinde zaman öldürmeye mecalleri kalır mı?

7) Aile Neleri Öğretmekten Sorumlu?

Aileye terettüp eden sorumluluklar, “*Hakku'l-veled ala vâlidihî...*” Yani “*Çocuğun baba üzerindeki hakları...*” diye başlayan hadislerde okuma, yazma, yüzme, atıcılık, namaz vs. olarak sıralanır. Münavî böyle bir hadisi açıklarken, hadislerde gelen hakların en mühimlerini zikrettikten sonra ilave eder: “*Ve bilinmesi zaruri olan her şeyi çocuğa öğretmesi*’ (Feyzu'l-Kadîr, 2/538, 3/393-394). Kettânî'nin *Terârib*'teki kaydına göre, İmam Safî' *er-Risale*'sinde, Gazali de *İhya*'sında kişinin meşgul olacağı işle alâkalı Allah'ı hükmünü öğrenmeden o işe girişmesinin caiz olmayacağı hususunda İslâm ulemasının icma ettiğini belirtmişlerdir. (Terâtib, 2/16)

Hanefi kaynaklardan İbn Âbidin, farz ilimleri, *iman, ibadet, ahlâk, insanlarla muâşerede zaruri olan ilimler* diye özetleyeceğimiz esasları zikrettikten sonra: “*Keza meslek erbabına ve birşeylerle meşgul olan herkese, o mevzudaki haramdan kaçınabilmesi için onunla ilgili ilmi ve ona terettüp eden ahkâmı öğrenmesi farzdır. Keza alışveriş, nikah, talakla ilgili bilgiler de bu meselelerle iştigal etmek isteyen kimselere farzdır.*” der (Reddü'l-Muhtar, 1, 29).

Kısaca bu bilgileri, buluşla hayata tek başına atıldığı zaman ihtiyaç duyacağı bilgiler, maharetler, alışkanlıklar diye özetleyebiliriz. Çocuğun böylesi bir eğitim ve öğretimi gerçekleştirmesinden aile sorumludur.

* *Nasıl Mümkün?*

Çocuğun buluş öncesinden hayata hazırlanması meselesi günümüzde haklı olarak, “Böyle bir şey mümkün mü?” itirazına sebep olabilecektir. Çünkü fiilî durumda, askerliğini yapmayan

bir gence, "Ağzı süt kokuyor!" der, çocuk muamelesi yaparız. Bu yanlış alışkanlığımız çerçevesinde elbette böyle itiraz etmekte kendimizi haklı görebiliriz. Ancak, menşeyini Resûlullah'ın (aleyhissalatu vesselam) uygulama ve tavsiyelerinden alan üç hususu hayata geçirebilirsek bunun olabileceğini anlarız:

1- Çocuğun eğitim ve öğretimine mümkün merteye erken yaşta başlamak.

2- Zaruri olan bilgiler üzerinde yoğunlaşmak, çocuğun buluş öncesi dönemini, hayatî olmayan şeylerle meşgul etmemek.

3- Bu meseleyi ciddiye almak, bunun gerçekleşmesi için bazı fedâkârlıkları göze almak.

Burada kastedilen ciddiyet, eğitim-öğretim meselelerine verilecek öncelik ve önemdir. Bunu göstermek üzere birkaç nokta hatırlatacağız:

8) Çocuğun Farzlara Alıştırılması

Farz ve nafîle nevinden bütün dinî değerlerin çocuklara mümkün merteye erken yaşlarda öğretilmesi ve yaptırılması gerekir. Hele farz olan ibadetler erken yaşlarda ele alınmalıdır. Bunların emredilme işinin, ibadetlerin farziyet, mecburiyet kazandıdığı buluş çağına bırakılması yanlıştır. Hz. Peygamber'in, kendi ailesinden bir çocuk konuşmaya başlayınca, itikada giren kısa âyetler ezberlettiği, keza ashabın da çocuklara kısa sûreler, kısa dualar ezberlettikleri rivayetlerde gelmiştir. Efendimiz'in, çocuklar yedi yaşına gelince namazın emredilmesi, on yaşına gelince namaz hususunda daha ciddî durulması hususundaki talimatı bilinmektedir (ki az sonra hadisin metnini vereceğiz). İslâm âlimleri: "Temyiz yaşında namaz emredildiğine göre, namazın kılınmasında bilinmesi gereken

nazarî bilgilerin, namazda okunacak âyetlerin, duaların, zikirlerin önceden öğretilmesi gerekir.” demişlerdir.²⁹²

DİKKAT: Çocukların dinî terbiyelerinde en ziyade üzerinde durulması gereken husus namazdır. Kur’ân-ı Kerîm en çok namaz üzerinde durmuştur. Hadislerde de namaza müstesna bir önem verildiği görülür, hadis mecmualarının en geniş bölümleri genellikle namazla ilgili olanlardır. Zekât, hac, oruç, kurban gibi diğer farz ve vacipler bir kısım şartlara bağlı olduğu halde namazın hiçbir şartı, kaydı olmaksızın herkesin yerine getirmesi farz kılınmıştır. Kur’ân’da *aile ehline namazın emredilmesi* kesin bir üslupla emredilirken, diğer farzların emredilmesi ile ilgili böylesine açık bir emir gelmemiştir: “*Ehline (aile halkına) namazı emret! O hususta sabır da göster.*” (Tâhâ, 20/132) Resûlullah da: “*Çocuk yedi yaşına gelince namazı emredin, on yaşına gelince (gerekirse) namaz hususunda dövün.*” diye emir buyurmuştur.²⁹³ (Tirmizî, bu hadisin sahih olduğunu belirtir.)

Âlimler Kur’ân ve hadiste gelen emirlerden hareketle, namazı terk eden Müslümanlara verilmesi gereken ağır cezalardan bahsederler. Hiçbir sebep yokken terk edenin İslâm’dan çıkacağı söyleyen bile olmuştur. Namazın İslâm’da tuttuğu müstesna yeri belirtmek üzere Hattâbî: “*Namazı olmayan bir ilahî din yoktur, zekât, oruç ve hac böyle değildir. Nitekim bu ibadetler meleklere farz edilmediği halde namazla emrolunmuşlardır, tıpkı tevhîdle emroldukları gibi. Namaz Müslümanlarla kâfirlerin arasını tefrik eden, İslam’a ait bir alem (simge)dir.*” der (Meali, 1, 333).

Bu söylenenler, namazın dinin merkezinde yer aldığını açık bir şekilde göstermektedir.

²⁹² Bkz.: Hz. Peygamber’in Sünnetinde Terbiye, s. 99-112.

²⁹³ Ebû Davud, Salât 26, Tirmizî, Mevâkîf 182.

Farzlara alıştıırma deyince elbette namazın dışında kalan diğer farzlara alıştıırmak da kastedilir. Çocuklar, oruca, kılık kıyafetle ilgili tüm değerlere, buluğa ermezden önce alıştıırılmalıdır. Sözelimi, İslâm kadın ve erkek kıyafetlerinde mahallî örlere göre uygulanan farklılıklara ve keza bedeninin örtülmesi gereken kısımlarının örtülmesine çocukların küçüklüklerinden itibaren alıştıırılmalarını emreder ve bu meseledeki ihmalin ür-kütücü neticesini İsrâ Sûresi'nin 64. âyetinde zikri geçen: "Çocuklara Şeytanın iştiraki"ne atıf yaparak herkesin anlayacağı şekilde ifade eder:

"Bir zaman gelecek ki şeytanlar insanların evlatlarına iştirak edecek.

– *Ey Allah'ın Resûlü, dediler; böyle şeyler olur mu?*

– *Evet olacak, buyurdular.*

– *Öyleyse bizim evlatlarımız onlarınkinden nasıl ayırt edilecek, dediler.*

Haya ve merhamet azlığından anlaşılacak, buyurdular."²⁹⁴

Şu halde, İslâm'ın her çeşit değerleri (Farzlar, vacipler, sünnetler, haramlar, helâller, mekruhlar vs.) çocuklara küçüklüklerinden itibaren ağır ağır öğretilecek, uygulattırılacak, alıştıırılacak. Ancak bunların çocuğa farz olmadığı bilinecek: bu sebeple de çocukta görülen gevşeklikler, aksamalar, eksiklikler ve hatta tembellikler müsamaha ile karşılanacak ve çocuğun üzerine sert bir üslupla gidilmeyecek. Bilhassa farz ve haramlar hususundaki gevşekliklere sert ve ciddi tavırlar, çocuk on yaşına girdikten sonra olmalıdır. Resûlullah'ın: "...On yaşında namaz hususunda dövün." emrini: "Namaz (ve çocuğu ilgilendiren farzlar ve haramlar) konusunda artık ciddi, sıkı

²⁹⁴ Ramuzu'l-Ahâdis, 5. 504.

davranın" diye anlamamız daha muvafık olur. Çünkü Aleyhis-salatu Vesselam'ın, bu sadetteki uygulamaya yönelik sünnetinde dayak mevcut değildir. Hz. Âişe validemiz Resûlullah'ın ne hanımlarına ne hizmetçilerine ne de bir başkasına (dövmek niyetiyle) asla vurmadığını belirtir.²⁹⁵ Hz. Enes de on yıl hizmet ettiğini belirttiği Resûlullah'ın kendisinden sadır olan hiçbir olumsuzluk sebebiyle kendisini azarlamadığını, surat asmadığını, dövmediğini açık bir üslupla dile getirir.²⁹⁶ Çocuğun bütün hayırlara alıştırılması işi erken yaşlarda, şuurla ve sistemle ele alınması ve çocuğun, onların uygulandığını ailedeki büyüklerden de görmesi hâlinde, dayak vesair zorlayıcı tedbirlere hacet kalmadan çocuğun bütün hayırlara tabii olarak alışacağından emin olabiliriz.

9) Çocuk İstismar Edilmemeli

İslâm açısından insan, doğduğu andan buluğa erdiği güne kadar "çocuk" addedilir ve büyüklerden ayrı ele alınır. Bu yaklaşım, birçok açıdan ehemmiyetlidir:

1-Hukuk açısından önemlidir, çünkü buluğ ânına kadar hukukî ehliyeti noksandır ve bir velinin nezaretindedir. Hukukî akitlerde bulunamaz. Mesela, çocuksu şeyler dışında veya örfen çocukların alıp-satması normal olan şeyler dışında alış-veriş yapamaz. İşlediği suçlara ağır ceza verilemez.

2- Terbiye açısından da önemlidir. Çünkü terbiyesinden ailesi veya devlet sorumludur. Ailesi onu hayata hazırlamakla mükelleftir. Çocuk buluğla birlikte Allah'a, ailesine, devlete ve çevresine karşı bir kısım sorumluluklar altına girdiği için o, artık mükelleftir ve -şayet aklî bir noksanlığı

²⁹⁵ Ebû Davud, *Edeb* 5, İbnu Mace, *Nikâh* 51, Abdürrezzak 9/442.

²⁹⁶ Teferruat için bak. Hz. Peygamber'in *Sünnetinde Terbiye*, s.162-163.

yoksa- üzerindeki vesayet kalkar, normal bir kimsenin bütün hak ve sorumluluklarına muhatap olur. İşte normalde ailesinin, çocuğu, bütün bu sorumluluklarını tek başına üstlenebilecek formasyona kavuşturması gerekir. Açık ki çocuğa bu seviyenin kazandırılması, onun başkaca meşguliyetlerden uzak olmasını gerektirir.

Bu sebeple onun nafakası ailesinin üzerindedir.

Ve onun hayata hazırlayıcı olmayan işlerle meşgul edilip istismar edilmesi caiz değildir. Bunu garantilemek üzere İslâm bazı tedbirler almıştır:

1- Çocuğun nafakası aileye aittir, nafakası için çalıştırılmamalıdır.

2- Çocuğun, bulûğdan önceki malı, kazancı yetim malı sayılır ve normal şartlarda anne-baba dahil herkese haramdır ve son derece sınırlı şartlarda ve sıkı kayıtlarla anne-baba ondan istifade edebilir.

3- Çocuğun, –herkese helâl olan– kırların otu, ormanın odunu, derenin suyu... gibi emvâl-i mubâhadan elde ettiği şeyler kendine aittir. Bunların ailesinin malına karışması, o malı aileye haram kılar. Öyleyse aile, çocukları bu nevi işlerde kazanç için çalıştırmamalıdır.

4- Baba çocuğa, itibar ve değerce, kendi mesleğinden daha aşağı olmayan bir meslek öğretmelidir. Çocuk, bu maksatla bir ustanın yanına konabilir. Fakihler, babanın, çocuğu ücretli bir işe de koyabileceğini söylerler; ancak çocuğun bu esnada elde ettiği kazançtan sadece çocuğun zarurî ihtiyaçları için harcayabileceğini, kendisi için harcayamayacağını belirtirler.

Evladın malı, anne-babaya ancak bulûğdan sonra helâldir.²⁹⁷

²⁹⁷ Bak. Kur'ân'da Çocuk, s. 178-180

Görüldüğü üzere İslâm hukukçuları, hayata hazırlanma döneminde, çocuğu ailenin bir kısım işleriyle meşgul ederek daha iyi bir "formasyon" almasını engelleyecek istismarlardan onu korumak için, bugün çiftçi kesiminde ve hatta şehirlerde bile hiç uygulamada olmayan ve çoğunlukla da bilinmeyen inceliklere inerek, çocukları koruyucu hükümler getirmişlerdir.

Özet olarak verdiğimiz bu bilgileri derseniz bir kaynaktan aynen takip edelim:

* *Çocuğun Kazancı*

Sâhibu'l-Muhî'tin *Fevâid*'inin Büyü' bahsinde zikredildiğine göre, bir baba veya anne, küçük çocuğuna, havuzdan babasının evine su getirmesini emrederek eline bir kova verse, o da getirse; bazı âlimler, "Kovadaki bu su, çocuğun şahsî mülkü olur, öyle ki, babaya bundan içmek zaruret dışında haramdır; çocuğu, a'yân-ı mubâha'da (yani herkese helâl olan kırdaki ot, deredeki su gibi) istihdam ve hizmetlenme bâtildir." demiştir. Bazı âlimler de: "Eğer kova babaya aitse (su da) babanın mülkü olur, çocuk ise babası adına suyu muhafaza eden kimse durumundadır. Tıpkı müstecirin kovasıyla su taşıyan ücretli işçinin iş sahibine muhafız olması gibi" demiştir.

el-Hâvî'de zikredildiğine göre: "Çocuk kovayı, havuzun suyundan doldursa, sonra da bu kovayı havuza boşaltsa, bu havuzun suyundan içmek herkese haram olur." "İnsan için sadece kendi çalışması helâldir." (Necm, 53/39) âyeti mucibince, çocuğun ameli yazılmaya başlamazdan önceki (yani buluğa ermezden önceki) bütün hasenatı çocuğa aittir, ebeveyne ait değildir. Bu hüküm, âlimlerimizin büyük çoğunluğunun müşterek görüşüdür."

Bazı âlimler, Hz. Enes b. Mâlik'ten rivayet edilen “Öldük-ten sonra kişinin faydalanacağı şeylerden biri: Kur’ân ve ilim öğretmiş olduğu halde geride bıraktığı çocuğudur. Onun ecri, kendi ecrinden bir eksilmeye sebep olmaksızın babasına da aynen bir ecirdir.” rivayetine dayanarak: “Öldükten sonra kişi, evladının ilminden faydalanır.” demiştir.

Reşidüddîn'in *Fetevâ'sının Da'va'l-ebb ve'l-vasî* babında zikredildiğine göre, bir çocuk mal kazansa ve annesine verse, anne de bunu çocuğa harcıyıp kendisi de onunla bir iki lokmayı geçmeksizin azıcık yese bu, mekruh olmaz. Eğer anne aciz ve oğlan da kendisi ve annesi için yetecek kadar kazanmaya kadir durumda ise, annenin çocuğun malından istifade etme hakkı vardır, yiyebilir. Eğer anne onun malına muhtaç değilse ve malı da çocuğun malına karışmış, yiyecek satın almış, çocukla birlikte yemiş ise bakılır, eğer kendi hissesinden fazla yedi ise bu caiz olmaz, zira yetim malı yemiş olur.”²⁹⁸

10) Şehitlik mi Üstün Terbiye Hizmeti Mi?

Çocuklarımızın sağlıklı bir terbiye üzere geleceğe hazırlanması yolunda verilecek hizmetlerin Allah nezdindeki önemini ifade eden âyet ve hadislerden bahsettikten –ve bilhassa müminlerin annelerine hitap üslubuyla mümin kadınlara, evlerde kalıp “Kur’ân ve Sünnet’in zikri ile meşguliyeti” irşat buyuran Ahzab Sûresi'nin 33-34'üncü âyetini de hatırlattıktan sonra, bu hizmetlerin en büyük derece bilinen şehitlik mertebesinde de üstün olacağını söylememize imkân veren bir hadisi aşağıya aynen kaydediyoruz. İbretle ve dikkatle okunmalıdır:

²⁹⁸ *Ahkâmü's-Sığâr*, s.160-161.

“Talha İbnu Ubeydillah (radiyallahu anh) anlatıyor: “Beli (بَلِي) (kabilelerinden) iki kişi Aleyhissalatu Vesselam'ın yanına geldiler, ikisi beraber Müslüman olmuştu. Biri gayret yönüyle diğerinden fazlaydı. Bu gayretli olanı, bir gazveye iştirak etti ve şehit oldu. Öbürü, ondan sonra bir yıl daha yaşadı. Sonra o da öldü.”

Talha (devamla) der ki: “Rüyamda gördüm ki, ben cennetin kapısının yanındayım. Bir de baktım ki yanımda o iki zat var. Cennetten biri çıktı ve o iki kişiden sonradan ölene (cennete girmesi için) izin verdi. Aynı vazifeli zat, bir müddet sonra yine çıktı, şehit olana da (içeri girme) izni verdi. Sonra, adam benim için geri geldi ve:

– Sen dön, senin cennete girme vaktin henüz gelmedi!” dedi. Sabah olunca Talha bu rüyayı halka anlattı. Herkes bu rüyada, şehit olan zâtın sonradan cennete girmesine şaştı. Bu, Resûlullah'a kadar ulaştı, rüyayı ona anlattılar. (Dinledikten sonra) Aleyhissalatu Vesselam: “Burada şaşacak ne var?” buyurdular. Halk: “Ey Allah'ın Resûlü! Bu zat (din için) çalışmada öbüründen daha gayretli idi ve şehit de oldu. Ama cennete öbürü ondan evvel girdi!” dediler. Bunun üzerine Resûlullah (aleyhissalatu vesselam): “Berikisi ondan sonra bir yıl hayatta kalmadı mı?” dedi.

– Evet, dediler. Aleyhissalatu Vesselam: “Ve o Ramazanı idrak edip oruç tutmadı mı, bir yıl boyu şu şu kadar namaz kılmadı mı?” buyurdular. Halk yine: “Evet!” deyince, Resûlullah (aleyhissalam):

– Şu halde ikisinin arasında bulunan mesafe gök ile yer arasındaki mesafeden fazladır, buyurdular.” (İbn Mâce, Ta'bîri'r-Rüya, 10. (3925. h.)

Müteakiben kaydedeceğimiz hadisin de desteğiyle şunu

söyleyebiliriz: Hâlis bir niyetle, ailemizin terbiyesi için verilecek hizmetler, katlanılacak zahmet ve fedakârlıklar şehitlikten geri kalmayan bir değere sahip olmalıdır. Daha önce de kaydettiğimiz üzere, Kur'ân'da bir insanı ihya etmek bütün insanlığı ihya etmek gibi değerli gösteriliyor. (Mâide, 5/32) Aileye verilecek iyi terbiyeden üstün ihya olur mu?

11) Cihad Mı, Aile Mi?

Aile efradının tâlim ve terbiyesinin, İslâmî sistemde ne kadar önemli olduğunu gösteren bir hadisi daha burada ayrıca kaydedeceğiz: Müslim İbn Yesâr anlatıyor: “*Resûlullah Aley-hissalatu Vesselam, bir seriyyeyi (askerî birlik) sefere gönderiyordu. Bir genç de ortaya atılarak, onlara katılmak istedi. Resûlullah:*

– *Ailene (nezaret edecek) bir büyük bıraktın mı, diye sordu. Genç: “Hayır!” deyince:*

– *Ailene dön. Zira cihadın iyisi onlar içindedir.”* buyurdu.²⁹⁹ Burada vurgulanması gereken incelik, Resûlullah'ın sulh zamanında değil, askerî bir sefer sırasında bunu söylemiş olmasıdır.

Evet bir kere daha hatırlatmanın yeridir: İslâm aile içerisinde, aile efradının terbiyesine yönelik gayretleri “*en büyük cihat*” olarak vasıflandırmıştır.

Söz buraya gelmişken, savaşa gidildiği zaman, halkı aydınlatacak kimselerin geride kalıp ilim tahsiline devam etmelerini emreden âyet-i kerimeyi de hatırlatmamız gerekmektedir (mealen): “*Müminler toptan savaşa çıkmamalıdır, her topluluktan bir taifenin, dini iyi öğrenmek ve*

²⁹⁹ el-Metâlib, 2/ 82

milletlerini, geri döndüklerinde uyarmak üzere geri kalmaları gerekli olmaz mı! Ki böylece belki yanlış hareketlerden çekinirler.” (Tevbe, 9/122)

12) Kul Hakkının En Ağır

Dinimiz, insanı sorumlu tutarken, üzerindeki hakları esas alır. Allah'a karşı namaz, oruç gibi vazifelerimizi yapmazsak, Allah'a karşı suç işlediğimiz gibi, insanlara karşı vazifelerimizi yapmazsak, insanlara karşı suç işlemiş oluruz ve üzerimizde *kul hakkı* kalır. Resûlullah kul hakkının ciddiyetini belirtmek üzere, Allah yolunda şehitlik gibi, en yüce bir mertebeyi elde eden bir kimsenin bile bütün günahları affedilirken, “*üzerinde kul hakkı varsa bunun affedilmeyeceğini*” belirtir.³⁰⁰

İnsan üzerinde, kardeşinin gıybeti, kalbinin kırılması, haksız yere malına, canına, haysiyet ve şerefine ilişme vs.den hasil olan kul hakları vardır. Öyle anlaşılıyor ki, bu hakların en ağır, en ciddi aile efradına ve hususen çocuklarına karşı olan haklardır. Bu hakların önemindedir ki, bir kısmını yukarıda kaydettiğimiz birçok âyette, mümin kişi bu noktada uyarılıyor ve ebedi hayatını kaybetme ihtimali veya kazanma şansı bu hakkın eda edilip edilmemesiyle irtibatlandırılıyor: Mümin, aile fertlerine karşı üzerindeki vazifeleri yerine getirmeyerek onların uhrevî helâkine sebep olduysa, kendisi de ebedî hüsrana düşecektir. (Zümer, 39/15-16)

Öyleyse, Hz. Peygamber'in: "*el-keyyisu men amile limâ ba'de'l-mevt*", yani "*Akıllı kişi, ölümünden sonrası için çalışandır.*" (el-Câmi'u's-Sağir, 6469. h.) sözünün gereğince akıllı kişi, ahiretini en ciddi şekilde tehdit eden ailevî sorumluluk noktasında

³⁰⁰ Müslim, *İmaret* 119; İbnu Mâce, *Cihâd* 10.

son derece hassas davranır, o meselede kendini garantiye almaya çalışır.

Bu arada çocukların hakkının yenilmesi, yani iyi bir terbiye alma haklarının yerine getirilmemesi, elbette âyet-i kerime ifade edildiği üzere, ebedî hayatı tehdit eden büyük bir zulümdür. (Zümer, 15-16)

13) Kul Hakkı Endişesiyle Ağlayanlar

Ahirette, kul hakkından gelecek sorumluluğun ciddiyetini düşünerek “Keşke insan olmasaydık da böyle ağır bir imtihana maruz kalmasaydık!” mânasında beyanlarda bulunan büyüklerden birkaç misal kaydediyoruz:

Hz. Ebû Bekr (radiyallahu anh) şöyle der:

“Allah’a yemin olsun yol kenarında biten bir bitki olup üzerinden bir deve geçip beni yemesini, sonra geviş getirip, iyice çiğnemesini, sonra midesine geri göndermesini, sonra mayıs olarak dışarı atmasını fakat insan olmamamı ne kadar isterdim.”

Hz. Ömer (radiyallahu anh) de şöyle demiştir:

“Keşke ben ailemin bir koçu olsaydım. Beni semirtselerdî. Kesilecek kıvama geldiğimde ailemi sevenler, ziyarete gelselerdi. Ailem onlara ikram etmek için beni kesseydi. Bir kısmını kızartıp bir kısmını yeselerdi. Fakat ben insan olmasaydım!”³⁰¹.

Hz. Ebû Zerr el-Gifârî, Resûlullah’tan, “Allah’a kasem olsun, şayet siz benim bildiğimi bilseydiniz az güler, çok ağlardınız.” mealindeki uhrevî sorumluluğun ciddiyetini dile getiren bir hadis rivayet ettikten sonra ilave eder:

– “Allah’a yemin olsun, sökülüp atılan bir ot olmayı ne kadar isterdim!” (İbnu Mâce, Zühd 19).

³⁰¹ Suyutî, *Târîhu'l-Hülefa* s. 142

H*z. Muaviye'nin* (radiyallahu anh) ölüm geldiği zaman şöyle dediği kitaplarda yazılmıştır: “*Keşke Mekke'nin Zû-Tuvâ semtinde yaşayan sıradan bir Kureyşli olsaydım da hiçbir idarecilik almasaydım.*”

Ebû Ubeyde İbnu'l-Cerrâh'ın, Resûlullah'tan gerçeğin dersini alan büyüklerden bir diğerinin, temennisi de ibretli: “Bir koç olmayı sahibim tarafından kesilip etimin yenmesini, suyumdan çorba yapılmasını ne kadar isterdim.”³⁰²

H*z. Âişe* (radiyallahu anhâ) da benzer bir temennide bulunmuştur: “Keşke yerde biten otlardan bir ot olsaydım da yâdı olan, zikri geçen biri olmasaydım!”³⁰³, “Keşke unutulup gitseydim!”³⁰⁴, “Vallahi bir kesek (toprak parçası) olmayı ne kadar isterdim, vallahi Allah'ın beni bir şey olarak yaratmamış olmasını ne kadar isterdim!”³⁰⁵ Ölüm geldiği zaman söylediği tasrih edilen şu sözü de onun ve benzer temennilerde bulunan diğerlerinin bu nevi temennilerdeki maksatlarını açıklar: “*Keşke yaratılmasaydım. Keşke bir ot olsaydım da üzerime terettüp eden (mükellef olduğum) borcumu hakkıyla ödemiş olsaydım.*”³⁰⁶

Uhrevi sorumluluğun ciddiyetini onlar kadar yüreğinde hissetmeyenlere bu sözler fazla bir şey ifade etmeyebilir. Aleyhissalatu Vesselam'ın yukarıda kaydettiği hadisini hatırlatarak: “*Atalarımız doğru söylemiş, keyyis olmayana her gün bayram!*” diyoruz.

³⁰² Kütübü Sitte Muhtasar Tercüme ve Şerhi, 12/484.

³⁰³ İbnu Sa'd, 8.76.

³⁰⁴ Hilîye 2, 44.

³⁰⁵ İbnu S'ad 8, 74

³⁰⁶ İbnu Sa'd, 8/74.

SONUÇ

Hız. Peygamber'e (sallallahu aleyhi ve sellem) bir aile reisi ve baba olarak baktığımız zaman ideal İslâm ailesinin canlı örneğini görür, aile efradı arasındaki münasebetlerin ideal numunelerini buluruz. Hele kadınların ifrat ve tefrit arasında ezildiği, İslâm'ın kadınlara getirdiği haklar hususunda efkâr-ı umûmiyenin sistemli şekilde iğfal edildiği bir zamanda bu idealleri milletçe bilmeye, fiilen yaşatarak izhar etmeye ne kadar muhtacız!

Sünnet, nasıl bir İslâm ailesi derpiş etmektedir? Bu ailede babanın, annenin, evlatların ve diğer akrabaların yeri nedir, hakları, vazifeleri nelerdir? Ailevî meseleler nasıl çözülmelidir, gibi gerçekten bilmemiz gereken pek çok mesele var.

Bugün köylerde olsun, şehirlerde olsun, kendini Müslüman ve hatta dindar, çok dindar bilen muhitlerde olsun bu meselelerde İslâm'ın yeterince bilinmediği ve gereğince yaşanmadığı bir gerçektir. Hatta çoğu kere, İslâm diye bildiğimiz bir kısım örfî bilgilerin, alışkanlıkların İslâm'la ya hiç ilgisi yoktur veya çok uzaktan pek zayıf bir alâkası vardır.

Gittikçe gelişen muhaberât (haberleşme/iletişim) ve münakalât (ulaşım/nakil) vasıtaları ile bir cemiyet hâlinde bütünleşmeye giden yarının problemlili insanlık ailesi içerisinde eriyip yok olmak istemiyor, insanlığın problemlerini azaltmada orijinal ve şifâbahş katkılarda bulunmak istiyorsak, din deyince, sünnet deyince ibadet hayatımızı ilgilendiren muayyen tezahürlerin ötesine aşip medeni ve sosyal hayatımızın her safhasını yönlendirmek için kendisinde en iyi örnekler bulunan yüce önderimiz Resûlullah'ın (sallallahu aleyhi ve sellem) yaşayışını incelememiz, örneklerimizi ondan almamız, hayatımıza uygulamamız gerekmektedir. Başka çıkar yol bilmiyoruz. "*Allah'ın Resûlü'nde sizler için en güzel örnek vardır.*" (Ahzab, 33/21)

Ondan almamız gereken örneklerin başında da *terbiyeî sorumluluk* ve *aile içi eğitimin önem ve metotları* olduğu da münakaşa götürmeyen bir hakikattir.

Gayret bizden, başarı O'ndandır.

KAYNAKÇA

- Abdürrezzâk**, İbn Muhammed es-San'anî (v.211/826), *Musannafu Abdi'r-Rezzâk*, Beyrut (Ofset), 1970.
- Aclunî**, İsmail İbnu Muhammed (v.1162/ 1748), *Keşfu'l-Hafâ ve Müzilü't-İlbâs 'Amma İştêhere mine'l-Ehâdîs alâ Elsineti'n-Nâs*, Beyrut,1351.
- Ahkâm u's-Sığâr. Bak.** Ustrûşenî.
- Azimâbâdi**-Ebu't-Tayyib Muhammed Şemsü'l-Hakk, '*Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*, Medine, 1978.
- Bakillanî**, Ebû Bekr Muhammed İbnu't-Tayyib (v.403/1013), *Kitâbu't-Temhîd*, Matbaatu'ş-Şarkiyye, Beyrut, 1957.
- Bediüzzaman**, Sait Nursî (v. 1960), *Lemâ'lar*, Sözlery. İstanbul, 1976.
—; *Mektubât*, Sözlery., İstanbul, 1991.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn İsmail (v. 256/868), *el-Edebul-Müfred*, Kahire, 1379.
—; *es-Sahîh*, (Kahire 1313 baskısından) ofset Kahire 1958.
- Canan**, İbrahim, *Kütüb-ü Sitte Muhtasarı Tercüme ve Şerhi*, Akçağ, Ankara, 1987-1993,1-18.
—; *Hz. Peygamber'in Sünnetinde Terbiye*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 1979
—; *Kur'ân'da Çocuk*, Cihan, İstanbul, 1984.
- Dârimî**, Ebû Muhammed Abdullâh İbn Abdirrahmân (v. 255/866) *Sünenü'd-Dârimî*, Kahire, Dâru'l-Mehâsin 1966.
- Deylemî**, Ebû Mansur (v. 558/1162), *Müsnedü'l-Firdevs*, Yzm. Şehit Ali Paşa, Nu. 565. 2

- Ebû Dâvud**, Süleyman İbnu'l-Eş'âs es-Sicistânî el-Ezdî (v. 202/817) *Süne-nu Ebî Dâvûd*, Tahkik: Muhammed Muhyî'd-Din Abdulhamîd, Dâru İhyâu's-Sünneti'n-Nebeviyye, tarihsiz.
- Elmalılı**, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser n., İstanbul, 1970.
- el-Hâkim**, Ebû Abdillâh el-Hâkim en-Neysâburi (v. 405/1014), *el-Müstedrek ala's-Sahihayn*, Haydârâbâd-Deken, 1335 (baskısından Ofset, Beyrut). Sayfa altında Zehebî'nin ihtisarı mevcuttur.
- Feyzu'l-Kadîr**, Bak. Münâvî.
- Hattâbî**, Ebû Süleyman Ahmed İbnu Muhammed (v. 388/ 998), *Meâlimu's-Sünen* (Sünenü Ebî Davud'un hâmişinde neşredilmiştir), Naşir Muhammed Ali es-Seyyid, et-Tab'atu'l-ûlâ, Humus 1388/1969.
- Heysemî**, Nûru'd-din Ali İbn Ebi Bekr ve (v. 807/1404), *Mecma'u'z-Zevâid ve Menbau'l-Fevâid*, Beyrut, 1967.
- İbnu Abdilber**; *el-İsti'ab fî Ma'rifeti'l-Ashâb*, Kahire 1328.
- İbnu Âbidîn**, Muhammed Emin İbnu Ömer (v.l 198/1783), *Reddul-Muhtar Alâ Dürri'l-Muhtâr*, Mısır, 1272 (baskısından ofset).
- İbnu Ebî Cemre**, Ebû Muhammed Abdullah (699/11299), *Behcetü'n-Nüfûs*, Beyrut 1972.
- İbn Ebi Şeybe**, Ebû Bekr Abdullah İbn Muhammed (v. 253/1867), *Mu-sannafu İbn Ebi Şeybe*, Tashih ve neşr; Abdu'l-Hâlık Han el-Efgânî, Haydârâbâd, 1966.
- İbnu'l-Esir**, İzzu'd-Din Ebu'l-Hasen Ali İbn Muhammed el-Cezerî (v. 630/1232), *Üsdü'l-Gâbe fî Ma'rifeti's-Sahâbe*, Kahire, 1970.
- İbn Hacer**, Şihâbu'd-Dîn Ebu'l-Fadl Ahmed İbn Ali el-Askalânî (v. 855/1448); *Fethü'l- Bârî bi-Şerhi'l-Buhârî*, Mısır, 1959.
- ; *Bülûğu'l-Merâm min Edilleti'l-Ahkâm*, Çvr. Ahmed Davudoğlu, Sönmez neşriyat, İstanbul, 1970.
- ; *el-Metâlibu'l-Âliye bi-Zevâidi'l-Mesânidi's-Semâniyye*, Tahkik: Habîbu'r-Rahmânî'l-A'zam, Kuveyt, 1973.
- ; *Tarihu'l-Hülefâ*, 4. tab. Tahkik: Muhammed Muhyiddîn Abdül-hamîd, Matbaatu'l-Fahhâleti'l-Cedîde. Kahire, 1969.
- İbn Hamza el-Hüseynî** es-Seyyid İbrahim İbnu's-Seyyid Muhammed İbn Seyyid Kemâlî'ddin (v. 1120/1708); *el-Beyan ve't-Ta'rif fî Esbabı'l Vürûdi'l-Hadîsi's-Şerîf*, Halep, 1329.

- Kaabisî**, Ebul-Hasen Ali İbnu Muhammed (403/1012), *İslâm'da Öğretmen ve Öğrenci Meselelerine Dair Geniş Risale*, (Süleyman Ateş ve H. Râşit Öymen tarafından tercüme edilmiştir.) Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi 1966.
- İbnu Kesir** (v. 774), *el-Bâisu'l-Hasîs*. Beyrut 1951.
- İbn Mâce**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Yezîd el-Kazvînî (v. 275/888), *Süne-nu İbn Mâce*, Tahkik: Muhammed Fuâd 'Abdül-bâki, Kahire 1952.
- el- Metâlib**. Bak. İbnu Hacer
- İbn Sa'd**, Ebû Abdillâh Muhammed (v. 230/ 844), *et-Tabakâtu'l-Kübra*, Beyrut 1960.
- İsfehânî**, Ebû Nuaym Ahmed İbnu Abdillâh (v. 430/1038). Hilyetu'l-Evliyâ, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut 1967.
- Kadı Ebû Tâlib**, *Şerhu İleli't-Tirmizî*, Yzm. Saray. 3. Ahmed. Nu. 530.
- Kâsânî**, Alâud-Din Ebû Bekr İbn Mes'ud (v. 587/1191); *Bedâi's-Sanâi fî Tertibi'ş-Şerâi'*, 2. tab, Beyrut 1974.
- Mâlik İbn Enes** (v. 179-1705). *el-Muvatta'*, Mısır 1951.
- Mubârekfûrî** Ebu'l-Ali Muhammed Abdurrahman İbnu Abdirrahim (v. 1353/1934), *Tuhfetü'l-Ahvazi bi-Şerhi Câmi'it-Tirmizî*, Kahire 1963.
- el-Müttakî**, Alâud-Din Aliyyu'l-Müttakî İbnu Hüsâmî'd-din el-Hindî (v. 974/1567); *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, Haydârâbâd. 1945.
- Muhammed Hamidullah** (v.2003), *Le Prophete de L'Islâm*, Paris 1959.
- Münâvî**, Şemsü'd-Din Abdurrauf (v. 610/1031), *Feyzu'l-Kadir Şerhu'l-Câmi'is-Sağîr* I-V, Beyrut 1972
- ; *el-Muğrib fî Tertibi'l- Mu'rib*, Yzm. Süleymaniye, Nu. 1023.
- Müslim**, Ebû'l-Hüseyn Müslim İbnü'l-Hacca el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî (v. 261/874), *Sahihu Müslim*, Tahkik: Muhammed Fuâd Abdul-Bâki. Kahire. 1955.
- Müsnedu Ahmed** İbni Hanbel, 1313. Kahire (baskısından ofset). Beyrut, Tarihsiz.
- en-Nesâi** (el-Müctebâ), Kahire, 1930, (Suyûtî'nin şerhi ve Sindî'nin haşiyesi ile birlikte).
- en-Nevevi**, Muhyî'd-Din Ebû Zekeriyya Yahya (v. 677/1278): *Şerhu Müslim*, Mısır, tarihsiz.

- Râzi**, Muhammed İbnu Ömer Fahreddîn (v. 606/1209), *et-Tefsîru'l-Kebîr*, Mektebetu Abdirrahmân Muhammed, Kahire, tsz.
- Sehâvî**, Şemsü'd-Dîn Ebu'l-Hayr Muhammed İbnu Abdi'r-Rahmân (v.902 hicrî), *el-Makâsıdu'l-Hasene fî Beyâni Kesîrin mine'l-Ehâdîsi Müştehere alâ'l-Elsine*, Talik: Abdullah Muhammed s-Siddîk, Bağdad 1956.
- es-Semhûdî**, Nûru'd-Din Ali İbn Ahmed (v. 911), *Vefâu'l-Vefâ bi-Ahbâri Dâri'l-Mustafa*, Tahkik: Muhammed Muhyi'd-Din Ubey-du'l-Hamîd, Beyrut 1971.
- Sur Dergisi**, Şubat 1987, Sayı: 131.
- Suyûtî**, *el-Leâli'l-Masnû'a fi'l-Ehâdîsi'l-Mevdu'a*. Beyrut. 1975.
—; *Tarihu'l-Hülefâ*, Kahire, 1944.
- es-Süheylî**, Abdurrahman (v. 581). *er-Ravdu'l-Unf fî Şerhi's-Sîreti'n-Nebeviyyeti li'bni Hişam*, Tahkik: Abdurrahman el-Vekîl, i Kahire 1387.
- Şafîî**, Muhammed İbnu İdrîs (v.204/819), *er-Risâle*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şâkir, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, tsz.
- et-Tebrizî**, Ebû Abdillâh Muhammed İbn Abdillâh el-Hafîb el-Fârûkî (v.1158), *Mişkâtü'l-Mesâbîh*, Tahkik: Muhammed Nâsuriddîn el-Elbânî, Dimeşk, 1961.
- et-Tirmizî**, Ebû İsmâ Muhammed İbn İsmâ İbn Sevre (v. 279/829), *Sünenu't-Tirmizî*, Talik: Aziz Ubeydu'r-Rakkaş, Matbaatu'l-Endülüs, Humus, 1966.
—; *eş-Şemâilu'l-Muhammediyye*, Humus, 1968
- et-Taberânî**, Ebu'l-Kasım Süleyman İbn Ahmed İbn Eyyûb (v. 360/970, *el-Mu'cemu's-Sağîr*, Tashih: Abdurrahman Muhammed Osman, Kahire, 1968
- Üsrüşenî**, Muhammed İbnu Muhammed (v. 632/1234), *Ahkâmu's-Sığâr*, (Taraflımızdan tercüme edilmiştir. Cihan y., İstanbul, 1984.)
- Vâkidî**, Muhammed İbn Ömer İbn Vâkid (v. 207/822), *el-Meğâzî*, Tahkik: Marsden Jones, Oxford, 1966.
- Zeyd İbn Ali** İbnul-Hüseyn İbni Ali İbn Ebi Tâlib. (v. 122/739) *Müsnedü'l-İmamı Zeyd*, Tahkik: Abdül-Vâsi el-Vâsi'î el-Vâsî el-Yemânî, Lübnan, 1966.